

Kuvataiteilijan asema työoikeudessa,
vero-oikeudessa ja työttömyysturvassa

Johanna Rauma (500739)

Oikeustieteen maisteritutkielma

Työoikeus

Turun yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta

Maaliskuu 2016

Tiivistelmä

TURUN YLIOPISTO
Oikeustieteellinen tiedekunta

RAUMA, JOHANNA: Kuvataiteilijan asema työoikeudessa, vero-oikeudessa ja työttömyysturvassa

Maisteritutkielma, 80 s.

Työoikeus

Maaliskuu 2016

Turun yliopiston laaturjärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin Originality Check -järjestelmällä.

Tutkielman aiheena on ammattimaisesti taidetta harjoittavan kuvataiteilijan asema työoikeudessa, vero-oikeudessa ja työttömyysturvassa. Nämä kolme oikeudenalaa ovat kuvataiteilijoiden käytännön työskentelyn kannalta merkittävimpiä oikeudenaloja. Tutkielman tarkoituksena on kuvataiteilijan oikeudellisen aseman lisäksi selvittää, mihin kuvataiteilijat sijoittuvat oikeusjärjestelmässämme esiintyvässä yrittäjien ja työntekijöiden välisessä jaottelussa, sekä mitä muodollisia reunaehtoja taikka vaatimuksia oikeusjärjestelmämme asettaa kuvataiteilija työskentelylle.

Tutkielma edustaa oikeusdogmaattista tutkimusmenetelmää. Lähteinä on käytetty useita työoikeudellisia, vero-oikeudellisia sekä työttömyysturvaa käsitteleviä perusteoksia ja artikkeleita, ministeriöiden työryhmien laatimia raportteja sekä oikeuskäytäntöä. Tutkielmassa on käytetty myös oikeussosiologian menetelmiä tukemaan ja täydentämään aiheen oikeusdogmaattista tarkastelua. Käytetty oikeussosiologinen aineisto on ollut lähinnä kvantitatiivista tilastotietoa.

Tutkielmassa tullaan siihen tulokseen, että vapaiden kuvataiteilijoiden oikeudellinen asema sijoittuu yrittäjien ja työntekijöiden välisessä jaottelussa itsenäisyytensä puolesta useimmiten yrittäjätyöhön. Kuvataiteen harjoittamisesta kuitenkin puuttuu sellainen laajuus ja voiton tavoittelu, jotka yleensä liittyvät elinkeinonharjoittamiseen. Työoikeudessa ongelmallisia tilanteita ovat etenkin tilaustöissä muodostuvat oikeussuhteet, jotka saattavat tietyissä olosuhteissa täyttää työsopimuksen tunnusmerkit. Tuloverotuksessa on muodostunut kuvataiteilijoiden osalta varsin selkeä ja taiteenharjoittamista edistävä oikeuskäytäntö, joskin taiteellisen toiminnan verotuksessa sovellettavan verolain valinnassa saattaa edelleen syntyä harmaalle alueelle sijoittuvia rajanvetotilanteita. Työttömyysturvassa kuvataiteilijoiden tilanne on kaikkein ongelmallisin. Kuvataiteilijoiden oikeus työttömyysturvaan ratkaistaan erittäin laajan harkintavallan sisältävällä kokonaisarviointilla, jonka tulosta on vaikea ennakoida. Tutkielmassa tullaan siihen lopputulokseen, että etenkin pienituloisten yrittäjien heikko työttömyysturva on rakenteellinen syy siihen, miksi kuvataiteilijoiden ei kannata ryhtyä yrittäjiksi. Tämän vuoksi tutkielmassa esitetäänkin erilaisia parannusehdotuksia etenkin työttömyysturvajärjestelmän kehittämiseksi.

Asiasanat: kuvataiteilija, työsopimuslaki, tuloverolaki, laki elinkeinotulon verottamisesta, työttömyysturvalaki, työsuhde, yrittäjyys, verohuojennukset

Sisällysluettelo

Tiivistelmä	II
Sisällysluettelo	III
Lähteet	V
Lyhenteet	XIV
1. Johdanto	1
1.1 Aiheen esittely	1
1.2 Tutkimuskysymykset, metodi ja aiheen rajaus	2
1.3 Tutkimuksen rakenne	6
2. Tilastotietoa kuvataiteilijan työstä ja tulonmuodostuksesta	8
2.1 Käsitteenmäärittelyä ja taustatietoa	8
2.2 Kuvataiteilijoiden koulutuksesta	9
2.3 Kuvataiteilijoiden työmarkkina-asemasta	10
2.4 Kuvataiteilijoiden tulonmuodostuksesta	12
3. Kuvataiteilijan asema työoikeudessa	14
3.1 Työn tekemisen muodoista	14
3.1.1 Työn luokittelua	14
3.1.2 Kuvataiteen harjoittaminen työn luokittelussa	15
3.2 Työoikeuden soveltamisala kuvataiteilijoihin nähden	17
3.2.1 Perussuhdeteoriasta	17
3.2.2 Työsuhteen ja toimeksiantosuhteen välistä rajanvetoa työsuhteen tunnusmerkkien avulla	20
3.2.3 Arviointia yrittäjyyden näkökulmasta	25
3.2.4 Arviointia verottajan näkökulmasta	26
3.2.5 Testikysymysten patteristo työsuhteen tunnistamiseksi tilaustyötilanteissa	28
4. Kuvataiteilijan asema vero-oikeudessa	32
4.1 Aluksi	32

4.2 EVL vai TVL kuvataiteilijan verolakina?	34
4.2.1 EVL ja ammattimainen taiteen harjoittaminen	34
4.2.2 Rajanvetoa EVL:n ja TVL:n välillä	35
4.3 Kuvataiteilijan tulonhankkimisvähennyksistä	39
4.3.1 Verohuojennukset taiteen edistämisen välineinä	39
4.3.2 TVL 31 §:n 1 momentin 4 kohdan taustaa	41
4.3.3 Harrastelija vai ammattitaiteilija?	44
4.3.4 Vähennyskelpoisista menoista ja niiden kohdistamisesta	48
4.4 Yhteenveto kuvataiteilijan asemasta verotuksessa	51
5. Kuvataiteilijan asema työttömyysturvassa	53
5.1 Aluksi	53
5.2 Yleistä Suomen työttömyysturvajärjestelmästä	54
5.3 Työssäoloehdosta	55
5.4 Yrittäjämääritelmän muutos vuoden 2016 alusta lähtien	58
5.4.1 Aiempi lainsäädäntö	58
5.4.2 Hallituksen esitys 94/2015 ja uusi yrittäjämääritelmä	60
5.5 Ongelmana yrittäjyyden pää- tai sivutoimisuuden arviointi	62
5.6 Taiteilijoiden työttömyysturvasta Tanskassa, Ruotsissa, Irlannissa ja Saksassa	67
5.7 Yhteenveto kuvataiteilijan työttömyysturvasta	69
6. Päätelmät	73
6.1 Keskeiset tutkimustulokset	73
6.2 Ehdotuksia kuvataiteilijan oikeudellisen aseman kehittämiseksi	76

Lähteet

Kirjallisuus ja artikkelit

Aaltonen, Terhi: ”Taiteilija ei vanhene”. Haastattelututkimus kuvataiteilijoiden ikään-
tymiskokemuksista taidemaailmassa. Jyväskylä University Printing House 2010.

Aaltonen, Terhi: Taiteilijoiden verotuksesta ja sosiaaliturvasta Suomessa ja Irlannissa.
Taiteen keskustoimikunta 2000.

Aaltonen, Terhi – Karttunen, Sari: Suomalainen taiteilijapolitiikka: apurahatuesta pe-
rusoikeuksien toteuttamiseen. Teoksessa Taiteen ja kulttuurin kentät, toim. Heiskanen,
Ilkka – Kangas Anita – Mitchell, Ritva. Tietosanoma Oy 2015.

Aarnio, Aulis: Teoreettisen tutkimuksen merkityksestä oikeustieteelle. Lakimies 1976,
s. 547-581.

*Aarnio, Marko – Häkkinen, Olli – Jussila, Niina – Järvinen, Pasi – Maisonlahti, Mar-
jaana – Romo, Silja – Sollo, Anneli:* Työttömyysturva. Edita 2003.

*Akola, Elisa – Heinonen, Jarna – Kovalainen, Anne, Pukkinen, Tommi, Österberg,
Johanna:* Yrittäjyyden ja palkkatyön rajapinnalla? Työn ja toimeentulon rakentuminen
eri ammateissa 2000-luvun Suomessa. Työministeriö 2007.

Alvesalo Anne – Ervasti, Kaijus: Oikeus yhteiskunnassa – näkökulmia oikeussosiolo-
giaan. Edita 2006.

Andersson, Edward: Tieteenharjoittajan ja kuvataiteilijan verotuksesta uusien oikeus-
tapauksen valossa. Verotus 3/2010, s. 236-244.

Andersson, Edward – Gyllström, Katy: Kuvataiteilijan verotuksesta. Suomen Laki-
miesliiton Kustannus Oy 1982.

Andersson, Edward – Linnakangas, Esko: Tuloverotus. Talentum 2006.

Arajärvi, Pentti: Toimeentuloturvan oikeellisuus. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 68. KELA 2002.

Dribbusch, Heiner – Vogel, Sandra: Self-employed Workers. Industrial Relations and Working Conditions. The case of Germany. European Working Conditions Observatory 2009.

Engblom, Matleena: Työsuhteen ehdot. määräytyminen ja muuttaminen. SanomaPro 2013.

Eriksson, Lars D.: Mina metoder. Teoksessa *Häyhä* (toim.) Minun metodini. Werner Söderström Lakitieto Oy 1997, s. 55-73.

Ervasti, Kaijus: Oikeuden empiirisestä tutkimuksesta. Oikeus 1/2003, s. 48-50.

Hallberg, Pekka – Karapuu, Heikki – Ojanen, Tuomas – Scheinin, Martin – Tuori, Kaarlo – Viljanen, Veli-Pekka: Perusoikeudet. WSOYpro 2011.

Heikkinen, Merja: The Nordic Model for Supporting Artists. Public Support for Artists in Denmark, Finland, Norway and Sweden. Arts Council of Finland, 2003.

Hietala, Harri – Kahri, Tapani – Kairinen, Martti – Kaivanto, Keijo: Työsopimuslaki käytännössä. Talentum 2008.

Kairinen, Martti: Työoikeus ja perussuhdeteoria. Lakimies 2/1998, s. 193-210.

Kairinen, Martti: Työoikeus perusteineen. Työelämän Tietopalvelu Oy 2009.

Kairinen, Martti: Työoikeuden perusteita. Teoksessa *Kairinen, Martti – Koskinen, Seppo – Nieminen, Kimmo – Ullakonoja, Vesa – Valkonen, Mika:* Työoikeus. Sanoma Pro 2013, s. 33-152.

Kaisto, Janne – Kallio, Ilari: Työsopimuksen tunnusmerkit. CC Lakimiesliiton kustannus 2011.

Karhunen, Paula – Rensujeff, Kaija: Taidealan koulutus ja työmarkkinat. Ammatillisen koulutuksen määrä ja valmistuneiden sijoittuminen. Taiteen keskustoimikunta 2006.

Koskinen, Seppo: Palkansaaja vai omassa työssään työllistyvä työttömyysturvassa. Taiteen palkkatyöntekijä vai itsensä työllistävä taiteilija. Edilex 18.8.2004.

Koskinen, Seppo: Työntekijä vai yrittäjä. Konkreettisten rajanvetojen esittelyä ja arviointia. Edilex 2007/32.

Koskinen, Seppo: Työosuuskunnan kautta työtä suorittavan status työttömyysturvassa. Edilex 2013/7.

Koskinen, Seppo – Mikkola, Hannu – Purola, Anu: Työntekijä vai yrittäjä työoikeudessa, vero-oikeudessa ja toimeentuloturvasa. Lapin yliopiston täydennyskoulutuskeskus 1997.

Kröger, Tarja: Sopimusvapaus työntekösopimuksissa. Talentum 1995.

Linnakangas, Esko – Juanto, Leila: Arvonlisäverotus ja muu kulutusverotus. Talentum 2008.

Myrsky, Matti: Milloin verotuksessa on kysymys elinkeinotoiminnasta? Defensor Legis N:o 2/2012, s. 209-223.

Myrsky, Matti: Prejudikaattien merkitys verotuksessa. Kauppakaari 2002.

Myrsky, Matti: Suomen veropolitiikka. Talentum 2013.

Myrsky, Matti: Veropolitiikkamme kysymyksiä. Defensor Legis N:o 5/2010, s. 648-664.

Myrsky, Matti – Ossa, Jaakko: Verotuksen perusteet. Talentum 2008.

Myrsky, Matti – Rabinä, Timo: Henkilökohtaisen tulon verotus. Talentum 2010.

Mähönen, Jukka – Villa, Seppo: Osuuskunta. WSOYpro 2006.

Määttä, Kalle: Veropolitiikka. Teoria ja käytäntö. Edita Publishing Oy 2007.

Niskakangas, Heikki: Veropolitiikka. WSOYPro 2011.

Ojanen, Tuomas: Johdatus perus- ja ihmisoikeusjuridiikkaan. Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisut 2009.

Penttilä, Seppo – Vahtera, Verikko: Osuuskunta yhteisömuotona ja sen ylijäämänjaon verotuksen uudistaminen. Defensor Legis 2015/3, s. 470-487.

Rautiainen, Pauli: Kuvataiteilijan oikeudellinen asema. Ammattimaista taiteellista toimintaa rajoittava ja edistävä oikeussäätely. Tampere University Press 2012.

Rensujeff, Kaija: Taiteilijan asema. Raportti työstä ja tulonmuodostuksesta eri taiteenaloilla. Taiteen keskustoimikunta 2003.

Rensujeff, Kaija: Taiteilijan asema. Taiteilijakunnan rakenne, työ ja tulonmuodostus. Taiteen keskustoimikunta 2014.

Saraviita, Ilkka: Perustuslaki. Talentum 2011.

Siltala, Raimo: Oikeudellisen ajattelun perusteet. Turun yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta 2010.

Sivonen, Outi – Saukkonen, Pasi: Taide- ja kulttuurialan osuuskunnat Suomessa. Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämisyhteistyö Cupore 2014.

Tiitinen, Kari-Pekka – Kröger, Tarja: Työsopimusoikeus. Talentum 2012.

Tolonen, Juha: Oikeustiede tieteenä. Teoksessa Häyhä (toim.) Minun Metodini. Werner Söderström Lakitieto Oy 1997, s. 298-309.

Virallislähteet

Aineettomista oikeuksista saatavien tulojen verotus. Verohallinnon syventävä ohje 23.12.2015, dnro A213/200/2015.

Guide to Social Welfare Services, November 2012 Edition, Department of Social Protection, Ireland.

HE 126/1994 vp: Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi ennakkoperintälain ja arvonlisäverolain 1 §:n muuttamisesta.

HE 157/2000 vp: Hallituksen esitys Eduskunnalle työsopimuslaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.

HE 131/2002 vp: Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi arvonlisäverolain sekä Ahvenanmaan maakuntaa koskevista poikkeuksista arvonlisävero- ja valmisteverolainsäädäntöön annetun lain 18 b §:n muuttamisesta.

HE 92/2008 vp: Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi maatalousyrittäjän eläkelain muuttamisesta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi

HE 94/2015 vp: Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi työttömyysetuuksien rahoituksesta annetun lain ja työttömyysturvalain muuttamisesta.

Henkilöverotuksen käsikirja 2012 (verovuosi 2011). *Verohallinnon julkaisu 43.12.*

Itsensä työllistäjät –vertailuselvitys. Sosiaaliturvan, kilpailulainsäädännön ja työsopimuslainsäädännön soveltaminen Tanskassa, Ruotsissa, Saksassa, Iso-Britanniassa ja Virossa. *Työ- ja elinkeinoministeriön raportteja 8/2013.*

Kuvataiteilijoiden arvonlisäverotuksesta 1.1.2003 alkaen. Verohallinnon syventävä ohje 22.10.2002, dnro 2550/40/2002.

LA 71/2008 vp – Sanna Perkiö/kok: Laki elinkeinotulon verottamisesta annetun lain 3 luvun 30 ja 34 §:n ja kirjanpitolain 5 luvun 2 §:n muuttamisesta.

Luovilla aloilla työskentelevien ja muiden itsensä työllistävien sosiaaliturvatyöryhmän raportti. *Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön raportteja ja muistioita 2013:34.*

Luova kasvu ja taiteilijan toimeentulo. Selvittäjä Tarja Cronbergin raportti. *Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2010:6.*

Palkka ja työkorvaus verotuksessa. Verohallinnon syventävä ohje 10.10.2014, dnro A32/200/2014.

Ratkaisujen Suomi. Pääministeri Juha Sipilän hallituksen strateginen ohjelma. *Hallituksen julkaisusarja 10:2015, 29.5.2015.*

Taidenäyttelyiden järjestämiseen liittyvistä sopimus- ja korvauskäytännöistä. *Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2016:4.*

Työ- ja elinkeinoministeriön ohje TE-toimiston tehtävistä työttömyysturvajärjestelmän toimeenpanossa (*Dnro TEM/2192/03.01.04/2014*). Voimassa 1.1.2015-31.12.2015.

Työ- ja elinkeinoministeriön ohje TE-toimiston tehtävistä työttömyysturvajärjestelmän toimeenpanossa (*Dnro TEM/2435/03.01.04/2015*). Voimassa 1.1.2016 alkaen toistaiseksi.

Työvoiman käyttötapojen ja työn tekemisen muotojen muutostrendejä selvittävän ja kehittävän työryhmän väliraportti. Työ- ja elinkeinoministeriön raportteja 16/2012.

Valtiovarainministeriön työryhmämuistio 1985:VM 5.

Internet-lähteet

Henkilöverotuksen käsikirja 2016 – Apurahat

<http://www.vero.fi> > Syventävät vero-ohjeet > Henkilöasiakkaan vero-opas 2016 > Ansiotulot > Apurahat (12.2.2016)

Kansaneläkelaitos – Työssäoloehto

<http://www.kela.fi> > Työttömät > Peruspäiväraha > Kenelle > Työssäoloehto (13.1.2016)

Kielitoimiston sanakirja

<http://www.kielitoimistonsanakirja.fi> (23.9.2015)

Konstnärsnämnden – Arbetslöshetsförsäkring – Villkor för ersättning

<http://www.konstnarsnamnden.se> > Konstnärsguiden > Arbetslöshetsförsäkring > Villkor för ersättning (15.1.2016)

Konstnärsnämnden – Artists' income

<http://www.konstnarsnamnden.se/Sve/Informationssidor/PDFer/Artists.pdf> (12.2.2016)

Taidemaalariliitto – Jäseneksi hakeminen

<http://www.painters.fi> > Taidemaalariliitto > Jäseneksi hakeminen (12.2.2016)

Taidemaalariliitto – Taidemaalariliitto

<http://www.painters.fi> > Taidemaalariliitto (11.2.2016)

Taidemaalariliiton eläketutkimus 2010

http://www.painters.fi/tiedostot/TML_elaketutkimus_2010.pdf (16.12.2015)

Työeläkelakipalvelu – Yrittäjän työtulo-opas

<http://www.tyoelakelakipalvelu.fi> > Julkaisut > Yrittäjän työtulo-opas (11.2.2016)

Ukko.fi – Työosuuskunta vai laskutusosuuskunta

<http://www.ukko.fi> > Tietoa palvelusta > Artikkelipankki > Työosuuskunta vai laskutusosuuskunta (11.2.2016)

Vihreät – Vihreiden perustulomallin ABC

<http://www.vihreat.fi> > Asiat > Vihreä politiikka > Köyhyys > Perustulon ABC

Yle Uutiset – Pätkätyöläiset pelkäävät toimeentulonsa puolesta – ”Moni ihminen on tähän pyörittämiseen tosi väsynyt” (Julkaistu 15.12.2015)

http://yle.fi/uutiset/patkatyontekijat_pelkaavat_toimeentulonsa_puolesta__moni_ihminen_on_tahan_pyorittamiseen_tosi_vasynyt/8517545 (12.2.2016)

Oikeustapaukset

Korkein hallinto-oikeus

KHO 1977 B II 532

KHO 7.11.1983 t. 4693

KHO 1990 T 2023

KHO 2008:54

KHO 2009:59

KHO 2009:106

KHO 2010:4

Hallinto-oikeudet

Helsingin hallinto-oikeus 6.3.2009, 533, R 08/1888

Helsingin hallinto-oikeus 10.12.2009/1312/6

Kouvolan hallinto-oikeus 20.7.2011/0264/1 (KHO 8.10.2012 taltio 2682, ei valituslupaa)

Kuopion hallinto-oikeus 13.4.2012/0143/1

Lääninoikeudet

Lapin LO 15.6.1993/629

Hämeen LO 14.11.1995/1055/3

Uudenmaan LO 26.3.1996/168/4

Uudenmaan LO 6.8.1996/1700/5

Pohjois-Karjalan LO 12.2.1997/71

Vakuutusoikeus

VakO 11.4.2013 Dnro 1260/2012/1175

VakO 23.4.2015, Dnro 2217/2014/1742

VakO 10.9.2015, Dnro 1243/2015/3234

Työttömyysturvan muutoksenhakulautakunta

TTLK 23.10.2004, asianumero 4467/3/A

Työneuvosto

TN 1029-77

TN 1057-79

TN 1249-89

Euroopan yhteisöjen tuomioistuin

EYTI C-169/00

Lyhenteet

AVL	arvonlisäverolaki (1501/1993)
EVL	laki elinkeinotulon verottamisesta (360/1968)
EYTI	Euroopan yhteisöjen tuomioistuin
KHO	korkein hallinto-oikeus
KiPL	kirjanpitolaki (1336/1997)
MVL	maatilatalouden tuloverolaki (543/1967)
MYEL	maatalousyrittäjän eläkelaki (1280/2006)
OKL	osuuskuntalaki (421/2013)
OKM	opetus- ja kulttuuriministeriö
PL	perustuslaki (731/1999)
STM	sosiaali- ja terveysministeriö
TEM	työ- ja elinkeinoministeriö
TN	työneuvosto
TOL	tulo- ja omaisuusverolaki (888/1943, kumottu)
TSL	työsopimuslaki (55/2001)
TTL	työttömyysturvalaki (1290/2002)
TVL	tuloverolaki (1535/1992)
YEL	yrittäjän eläkelaki (1272/2006)

1. Johdanto

1.1 Aiheen esittely

Taiteen voi määritellä merkityksellisinä pidettäviin aistipohjaisiin elämyksiin tähtääväksi luovaksi toiminnaksi ja sen tulokseksi.¹ Sillä on yhteiskunnassa oma itsenäinen merkityksensä, jota ei voi mitata markkinatalouden mittareilla. Se tarjoaa yleisölleen hyvinvointia, näkökulmia, oivalluksia ja kokemuksia. Taiteen vapaus on turvattu perustuslakimme 16 §:n 3 momentissa: ”Tieteen, taiteen ja ylimmän opetuksen vapaus on turvattu.” Kuten muillakin perusoikeuksilla, taiteen vapaudella on kolme ulottuvuutta; siihen ei saa puuttua ilman hyväksyttävää perustetta, sitä tulee suojella ja sen toteutumista tulee edistää.² PL 16 §:n 3 momentissa ei ole lakivarausta eikä –viittausta, joten taiteen vapauden perusoikeutta voidaan rajoittaa vain perusoikeuksien yleisten rajoitusvaltuuksien puitteissa.³

Taiteen vapaudella on yhtymäkohtansa PL 18 §:n 1 momentissa säädettyyn oikeuteen työhön ja ammatinvalinnan vapauteen.⁴ Taiteen harjoittamisesta onkin mahdollista muodostaa ammatti. Suomessa on tarjolla kuvataiteilijan ammattiin valmistavaa koulutusta toisen asteen oppilaitosten ammattitutkinnoista aina ylempään korkeakoulututkintoon. Oikeusjärjestelmäämme ja työelämäämme tällainen ammatti kuitenkin soveltuu usein varsin heikosti, sillä taiteen harjoittamista ohjaavat taloudellisen kannattavuuden sijaan yleensä aivan toisenlaiset motiivit.

Työelämää koskevan lainsäädäntömme perustana on pääsääntöisesti kaksijakoinen työntekijä-yrittäjä –jaottelu. Luokittelua on pidetty muutoinkin vanhanaikaisena, mutta etenkin taiteilijat eivät ole löytäneet paikkaansa siitä.⁵ Taiteilijoiden sanotaankin sijoituvan yrittäjyyden ja palkkatyön rajapinnalle, eivätkä he varsinkaan itse välttämättä miellä itseään yrittäjiksi, vaikka työskentelisivätkin itsenäisesti ilman työnantajaa tai

¹ <http://www.kielitoimistonsanakirja.fi>, luettu 23.9.2015.

² Ojanen 2009, s. 5-8.

³ Näitä ovat esimerkiksi rajoituksen perustuminen eduskunnan säätämään lakiin, rajoituksen tarkkarajaisuus sekä rajoitusperusteen hyväksyttävyys painavan yhteiskunnallisen tarpeen näkökulmasta. Ks. tarkemmin esim. Saraviita 2011, s. 210-215 ja Ojanen 2009, s. 37-43.

⁴ Saraviita 2011, s. 244.

⁵ OKM 2010:6, s. 43.

toimeksiantajaa.⁶ Taiteilijoiden työmarkkina-asema saattaa muuttua usein, ja tulot muodostuvat sirpaleisesti monista eri tulolähteistä.⁷ Työmarkkinajärjestelmämme kyvyttömyys tunnistaa taiteilijoita aiheuttaa monenlaista päänvaivaa taiteilijoille itselleen, taiteen tilaajille sekä myös viranomaisille.

Käytännössä taiteilijoiden oikeudelliseen asemaan liittyy paljon oikeudellisen tulkinnan kannalta epäselviä tilanteita toimeksiantajien ja asiakkaiden sekä viranomaisten kanssa. Taiteilijoiden voimavaroja kuluukin paljon vaikeasti hahmotettavien oikeudellisten ongelmien selvittelyyn. Käytännössä eniten ongelmia aiheuttavat vero-oikeudelliset kysymykset, työttömyysturva sekä tilaustöiden työoikeudellinen arviointi. Osittain voi olla kyse siitä, että taiteilijat eivät ole perehtyneet oikeudellisiin asioihin taikka he eivät ole niistä kiinnostuneita, osittain taas siitä ettei myöskään viranomaistaho ole aina tietoinen taiteen harjoittamista koskevasta lainsäädännöstä, viranomaisohjeista tai oikeuskäytännöstä. Monesti samankaltaisessa tilanteessa olevat taiteilijat voivatkin saada toisistaan poikkeavia viranomaispäätöksiä, mikä ei ole perustuslain 6 §:ssä vahvistetun yhdenvertaisuusperiaatteen taikka hallintolain 6 §:ssä säädettyjen hyvän hallinnon perusteiden mukaista.

Kuvataiteen markkinat ovat Suomessa varsin pienet. Kuvataiteilijat ovat keskimäärin pienituloisia, ja tekevät usein kuvataiteen ohella muutakin työtä turvatakseen toimeentulonsa. Kuvataiteen harjoittaminen on suhteellisen kallista; materiaalit maksavat paljon, ja esimerkiksi erillinen työhuone on lähestulkoon välttämätön materiaalien sotkuisuuden ja niiden sisältämien kemikaalien vuoksi. Kuvataiteen harjoittamisella ja teosten valmistamisella on siis varsin korkeat kustannukset. Tämä yhdistettynä kuvataiteilijoiden matalaan tulotasoon sekä oikeudellisen aseman epäselvyyteen tekee kuvataiteen harjoittamisen olosuhteista yhteiskunnassamme suhteellisen haastavaa.

1.2 Tutkimuskysymykset, metodi ja aiheen rajaus

Tämän tutkielman keskeisimpänä tavoitteena on selvittää ammattikuvataiteilijoiden oikeudellista asemaa heidän toimintansa kannalta keskeisimmillä oikeudenaloilla. Eri-

⁶ Akola, ym. 2007, s. 60.

⁷ Akola, ym. 2007, s. 59

tyisesti keskityn tutkimaan, mihin kuvataiteilijat asettuvat oikeusjärjestelmässämme esiintyvissä työntekijä-yrittäjä –jaottelussa. Tavoitteena on lisäksi selvittää ylipäänsä niitä oikeudellisia reunaehtoja taikka vaatimuksia, joita oikeusjärjestelmämme asettaa kuvataiteilijoiden työskentelylle yhteiskunnassamme. Tällä en kuitenkaan tarkoita ilmaisunvapauden liittyviä rajoituksia⁸ vaan lähinnä niitä lainsäädännön asettamia muodollisia vaatimuksia, joita ensinnäkin kuvataiteilijoiden taloudelliselle toiminnalle ja toisaalta heidän sosiaaliturvalleen on asetettu. Samalla tarkastelen sitä, onko oikeusjärjestelmässämme mahdollisesti sellaisia rakenteellisia tekijöitä, jotka tekevät yrittäjyydestä kuvataiteilijoille kannattamattoman toimintamuodon.

Kuvataiteilijat taiteilevat palkkatyön ja yrittäjätöiden sekä palkansaajan ja yrittäjän statuksien välimaastossa, ja tässä mielessä heille ongelmallisiksi oikeuden osa-alueiksi ovat käytännössä osoittautuneet etenkin työoikeus, verotus ja työttömyysturva.⁹ Usein nämä oikeudenalat kietoutuvat käytännön ongelmatilanteissa yhteen. Kuvataiteilijoiden oikeudelliset ongelmat saattavatkin sisältää aineksia kaikista mainituista oikeudenaloista, minkä vuoksi olen tutkielman pirstaleisuudensikin uhalla valinnut käsitellä kaikkia näitä oikeudenaloja. Tarkastelenkin tutkimuskysymystäni erikseen näiden kolmen oikeuden osa-alueen näkökulmista. Tämä vaatii jonkinasteista syventymistä jokaiseen oikeudenalaan itsessään ja niiden erityispiirteisiin. Tutkielman tarkoituksena ei kuitenkaan ole selvittää kokonaisuudessaan kuvataiteilijan työoikeudellisen aseman, verotuksen taikka työttömyysturvan kaikkia yksityiskohtia, vaan keskityn lähinnä niihin perusasioihin ja rajanvetoihin, joiden perusteella kuvataiteilijan asema mainituilla oikeudenaloilla määräytyy. Lopuksi pyrin selvittämään myös eri oikeudenalojen yhtymäkohtia toisiinsa.

⁸ Tästä näkökulmasta asiaa on tutkinut muun muassa Pauli Rautiainen vuonna 2012 julkaistussa väitöskirjassaan, ks. Rautiainen 2012. Tutkimuksen aiheena oli kuvataiteilijan asema perusoikeuksien ja etenkin perustuslain 16 §:n 3 momentissa säädetyn taiteen vapauden näkökulmasta. Asiasta on myös suomalaista oikeuskäytäntöä, ks. Helsingin HO 6.3.2009, 533, R 08/1888.

⁹ Tätä tutkielmaa tehdessäni olen työskennellyt Taidemaalariiliitto ry:ssä lakiasiantuntijana. Taidemaalariiliitto ry on vuonna 1929 perustettu valtakunnallinen ammattikuvataiteilijoiden järjestö, jonka päätavoitteina ovat taiteen yhteiskunnallisen aseman edistäminen sekä kuvataiteilijoiden ammatillinen ja sosiaalipoliittinen edunvalvonta. Ks. <http://www.painters.fi/taidemaalariiliitto/> (luettu 11.2.2016). Pääasiallisena työtehtävänäni on ollut liiton jäsenten liiton jäsenten neuvonta lakiasioissa sekä heidän avustamisensa viranomaisten kanssa asioinnissa ja siihen liittyvässä muutoksenhaussa. Työsä kohtaamani oikeudelliset ongelmat ovatkin ohjanneet tämän tutkielman tutkimuskysymyksiä sekä painotuksia. Työn edunvalvonnallisesta luonteesta huolimatta olen pyrkinyt tässä tutkielmassa mahdollisimman objektiiviseen katsantokantaan.

Tutkielmani edustaa pääasiassa oikeusdogmaattista metodia. Suomalaisessa oikeusyhteisössä yleisesti vallitsevaa oikeuslähde- ja laintulkintaoppia¹⁰ noudattaen tulkitsen ja systematisoin kuvataiteilijoihin vaikuttavia oikeusjärjestelmämme sääntöjä muodostaakseni niistä yhtenäisen käsityksen. Tarkoituksena on löytää kultakin käsiteltävältä oikeudenalalta ne oikeussäännöt, jotka oleellisimmin määrittävät kuvataiteilijoiden oikeudellista asemaa. Näin ollen tavoitteenani on selvittää, mikä on voimassaolevan oikeuden sisältö.¹¹ Oikeusdogmaattinen metodi noudattelee pitkälti lakimiesten yhteiskunnallisen ammattiroolin kehyksiä, ja pyrin myös tässä tutkielmassa sijoittautumaan niiden kehysten sisäpuolelle keskittymällä voimassaolevan oikeuden sisältöön sekä oikeusohjeiden mahdollisimman objektiiviseen tulkintaan¹², tiedostaen kuitenkin sen, että täydellistä objektiivisuutta on oikeustieteessä oikeastaan mahdotonta saavuttaa. Käytän oikeusjärjestelmän sisällön selvittämiseen myös oikeustapauksia, jolloin kysymyksenasettelu saattaa lähentyä ennemminkin oikeusrealismille ominaista kysymystä siitä, miten tuomioistuimet ja viranomaiset tulevat ratkaisemaan yksittäisen lainsoveltamistapauksen.¹³

Tutkielma sisältää myös oikeussosiologisia aineksia, vaikka en metodisesti noudata tiukasti yhteiskuntatieteellisiä tutkimusmenetelmiä. Tarkoitukseni onkin ennemminkin käydä vuoropuhelua oikeussosiologisen tutkimuksen kanssa.¹⁴ Oikeusdogmaattista menetelmää voi nimittäin kritisoida siitä, että se jättää usein käytännön ratkaisutoiminnan kannalta merkittävät tosiasiat ja olosuhteet huomioimatta, unohtaen sääntöjen lähteen eli yhteiskunnallisen päätöksenteon analyysin ja keskittyen vain muodollisiin seikkoihin.¹⁵ Pohjustan tutkimuskohdettani esittelemällä tilastotietoja kuvataiteilijoiden työmarkkina-asemasta ja tulonmuodostuksesta.¹⁶ Taiteilijoiden asemaa on yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen puitteissa tutkittu varsin paljon, ja tilastoja kuvataiteilijoiden työmarkkina-asemasta on suhteellisen hyvin saatavilla, minkä vuoksi en ole tämän tutkielman puitteissa pitänyt tarpeellisena tuottaa uutta empiiristä tutkimustietoa.¹⁷ Pyrin kuitenkin oikeussosiologista tiedonintressiä mukaillen tässä tutkielmassa sivuamaan myös

¹⁰ Tästä tarkemmin esim. Siltala 2010, s. 281.

¹¹ Alvesalo & Ervasti 2006, s. 7-8.

¹² Tolonen 1997, s. 298-299.

¹³ Siltala 2010, s. 106.

¹⁴ Vrt. Ervasti 2003, s. 48.

¹⁵ Tolonen 1997, s. 304 ja 309.

¹⁶ Alvesalo & Ervasti 2006, s. 28.

¹⁷ Taiteilijoiden työmarkkina-aseman empiirisistä tutkimuksista mainittakoon muun muassa Taiteilijan asema 2000 ja Taiteilijan asema 2010 –tutkimukset (Rensujeff 2003 ja 2014).

oikeudellisen sääntelyimme syitä ja seurauksia oikeusdogmaattisen tiedonintressin eli oikeussääntöjen sisällön ja merkityksen lisäksi. Näin pyrin täydentämään oikeusdogmaattisen tutkimusotteen ajoittain tosielämästä irralliseksi jäävää luonnetta¹⁸, ja tällä tavoin löytämään tosielämässä päteviä vastauksia asettamiini tutkimuskysymyksiin. Toisin sanoen täydennän oikeusdogmaattista tutkimusotetta empiirissävytteisellä näkökulmalla. Nämä eivät sulje toisiaan pois.¹⁹

Taiteen epäkaupallisen luonteen vuoksi tämän tutkielman puitteissa olisi mahdollista esittää myös syvällistä oikeusfilosofista kritiikkiä oikeusjärjestelmässämme vallitsevaa käsitystä kohtaan siitä, että markkinatalous olisi kiistatta ainoa ja välttämätön näkökulma hahmottaa ja perustella yhteiskuntaamme ja sen sääntöjä. Tällöin myös oikeustiedettä voisi tässä mielessä oikeastaan pitää vain liberaaliin markkinatalouteen kytkettynä taikka sille alisteisena tieteenalana.²⁰ Tällaisen syvällisemmän oikeusteoreettisen tarkastelun jätän kuitenkin tämän tutkielman ulkopuolelle. Tutkielma pyrkii siis sijoittumaan vallitsevan lainopillisen näkökulman sisälle ja esittämään mahdollista kritiikkiä oikeusjärjestelmämme sisältä käsin.

Tämän tutkielman voi sijoittaa laajassa mielessä ymmärretyn työoikeuden alalle, sillä se tutkii kuvataiteilijoiden työelämän oikeudellisia olosuhteita. *Kairisen* mukaan oikeudenalarajat ylittävä tutkimus on tarpeen, jotta oikeustieteen tutkimuskohteisiin ei jäisi harmaita alueita, joita kukaan ei tutkisi.²¹ Johdannonomaisesti käsittelen asiaa suppeasti ymmärretyn työoikeuden alalta, eli selvitän soveltuuko työsopimuslaki kuvataiteilijoihin. Varsin nopeasti kuitenkin selviää, että vapaata taidetta harjoittavalla kuvataiteilijalla on kovin harvoin tekemistä työläinsäädännön kanssa. Tässä mielessä tutkielman voisi siis sanoa ennemminkin edustavan *ongelmakeskeistä oikeusasematutkimusta*.²²

Jokaisella taiteenalalla vallitsee omanlaisensa toimintaympäristö, joka aiheuttaa eri aloilla erilaisia oikeudellisia ongelmia. Tämän vuoksi olen rajannut tämän tutkielman aiheeksi ainoastaan kuvataiteilijoiden oikeudellisen aseman. Kuvataiteilija –käsitteellä tarkoitan tässä tutkielmassa ammattimaisesti kuvataidetta harjoittavia henkilöitä, ja tut-

¹⁸ Alvesalo & Ervasti 2006, s. 9.

¹⁹ Aarnio 1976, s. 557.

²⁰ Ks. tästä esim. Eriksson 1997, s. 66-67 ja Tolonen 1997, s. 302.

²¹ Kairinen 1998, s. 210.

²² Vastaavalla tutkimusotteella kuvataiteilijoiden asemaa on tarkastellut muun muassa Rautiainen väitöskirjassaan.

kimukseni rajautuu siis ammattikuvataiteilijoihin. Ammattikuvataiteilijoiksi katson tässä lähtökohtaisesti Suomen Taiteilijaseuran jäsenjärjestöjen jäsenet. Suomen Taiteilijaseura on vuonna 1864 perustettu kuvataiteen ammattijärjestöjen kattojärjestö. Sen jäsenjärjestöjä ovat paikallisten taiteilijaseurojen muodostama Suomen kuvataidejärjestöjen liitto sekä kuvataiteilijoiden ammattijärjestöt Taidemaalari liitto ry, Suomen Taidegraafikot ry, Suomen Kuvanveistäjäliitto, Valokuvataiteilijoiden Liitto ry ja Muu ry. Näiden ammattijärjestöjen jäseniksi pääsevät lähtökohtaisesti vain kuvataiteilijan ammatillisen pätevyyden hankkineet henkilöt.²³ Vaikka en tutkielmassa suoranaisesti käsittele muiden taiteenalojen harjoittajia muuten kuin mahdollista tulkinta-arvoa sisältävien oikeustapausten yhteydessä, on kuitenkin mahdollista, että myös esimerkiksi kirjailijoilla tai säveltäjillä esiintyy vastaavia oikeudellisia ongelmia, joihin tässä tutkielmassa esiteltyjä tutkimustuloksia voidaan soveltaa.

Kuvataiteilijoiden oikeudellinen asema voi toki muodostua ongelmalliseksi myös muiden kuin vain tässä käsiteltävien lainsäädännön osa-alueiden osalta. Tällaisia ovat esimerkiksi tapaturmalainsäädäntö ja etenkin eläketurva.²⁴ Takuueläkeuudistus²⁵ on kuitenkin osaltaan tuonut parannusta myös kuvataiteilijoiden eläketurvaan, minkä vuoksi olen rajannut aiheen tutkielmani ulkopuolelle. Kuvataiteilijoiden eläketurvaan liittyvät ongelmat muodostuvat enimmäkseen siitä, että he eivät ansaitse tarpeeksi tuloja, jotta eläkettä karttuisi yli takuueläkkeen määrän. Tähän ei eläkejärjestelmämme sisältä käsin voida vaikuttaa juuri muutoin kuin lisäämällä ylimääräisten taiteilijaeläkkeiden määrää.²⁶

1.3 Tutkielman rakenne

Tutkielman toisessa pääluvussa pohjustan tutkimuskysymysteni käsittelyä tilastotiedoilla kuvataiteilijoista ja heidän työllistymisestään ja työmarkkina-asemastaan. Tarkoituksena on tällä tavoin esittää tutkimuskohteeseen liittyvää taustatietoa, joka on nähdäkseni

²³ Rensujeff 2003, s. 102-103.

²⁴ Taidemaalari liitto ry teki vuonna 2010 tutkimuksen jäsentensä eläketurvasta. Tutkimustulosten mukaan kuvataiteilijoiden eläkekattuma oli huomattavan vähäinen. Ks. raportti tutkimuksesta: http://www.painters.fi/tiedostot/TML_elaketutkimus_2010.pdf (luettu 16.12.2015)

²⁵ Takuueläkejärjestelmä otettiin käyttöön 1.3.2011 alkaen lain takuueläkkeestä (703/2010) astuttua voimaan. Lailla taataan Suomessa asuville eläkkeensaajille oikeus valtion varoista maksettavaan eläkkeeseen, jos heidän eläkkeensä eivät muutoin riitä kohtuulliseen toimeentuloon.

²⁶ STM 2013:34, s. 8.

tarpeellista aiheeseen liittyvien oikeudellisten kysymysten tarkastelemiseksi ja hahmottamiseksi.

Kolmannessa pääluvussa käsittelen kuvataiteilijoiden asemaa työoikeuden näkökulmasta. Aluksi tarkastelen sitä, mihin kategoriaan kuvataiteilijoiden työskentely sijoittuu työn luokittelussa. Työoikeudellinen tarkastelu keskittyy perustavanlaatuisen kysymykseen siitä, soveltuuko työoikeudellinen sääntely ylipäätään kuvataiteilijoihin. Tätä problematiikkaa käsittelen erityisesti tilaustöissä muodostuvien oikeussuhteiden osalta. Aiheen työoikeudellinen käsittely perustuu tässä tutkielmassa etenkin perussuhdeteoriaan.

Neljännessä pääluvussa käsittelen kuvataiteilijoiden asemaa verotuksessa. Kuvataiteilijan verotuksen kannalta on ensinnäkin keskeistä se, minkä verolain nojalla hänen tuloverotuksensa toimitetaan ja toisaalta se, katsooko verottaja hänet ammattitaiteilijaksi vai harrastelijaksi. Keskityn käsittelemään kuvataiteilijoiden tuloverotusta jättäen arvonnäkökulman pääosin tämän tutkielman ulkopuolelle.

Viidennessä pääluvussa käsittelen kuvataiteilijoiden työttömyysturvaa. Pohjustan tarkastelua lyhyellä yleiskatsauksella Suomen työttömyysturvajärjestelmään, jonka jälkeen käsittelen työttömyysturvaa kuvataiteilijoiden kannalta keskeisten osa-alueiden osalta. Kuvataiteilijoiden työttömyysturvan osalta keskeisiä aihealueita ovat muun muassa yrittäjä- ja työntekijästatusten määritelmät työttömyysturvassa sekä yritystoiminnan pää- tai sivutoimisuuden arvioinnin kriteerit. Lisäksi syvennän aiheen käsittelyä oikeusvertailulla käsitellen kuvataiteilijoiden työttömyysturvaa Tanskassa, Ruotsissa, Irlannissa sekä Saksassa.

Kuudennessa pääluvussa esittelen tutkielmani keskeiset tutkimustulokset ja tutkin eri oikeudenaloilta saamieni tutkimustulosten yhtymäkohtia ja vaikutuksia toisiinsa. Samalla esitän omia näkemyksiäni siitä, miten kuvataiteilijoiden oikeudellista ja yhteiskunnallista asemaa sekä toimeentulomahdollisuuksia voitaisiin jatkossa kehittää.

2. Tilastotietoa kuvataiteilijan työstä ja tulo muodostuksesta

2.1 Käsitteenmäärittelyä ja taustatietoa

Tässä luvussa pohjustan kuvataiteilijoiden aseman oikeudellista tarkastelua tilastotiedoilla kuvataiteilijoiden tosiasiallisesta työmarkkina-asemasta, työllistymisestä ja tulotasosta. Luodakseni käsityksen kuvataiteilijoiden työelämän tosiasiallisista olosuhteista käsittelen kuitenkin tässä luvussa ennen kaikkea työmarkkina-aseman sosiologista ulottuvuutta käyttämällä lähteenäni *Kaija Rensujeffin* vuonna 2014 julkaistussa *Taiteilijan asema 2010 –kyselytutkimuksen* tutkimustietoa. Rensujeffin tutkimuksessa ammattikuvataiteilijoiksi katsottiin kuvataiteilijoiden ammattijärjestöjen jäsenien lisäksi myös valtion apurahaa tutkimuksessa tarkasteltuna vuonna saaneet kuvataiteilijat.²⁷ Rensujeff käsitteli tutkimuksessa myös muiden taiteenalojen edustajien työmarkkina-asemaa, mutta tässä esitän vain kuvataiteilijoita koskevia tilastotietoja.²⁸

Työmarkkina-asema –käsitteen oikeudellinen merkitys liittyy lähinnä oikeusjärjestelmämme palkansaaja-yrittäjä –jaotteluun, mutta sillä voi olla muitakin merkityksiä. Tässä luvussa tarkoitan työmarkkina-asema -termillä henkilön ammatiasemaa sekä työllistymistilannetta.²⁹ Termin oikeudellinen merkitys liittyy lähinnä oikeusjärjestelmämme palkansaaja-yrittäjä –jaotteluun. Kuvataiteilijan tosiasialliselle työmarkkina-asemalle on tyypillistä, että se voi vaihdella lyhyin väliajoin, ja erilaisia työmarkkina-asemia saattaa olla useita samanaikaisesti.³⁰ Monesti kuvataiteilijoita onkin hankalaa sijoittaa oikeusjärjestelmässämme esiintyvään kaksijakoiseen työntekijä-yrittäjä –jaotteluun. Tarkastelemalla työmarkkina-asemaa koskevia tilastotietoja havaitaan, että tosielämässä mahdollisia työmarkkina-asemia varsinkin taiteilijoiden keskuudessa on enemmän kuin lainsäädäntömme antaa ymmärtää, mikä aiheuttaa ongelmia esimerkiksi työoikeuden, vero-oikeuden, työttömyysturvan ja eläketurvan alueilla.³¹

²⁷ Rensujeff 2014, s. 19.

²⁸ Rensujeff käsitteli tutkimuksessa myös monialaisia taiteilijoita, jotka yhdistivät taiteessaan esimerkiksi kuvataidetta media-, valokuva- tai performanssitaiteeseen, ks. Rensujeff 2010, s. 144. Tässä en kuitenkaan esittelen monialaisia taiteilijoita koskevia tilastotietoja.

²⁹ Samoin Rensujeff 2014, s. 53. Rensujeff tarkasteli työmarkkina-aseman yhteydessä myös työskentelyyn käytettyä työaika, mutta se osoittautui kyselyn vastaajille niin vaikeaksi vastattavaksi kysymykseksi, että en tässä käsittele mainittua ulottuvuutta lainkaan.

³⁰ Aaltonen & Karttunen 2015, s. 270.

³¹ Rensujeff 2014, s. 53.

Kuvataiteen kenttä on painottunut pääkaupunkiseudulle; 43 % kuvataiteilijoista asui pääkaupunkiseudulla vuonna 2010. Kuvataiteilijoista naisia oli 68 %, ja kuvataiteilijoiden keski-ikä oli 50 vuotta.³² Korkeahko keski-ikä johtuu siitä, että taiteilijuus ja tilaston pohjana käytetty kuvataidejärjestöjen jäsenyys on elinikäistä. Kuvataiteilijat eivät tyypillisesti jää taiteen harjoittamisesta eläkkeelle vaan jatkavat taiteellista työskentelyään myös eläkeiän saavutettuaan.³³

2.2 Kuvataiteilijoiden koulutuksesta

Kuvataiteilijat ovat nykypäivänä varsin korkeasti koulutettuja, eikä itseoppineita ammattikuvataiteilijoita ole enää juurikaan. Kuvataiteilijoista 96 % oli suorittanut alansa ammatillisen koulutuksen ja 50 % taidealan korkeimman koulutuksen eli yliopistotutkinnon Kuvataideakatemiassa. On yleistä, että kuvataiteilijat kouluttautuvat useammalla eri koulutusasteella suorittaen esimerkiksi toisen asteen tutkinnon ja korkeakoulututkinnon. Tähän vaikuttaa osaltaan se, että kuvataiteen oppilaitokset tarjoavat hyvät työskentelyolosuhteet, kuten tilat, välineet ja ammatilliset kehittymismahdollisuudet, sekä taloudellisen turvan opintotuen muodossa.³⁴

Tällä hetkellä kuvataiteen koulutusohjelmia on Suomessa tarjolla Taideyliopiston Kuvataideakatemiassa (kuvataiteen maisteri), Aalto-yliopiston Taideteollisessa korkeakoulussa (taiteen maisteri) sekä Lapin yliopiston taiteiden tiedekunnassa (taiteen maisteri), sekä näiden lisäksi seitsemässä eri ammattikorkeakoulussa (kuvataiteilijan ammattikorkeakoulututkinto) sekä useissa ammattitutkintoon valmistavissa oppilaitoksissa (kvalifikaation ilmaisen perustutkinto).³⁵ Lisäksi useat yksityiset, virallisen tutkintojärjestelmän ulkopuolella olevat oppilaitokset tarjoavat tutkintoon johtavaa koulutusta kuvataiteen alalla.³⁶ Kuvataiteen tutkinnon suorittaa vuositasolla muutama sata henkilöä, esimerkiksi vuonna 2004 tutkinnon suoritti 448 henkilöä.³⁷

³² Rensujeff 2014, s. 144.

³³ Aaltonen 2010, s. 184.

³⁴ Rensujeff 2014, s. 142.

³⁵ Karhunen & Rensujeff 2006, s. 90.

³⁶ Tällaisia ovat muun muassa Vapaa taidekoulu sekä Taidekoulu Maa. Ks. esim. Karhunen & Rensujeff 2006, s. 90.

³⁷ Karhunen & Rensujeff 2006, s. 91.

Kuvataiteen tutkinnon vuosina 2000-2004 suorittaneista 27 % ilmoittautui valmistumisensa jälkeen työttömiksi työnhakijoiksi. Jos käytetään kriteerinä työttömien osuutta alalle koulutetuista, voidaan todeta, että kuvataiteilijoiden koulutusta on liikaa. Toisaalta kuvataiteilijoiden suuret työttömyysprosentit eivät ole uusi ilmiö, eikä koulutuspaikkojen lisääntyminen ole näin yksinään aiheuttanut tilannetta. Kuvataiteen alan työvoiman tarvetta onkin hankalaa arvioida, sillä työsuhteisen työn puuttuessa tyypillisiä työmarkkinoita ei alalla ole. Tällöin ei voida siis suhteuttaa koulutuksen aloituspaikkoja tarjolla oleviin työpaikkoihin. Kotimaan kuvataidemarkkinat ovat kuitenkin pienet, eikä koulutuspaikkojen lisääntyminen 2000-luvulla ole ainakaan helpottanut kuvataiteilijoiden työllisyystilannetta. Toisaalta kuvataiteilijat voivat nykyisin yhä enemmän saada työtilaisuuksia myös ulkomaiden taidemarkkinoilta ja kansainvälisistä taidehankkeista.³⁸

2.3 Kuvataiteilijoiden työmarkkina-asemasta

Vapaina taiteilijoina työskenteli vuonna 2010 84 % kuvataiteilijoista. *Vapaaksi taiteilijaksi* voidaan määritellä kuvataiteilija, joka tekee taiteellista työtä itsenäisesti omaan lukuunsa ilman, että hän olisi saanut siihen etukäteisen toimeksiannon toiselta osapuolelta.³⁹ Rensujeffin tutkimuksessa vapaina taiteilijoina pidettiin nimenomaan taiteilijoita, joilla ei ollut työsuhdetta eikä toimeksiantoja.⁴⁰ Vapaana taiteilijana työskentely muistuttaa siis itsenäisyytensä puolesta yrittäjänä työskentelyä. Vapaat taiteilijat työskentelevät kuitenkin useimmiten ilman yksityiselle elinkeinon- ja ammatinharjoittamiselle tyypillistä voiton tavoittelun tarkoitusta. Työskentelyn tavoitteena onkin lähinnä taiteellisesti mahdollisimman laadukas lopputulos. Toiminta ei useimmiten ole myöskään välttämättä riittävän laajaa ja taloudelliselta volyyymiltään voimakasta, jotta sitä olisi esimerkiksi verotuksessa tarkoituksenmukaista pitää yritys- tai elinkeinotoimintana⁴¹.

Yrittäjinä työskenteli 11 % kuvataiteilijoista. Määrä on kasvanut vuodesta 2000, jolloin yrittäjänä työskentelevien osuus oli 6 %. Yrittäjällä tarkoitettiin tutkimuksessa henkilöä,

³⁸ Karhunen & Rensujeff 2006, s. 93-94.

³⁹ Aaltonen & Karttunen 2015, s. 271.

⁴⁰ Rensujeff 2014, s. 53.

⁴¹ Andersson 2010, s. 241-242.

jolla oli rekisteröity yhtiö, osuuskunta tai toiminimi.⁴² Ylivoimaisesti yleisin yritysmuoto oli toiminimi.⁴³ Huomattakoon kuitenkin, että y-tunnus on varsin usein myös vapailla taiteilijoilla, jotka eivät kuitenkaan ole perustaneet toiminimeä. Vapaiksi taiteilijoiksi luokiteltavat taiteilijat saattavat olla myös rekisteröityneinä arvonlisäverovelvollisten rekisteriin sekä ennakkoperintärekisteriin. Taidealalla puhutaan ajoittain myös niin sanotusta *pakkoyrittäjyydestä, vastentahtoisesta yrittäjyydestä* tai *näennäisyrittäjyydestä*. Tällä tarkoitetaan sitä, että yrityksen perustaminen taiteilijoille useimmiten ainoa keino vastaanottaa toimeksiantoja tai tilaustöitä. Kun palkkatyötä ei ole tarjolla ja mahdolliset toimeksiantajat vaativat työstä maksettavan korvauksen laskuttamista, ei taiteilijalle jää tällöin oikeusjärjestelmämme puitteissa muuta vaihtoehtoa kuin ryhtyä yrittäjäksi, vaikka se ei taiteellisen työn epäkaupalliseen luonteeseen sosisikaan.⁴⁴ Yrittäjyyteen johtavan harkinnan ja päätöksen tekee tällaisissa tilanteissa yrittäjäksi ryhtyvän taiteilijan sijaan toimeksiantaja. Näin työn tilaaja siirtää lakisäätteiset työnantajan sosiaalivakuutusmaksut ja yrittäjäriskin työn suorittajalle. Näennäisyrittäjällä ei todellisuudessa ole mahdollisuutta yrittäjyyteen normaalisti liittyvään vapauteen taikka yrittäjävoittoihin.⁴⁵

Freelancerina työskenteli vuonna 2010 6 % kuvataiteilijoista. Freelancer –käsitteellä tutkimuksessa tarkoitettiin henkilöä, joka työskentelee lyhytaikaisissa ja usein päällekkäisissä työ- tai toimeksiantosuhteissa.⁴⁶ Työsuhteisesti kuvataiteilijan ammattia harjoitti ainoastaan 3 % ammattikuvataiteilijoista vuonna 2010. Taiteellista työtä ei lainkaan tehnyt 3 % kuvataiteilijoista vuonna 2010. He tekivät taiteelliseen työhön liittyvää muuta työtä kuten esimerkiksi kuvataidealan opetustyötä, täysin muuta työtä, taikka olivat esimerkiksi vanhempainlomalla, työttömänä taikka opiskelivat.⁴⁷

Taiteilijoiden työskentelylle on tyypillistä *moniammatillisuus*; taiteellisen toiminnan vähäisiä tuloja kompensoidaan usein tekemällä muuta työtä. Taiteilija voi taiteellisen työn lisäksi tehdä taiteelliseen työhön liittyvää työtä (esimerkiksi opetus- tai asiantuntijatyötä) tai muuta, taiteelliseen työhön liittymätöntä työtä. Kuvataiteilijoista pelkästään kuvataiteellista työtä teki 37 % vuonna 2010. Taiteelliseen työhön liittyvää työtä teki 50

⁴² Rensujeff 2014, s. 53.

⁴³ Rensujeff 2014, s. 59.

⁴⁴ Ks. tästä esim. Rensujeff 2014, s. 59-60.

⁴⁵ TEM 16/2012, s. 46-47.

⁴⁶ Rensujeff 2014, s. 54.

⁴⁷ Rensujeff 2014, s. 63.

% kuvataiteilijoista. Kokonaan muuta työtä teki 18 % kuvataiteilijoista. Kuvataiteilijoista noin 40 % toimi vuonna 2010 kuvataiteen alan opetustehtävissä.⁴⁸

Työttömyysjaksoja vuonna 2010 oli kuvataiteilijoista 32 %:lla. Tutkimuksessa työttömyydellä tarkoitettiin ilmoittautumista TE-toimistoon työttömäksi työnhakijaksi. Vuonna 2000 työttömyysjaksoja oli ollut 38 %:lla kuvataiteilijoista.⁴⁹ Kuvataiteilijoiden työttömyyden lasku oli sikäli odottamatonta, että vuodesta 2009 alkaen kuvataiteilijoiden pääsyä palkansaajien työttömyysturvan piiriin oli helpotettu uudistamalla työ- ja elinkeinoministeriön TE-toimistoille antamia työttömyysturvalain sovellusohjeita.⁵⁰ Uudistetun ohjeistuksen myötä kuvataiteilijoiden ei tarvitse työttömiksi työnhakijoiksi ilmoittautuessaan luopua työhuoneestaan ja -välineistään, ja esimerkiksi apurahakauden jälkeen taiteilijan on mahdollista päästä työttömyysturvan piiriin.⁵¹ On kuitenkin mahdollista, että kaikki samankaltaisessa työllisyystilanteessa vuonna 2010 olleet eivät ole tuolloin hakeutuneet työttömyysturvan piiriin, jolloin tilasto ei välttämättä sinänsä kertoisi alan työtilaisuuksien muutoksesta.

Rensujeffin tutkimus käsitti kaikki merkittävimmät taiteenalat, jotka taidekentällämme ovat edustettuina. Tutkimuksesta kävi ilmi, että kuvataiteilijoiden työskentelyn taloudelliset edellytykset olivat kaikkein heikoimmat. Ainoastaan elokuvataiteen alalla työskentelevillä oli vuonna 2010 suurempi prosentuaalinen määrä työttömyysjaksoilla olleita taiteilijoita (47 %), mikä johtui siitä, että merkittävä elokuvataiteen tilaaja Yleisradio leikkasi tuolloin merkittävästi elokuva- ja dokumenttituotantoaan.⁵²

2.4 Kuvataiteilijoiden tulonmuodostuksesta

Vapaana taiteilijana työskentelevä kuvataiteilija saa tuloja myymällä valmistamiaan taideteoksia. Tämä ei kuitenkaan useinkaan ole vapaan taiteilijan työn perimmäinen tarkoitus, ja yleensä vapaat taiteilijat pyrkivätkin pitämään taloudellisen voiton tavoittelun taiteellisen työskentelynsä ulkopuolella. Teosmyyntitulojen ohella kuvataiteilijoiden

⁴⁸ Rensujeff 2014, s. 143.

⁴⁹ Rensujeff 2003 s. 73.

⁵⁰ Samansisältöinen ohje on edelleen voimassa, ks. TEM/2435/03.01.04/2015, s. 40.

⁵¹ Rensujeff 2014, s. 65, 67 ja 143.

⁵² Rensujeff 2010, s. 67.

merkittäviä tulolähteitä ovat apurahat. Apurahoja voidaan myöntää lähinnä taiteelliseen työskentelyyn (*työskentely- tai elatusapurahan*) taikka johonkin tiettyyn hankkeeseen tai projektiin (*kohdeapuraha*). Lisäksi kuvataiteilijat voivat saada tuloja palkintoina taidekilpailuista.

Kuvataiteilijoiden veronalaisten kokonaistulojen mediaani vuonna 2010 oli 16 000 euroa, keskiarvon ollessa 19 878 euroa. Verovapaiden apurahatulojen mediaani oli 8 000 euroa ja keskiarvo 9 509 euroa. Rensujeffin tutkimuksessa käytettiin lisäksi konstruoidun kokonaistulon käsitettä, jossa oli huomioitu myös mahdollisten verovapaiden apurahatulojen vaikutus kuvataiteilijoiden tuloihin.⁵³ Näin lasketun kuvataiteilijoiden konstruoidun kokonaistulon mediaani oli 20 220 euroa mediaani ja keskiarvo 23 784 euroa.⁵⁴ Tulotasoltaan kuvataiteilijat sijoittuivat kaikkien taiteilijaryhmien välisessä vertailussa häntäpäähän.⁵⁵ Kuvataiteilijoina toimiville pienen tulotason lisäksi epävarmuutta aiheuttaa työmarkkina-asema-, vakuutus- ja ansiosidonnainen sosiaaliturvajärjestelmämme, jossa työttömyysturvan piiriin pääseminen on epävarmaa ja eläketurvaa ei välttämättä kerry.⁵⁶

Kuvataiteilijoiden tulot ovat siis keskimäärin hyvin matalat. On syytä huomioida, että elinkustannusten maksamisen lisäksi kuvataiteilijat hankkivat tuloillaan myös materiaaleja ja työvälineitä, jotka ovat varsin kalliita. Kuvataiteilija tarvitsee yleensä työskentelynsä myös asunnostaan erillisen työhuoneen, sillä materiaalit sisältävät usein terveydelle haitallisia kemikaaleja. Lisäksi jos kuvataiteilija pitää esimerkiksi näyttelyn galleriassa, hän joutuu pääsääntöisesti maksamaan vuokraa galleriatilasta näyttelynsä ajalta. Tyypillisesti näyttelyt kestävät noin kolme viikkoa, ja vuokra voi etenkin pääkaupunkiseudulla olla jopa tuhansia euroja.⁵⁷

⁵³ Ks. konstruoidun kokonaistulon muodostamisesta tarkemmin Rensujeff 2014, s. 123-124.

⁵⁴ Rensujeff 2014, s. 143.

⁵⁵ Rensujeff 2014, s. 124.

⁵⁶ Rensujeff 2014, s. 168.

⁵⁷ Suomessa onkin käyty keskustelua siitä, pitäisikö meilläkin saada aikaan Ruotsin mallin mukainen näyttelypalkkiosopimus, jossa ainakin julkisten taidemuseoiden osalta kuvataiteilijalle maksettaisiin siitä, että hänen teoksensa ovat taidemuseossa esillä. Sopimuksen olisi tarkoitus muodostua koko kuvataidealan vakiintunut mallisopimus. Suomessa ei ole toistaiseksi onnistuttu laatimaan tällaista mallisopimusta, mutta opetus- ja kulttuuriministeriön asettama työryhmä julkaisi helmikuussa 2016 suositukset asioista, joista näyttelyjärjestäjien, taiteilijoiden ja teosten oikeudenhaltijoiden tulisi sopia näyttelyitä järjestettäessä. Ks. OKM 2016:4.

3. Kuvataiteilijan asema työoikeudessa

3.1 Työn tekemisen muodoista

3.1.1 Työn luokittelua

Työ voidaan käsitteenä määritellä toiminnaksi, jolla on taloudellista arvoa. Työtä voidaan luokitella esimerkiksi sen mukaan, mikä tai kuka työn tekee. Näin erottuvat toisistaan lähinnä *konetyö* ja *ihmistyö*. Ihmistyö on kehittynyt instituutioksi, johon kohdistuu oikeudellista sääntelyä.⁵⁸

Kairinen on esittänyt ihmistyön luokittelun, jonka mukaan ihmistyö voidaan jaotella ensinnäkin ansiotyöhön ja ei-ansiotyöhön sen mukaan, tehdäänkö työtä ansiotarkoituksessa vai ei. Ansiotuloina pidetään palkkatuloja ja niihin verrattavia henkilökohtaisia työn vastineeksi saatuja tuloja. *Ansio työ* voidaan jakaa epäitsenäiseen ja itsenäiseen ansiotyöhön.⁵⁹ Ansio työ muodoista yleisin on *epäitsenäinen ansiotyö* eli palkkatyö, jota tehdään työsuhteessa tai virkasuhteessa. Epäitsenäisessä ansiotyössä työskennellään työnantajan työjohto- ja valvontavallan alaisena.⁶⁰ *Itsenäistä ansiotyötä* on muun muassa yrittäjien työskentely.⁶¹ Itsenäisessä ansiotyössä työskennellään joko muunlaisen kuin työsuhteeseen kuuluvan ohjauksen, johdon tai kontrollin alaisena, taikka täysin minkään muun osapuolen vaikutuksesta riippumattomasti.⁶² Itsenäinen ansiotyö jaetaan henkilöyrittäjänä ja yhtiöyrittäjänä tehtävään työhön. Henkilöyrittäjiä ovat itsenäiset ammatinharjoittajat tai liikkeenharjoittajat. Yhtiöyrittäjät ovat järjestäneet toimintansa johonkin juridiseen yhtiömuotoon eli lähinnä osakeyhtiön, osuuskunnan, avoimen yhtiön tai kommandiittiyhtiön muotoon.⁶³

Ei-ansio työstä on oikeuskirjallisuudessa mainittu esimerkkeinä harrastukset, talkootyöt, luottamustoimet sekä perheenjäsenten työ, palkaton auttamistyö, työharjoittelut, kuntou-

⁵⁸ Kairinen 2009, s. 63.

⁵⁹ Kairinen 2009, s. 64 ja 70.

⁶⁰ Kairinen 2009, s. 70.

⁶¹ Kairinen 2009, s. 64-66. Lisäksi itsenäistä ansiotyötä tekevät yhtiöoikeudellisina eliminä työskentelevät johtajat, kuten esimerkiksi osakeyhtiöiden toimitusjohtajat.

⁶² Kairinen 2013, s. 104.

⁶³ Koskinen 2007, s. 3-4.

tustyö ja laitostyö.⁶⁴ Tavanomainen harrastustoiminta on myös työsopimuslain 1 §:n 2 kohdassa rajattu työsopimuslain soveltamisalan ja siten muunkin työoikeudellisen sääntelyn ulkopuolelle. Lainkohdan mukaisena tavanomaisena harrastustoimintana pidetään sellaista toimintaa, joka ei täytä työsopimuksen tunnusmerkkejä ainakaan työn tekemisen ansiotarkoituksen osalta. Tällöin osapuolet eivät ole sitovassa sopimussuhteessa keskenään, vaan toiminta perustuu vapaaehtoisuuteen. Toiminnan lopettamisesta ei tällöin myöskään koidu velvoiteoikeudellisia seuraamuksia. Tyypillisiä lain soveltamisalaan kuuluvia harrastuksia ovat urheiluseurassa urheileminen ilman ansiotarkoitusta, sekä vapaaehtoisuuteen perustuva kerhotoiminta.⁶⁵

3.1.2 Kuvataiteen harjoittaminen työn luokittelussa

Kuvataiteilija työskentelee yleensä itsenäisesti omaan lukuunsa, jolloin hänen työskentelynsä luokitellaan itsenäiseksi ansiotyöksi. Hän saattaa työskennellä ensinnäkin vapaana taiteilijana tehden taiteellista työtään ilman, että on saanut siihen keneltäkään etukäteen toimeksiantoa. Tällöin hän toteuttaa omaa taiteellista näkemystään, ja valmiit teokset saattavat tulla myydyiksi, jos sopiva ostaja löytyy. Toiseksi kuvataiteilija saattaa työskennellä toimeksiantosuhteessa, jossa hänellä on yksi tai useampi tilaaja, ja työtä tehdään enemmän tai vähemmän näiden tilaajien ohjeiden tai toiveiden mukaisesti.⁶⁶ On myös syytä huomata, että ammattikuvataiteilija saatetaan toki ammattitaitonsa perusteella palkata työsuhteiseen työhön esimerkiksi kuvataideopettajaksi, julkisten hankkeiden taideasiantuntijaksi tai vaikkapa taidenäyttelyn juryn jäseneksi. Tässä keskityn kuitenkin käsittelemään kuvataiteilijaa, joka harjoittaa luovaa taiteellista toimintaa.

Kuvataiteilija saattaa harjoittaa itsenäistä ansiotyötä henkilöyrittäjänä eli yksityisenä elinkeinonharjoittajana. Itsenäistä ansiotyötä on mahdollista harjoittaa henkilöyrittämisen ohella myös ilman yritysmuotoa, mitä verotuksessa kutsutaan muuksi tulonhankkimistoiminnaksi. Tällöin itsenäinen ansiotyö ei ole niin laajaa ja voitollista, että sitä pi-

⁶⁴ Ks. esim. Kairinen 2009, s. 66-70 ja Koskinen 2007, s. 3.

⁶⁵ Tiitinen & Kröger 2012, s. 32-34.

⁶⁶ Aaltonen & Karttunen 2015, s. 271.

dettäisiin elinkeinotoimintana. Vapaana taiteilijana tai freelancerina toimivan taiteilijan työskentelyä voi usein kutsua tällaiseksi muuksi tulonhankkimistoiminnaksi.⁶⁷

Siinä missä muutakin itsenäistä ansiotyötä, myös kuvataidetta voi harjoittaa yhtiömuodossa. Käytännössä ainakin taiteilijoiden yhdessä perustamia osuuskuntia on olemassa, vaikkakin ne ovat ainakin toistaiseksi varsin harvinaisia.⁶⁸ Taiteilijoiden osuuskunnat ovat toimintaperiaatteiltaan ja tarkoituksiltaan erilaisia. Osuuskuntalain (OKL, 421/2013) 1 luvun 5 §:ssä annetun lähtökohdan mukaan osuuskunnan toiminnan tarkoituksena on jäsenten taloudenpidon tai elinkeinon tukemiseksi harjoittaa taloudellista toimintaa siten, että jäsenet käyttävät hyväkseen osuuskunnan tarjoamia palveluita taikka palveluita, jotka osuuskunta järjestää tytäryhteisönsä avulla tai muulla tavalla. Toiminnan tarkoituksesta voi säännöissä määrätä toisin, jolloin sellaiseksi voidaan määrittellä esimerkiksi aatteellinen tai muu ei-taloudellinen tarkoitus.⁶⁹ Taiteilijoiden osuuskunta saattaa esimerkiksi keskittyä työ- tai näyttelytilojen järjestämiseen taiteilijoille, taikka se saattaa jäsentensä voimin pyörittää myymälää. Osuuskunnat voivat myös palkata jäseniään tai muita henkilöitä vakituisiin työsuhteisiin, mikä lienee taidealan osuuskunnissa harvinaista.⁷⁰ Osuuskunnat voivat kuitenkin toimia laskutuskanavana taiteilijoille, jotka eivät ole yksityisiä elinkeinonharjoittajia, ja tällöin on mahdollista, että osuuskunta laskuttaa korvauksen tehdystä työstä ja maksaa sen palkkana taiteilijalle. Osuuskunnan ja taiteilijan välille ei tällaisissa tapauksissa kuitenkaan oikeuskäytännön perusteella synny työsuhdetta, jos osuuskunta ei tosiasiaassa ole taiteilijaan nähden työnantaja-asemassa.⁷¹

Käytännössä lienee todella harvinaista, että kuvataiteilijat perustaisivat sellaisen osuuskunnan tai muun yhtiön, jossa kaikki heidän taiteellinen ja taloudellinen toimintansa, kirjanpito ja esimerkiksi teostensa materiaalikulut olisivat yhteisiä. Taidealan osuuskuntien enemmistö keskittyneekin satunnaisten laskutusmahdollisuuksien tarjoamiseen, jäsenten itsenäisen ammatinharjoittamisen tukemiseen esimerkiksi työtiloja tarjoamalla taikka yhteistyön ja yhteisten projektien toteuttamisen helpottamiseen. Tällöin kuvataiteen harjoittaminen itsessään ja näin ollen myös siihen liittyvä verotus ja kirjanpito jäisi

⁶⁷ Aaltonen & Karttunen 2015, s. 272.

⁶⁸ Sivonen & Saukkonen 2014, s. 23.

⁶⁹ Mähönen & Villa 2006, s. 9.

⁷⁰ Sivonen & Saukkonen 2014, s. 25-26.

⁷¹ Ks. VakO 10.9.2015, Dnro 1243/2015/3234, jota käsittelemme tarkemmin sivulla 58.

pääasiassa kuvataiteilijan oman henkilöyrityksen tai pienimuotoisemman muun ansiotoiminnan piiriin.

On syytä pohtia myös ammattimaisen kuvataiteen harjoittamisen ja harrastustoiminnan välimaastoa eli sitä, millä perusteilla kuvataiteilijan työ katsotaan työn luokittelussa ansiotyöksi tai ei-ansiotyöksi. Taiteilija ei usein tee työtään ensisijaisesti ansiotarkoituksessa, ja liiallinen kaupallisuuden ajattelemisen saattaa olla ristiriidassa taiteen erityisluonteen kanssa. Lisäksi vapaa taiteilija saa useimmiten vasta pitkän aikaa työnsä valmistumisen jälkeen tietää, meneekö hänen valmistamansa teos kaupaksi. Milloin kuvataidetta voidaan siis pitää työn luokittelun näkökulmasta ansiotyönä, ja milloin ei-ansiotyönä? TSL 1 luvun 1 §:n 2 kohdan säännös harrastustoiminnan rajaamisesta TSL:n soveltamisalan ulkopuolelle ei anna asiaan ratkaisua, sillä kuvataiteilijoiden kohdalla ei useimmiten ole työnantajatahon puuttuessa kyse työsuhteisesta työskentelystä. Työnantajan ja työntekijän käsitteet ovat toisistaan riippuvaisia.⁷² Jos työnantajaan verrattavissa oleva taho löytyy, työn vastikkeellisuudesta on yleensä sovittu, eikä kyse tällöin ole tavanomaisesta harrastustoiminnasta. Nähdäkseni kuvataiteilijan työtä voidaan työn luokittelussa pitää itsenäisenä ansiotyönä vähintäänkin sellaisessa tapauksessa, että taiteilijalla on alan ammatillinen koulutus ja hän pitää säännöllisesti tekemiään teoksia julkisesti nähtävillä sillä tavoin, että yleisöllä on mahdollisuus ostaa niitä, jolloin työllä voidaan katsoa olevan myös ansiotarkoitus.⁷³

3.2 Työoikeuden soveltamisala kuvataiteilijoihin nähden

3.2.1 Perussuhdeteoriasta

Suomen sotien jälkeinen moderni työoikeus käsittelee edellä esitellyistä työn tekemisen muodoista ainoastaan epäitsenäistä ansiotyötä. Sotien jälkeisenä aikana työsuhteinen työ oli hallitseva työn tekemisen muoto, ja modernin työoikeuden lähtökohtana onkin alun perin ollut tehdastyötä tekevän miehen oikeuksien suojeleminen.⁷⁴ Työntekijän heikompaan asemaan perustuva työntekijän suojelun periaate vaikuttaa työoikeudessa edel-

⁷² Koskinen 2013, s. 4.

⁷³ Vero-oikeudessa ammattimaisen taiteen harjoittamisen ja harrastustoiminnan rajanvedosta on muodostunut oikeuskäytäntö ja laintulkintatapa, jota käsittelem tällöin tämän tutkielman pääluvussa 4.

⁷⁴ Koskinen, Mikkola & Purola 1997, s. 4 ja Kairinen 1998, s. 195.

leen keskeisenä periaatteena, ja käytännön ratkaisutilanteissa työoikeuden suojaäänöksiä ja myös yksittäistä työsopimusta tulisi tulkita työntekijän hyväksi (*in dubio pro labore*).⁷⁵ Työoikeus on suuntautunut tarkastelemaan tätä alun perin tehdastyössä muotoutunutta työnantajan ja työntekijän välistä oikeussuhdetta, jota voidaan myös nimittää perussuhteeksi tai normaalityösuhteeksi. Myös työsopimuslain soveltamisala rajoittuu tähän oikeussuhteeseen.⁷⁶ Sotien jälkeisessä oikeustieteellisessä tutkimuksessa työoikeuden vallitsevaksi opiksi on muodostunut *perussuhdeteoria*, jolle työoikeusjärjestelmämme perustuu sekä positiivisen oikeuden osa-alueena sekä tutkimusalana.⁷⁷ Perussuhdeteorian käytännön kannalta merkittävänä ydinsisältönä on sen tarjoama yleistunnusmerkistö, jonka avulla työsopimus ja työsuhde voidaan tunnistaa. Tämä tunnusmerkistö käy ilmi myös TSL 1 luvun 1 §:stä.⁷⁸ Tunnusmerkistöä sovelletaan osapuolten solmiman sopimuksen nimestä tai sen tarkoituksesta riippumatta. Työsopimuksen syntyminen ei siis ole luonteeltaan sopimuksenvarainen asia vaan pakottavaa oikeutta.⁷⁹

TSL 1 luvun 1 §:n 1 momentin mukaan työsopimuslakia ”sovelletaan sopimukseen (työsopimus), jolla työntekijä tai työntekijät yhdessä työkuntana sitoutuvat henkilökohtaisesti tekemään työtä työnantajan lukuun tämän johdon ja valvonnan alaisena palkkaa tai muuta vastiketta vastaan”. Säännöksestä voidaan johtaa seuraavat työsopimuksen tunnusmerkit: työsuhteen perustana oleva sopimus, ansiotyön tekeminen, työn tekeminen henkilökohtaisesti työnantajan lukuun, työnteon vastikkeellisuus sekä työn tekeminen työnantajan johdon ja valvonnan alaisena.⁸⁰ Pääsääntöisesti kaikkien mainittujen tunnusmerkkien tulisi ainakin jollain tasolla löytyä osapuolten välisestä oikeussuhteesta, jotta sitä voitaisiin pitää työsuhteena. Jos jokin mainituista tunnusmerkeistä puuttuu täysin, oikeussuhdetta on pääsääntöisesti pidettävä muuna kuin työsuhteena. Näin erotetaan epäitsenäisestä palkkatyöstä ennen kaikkea itsenäisesti yrittäjänä tai edellä mainitulla tavalla muuna tulonhankkimistoimintana tehty työ.⁸¹

⁷⁵ Engblom 2013, s. 9.

⁷⁶ Kairinen 1998, s. 196 ja Koskinen 2007, s. 6.

⁷⁷ Kairinen 1998, s. 195. On syytä huomata, että perussuhdeteoria ei kuitenkaan ole ainoa työoikeuden soveltamisalaa käsittelevä oppirakennelma. Toisena tällaisena oppirakenteena mainittakoon *työsopimusoppi*, joka korostaa työsopimuksen sopimusoikeudellista ja juridis-muodollista merkitystä. Perussuhdeteoria sitä vastoin keskittyy muodostuneen oikeussuhteen tosiasiallisiin olosuhteisiin. Ks. tästä esim. Kairinen 1998 s. 198 ja Kaisto & Kallio 2011 s. 14-15.

⁷⁸ Kairinen 1998, s. 195.

⁷⁹ Koskinen 2007, s. 3.

⁸⁰ Hietala, ym. 2008, s. 33-34.

⁸¹ Hietala, ym. 2008, s. 33.

Työsopimuksen perusteella osapuolten välille muodostuu työsuhde. Työsopimuksen ja työsuhteen käsitteet eroavat toisistaan lähinnä ajallisesti; työsopimus alkaa ja päättyy sopimuksessa sovittuina päivämäärinä, kun taas työsuhde alkaa työn teon alkaessa ja päättyy työnteon loppuessa. Työsopimus tarkoittaa siis työnantajan ja työntekijän välistä sopimusoikeudellista suhdetta, kun taas työsuhteella tarkoitetaan osapuolten välistä tosiasiallista oikeustilaa.⁸²

Sillä, täyttääkö osapuolten solmima sopimus työsopimuksen tunnusmerkit tai katso taanko osapuolten välillä myöhemmin olosuhteiden perusteella muodostuneen työsuhde, on oikeudellisesti varsin suuri merkitys. Jos työsopimuslain mukainen soveltamisala säännös täyttyy, työsuhteeseen sovelletaan myös muita työoikeudellisia säännöksiä kuten vuosilomalakia (162/2005) sekä työtapaturma- ja ammattitautilakia (459/2015). Asian työoikeudellinen ratkaisu vaikuttaa myös vero- ja sosiaaliturvaoikeudellisten velvoitteiden kohdistumiseen. Työsuhteessa tehdystä työstä maksettu vastike maksetaan palkkana, kun taas muunlaisessa oikeussuhteessa korvaus maksetaan työkorvauksena. Palkkaa maksettaessa työnantajan vastuulla on maksaa pakolliset sosiaalivakuutusmaksut. Työkorvausta maksettaessa riittää, että maksaja varmistaa tuloveron ennakonpidätyksen suorittamisen. Jos työkorvauksen saaja ei ole enakkoperintärekisterissä, maksajan tulee hoitaa ennakonpidätys verokortin mukaisesti. Jos työkorvauksen saaja taas on enakkoperintärekisterissä, maksajan ei tarvitse suorittaa edes ennakonpidätystä.⁸³

Nykyajan työelämä kattaa laajan kirjon erilaisia työn tekemisen ja työsuhteen käsitteen ulkopuolelle jääviä työn tekemistä koskevien oikeussuhteiden muotoja. Työoikeudellinen lainsäädäntömme vastaa yhä heikommin työelämän nykyaikaista todellisuutta, ja yhä useampi ennen työoikeudellisen sääntelyn piiriin kuulunut jää nyt sen ulkopuolelle. Voimassaolevaa työsopimuslakiamme voidaankin arvostella sen suhteen, että se nojautuu liialti modernin työoikeuden perinteeseen, eikä siinä ole otettu huomioon työelämän ja työskentelytapojen muutoksia. *Engblom* mainitsee tästä esimerkkeinä työsuhteen tunnusmerkistön täyttymistä koskevien säännösten vanhanaikaisuuden ja työsuhteen määritelmän puuttumisen. Kun lainsäädäntö ei enää vastaa tosielämän ongelmiin, jou-

⁸² Kairinen 1998, s. 196.

⁸³ Kairinen 2013 s. 105-106 ja Verohallinnon syventävä ohje Palkka ja työkorvaus verotuksessa (dnro A32/200/2014), luku 1.

dutaan lainsoveltamisessa liiaksi tukeutumaan oikeudellisesti suhteellisen epämääräisten ja toissijaisten työkalujen, kuten oikeuskäytännön, yleisten oppien ja periaatteiden sekä oikeuskirjallisuuden avulla.⁸⁴ Vapaiden taiteilijoiden itsenäisen työskentelyn kannalta tilanne on tosin ollut aina varsin epätyypillinen, eikä viimeaikaisten työelämän muutosten voi sanoa vaikuttaneen taiteilijoiden asemaan kovin merkittäväällä tavalla. On kuitenkin varsin todennäköistä, että työsopimuslakimme ja sosiaaliturvalainsäädäntömme päivittäminen epätyypillisen työnteon paremmin huomioivaksi kokonaisuudeksi helpottaisi myös taiteilijoiden työoikeudellisten ongelmien oikeudellista arviointia.

3.2.2 Työsuhteen ja toimeksiantosuhteen välistä rajanvetoa työsuhteen tunnusmerkkien avulla

Vapaan taiteilijan tyypillistä itsenäistä työskentelyä, jossa hän ilman toimeksiantoja tekee oman taiteellisen näkemyksensä mukaisia teoksia, ei voi pitää työsuhteisena työnä, sillä siitä puuttuu kokonaan tilaaja- tai työnantajataho. Kenelläkään ei tällöin ole johtaja- ja valvontaoikeutta vapaan kuvataiteilijan työhön ja asiakkaat ostavat valmiita taiteilijan luovan työn tuloksia, jos ne miellyttävät heitä. Työoikeuden näkökulmasta relevantteja tilanteita syntyykin käytännössä lähinnä vain silloin, kun kuvataiteilija tekee tilaustyön tilaajan ohjeiden mukaisesti. Tilaustöissä voi olla kysymys esimerkiksi julkisen tahon tilaamasta taideteoksesta tiettyyn tilaan tai ulkoilmaan. Myös yksityiset tahot saattavat tilata töitä tietyltä taiteilijalta. Esimerkiksi muotokuvamaalaukset tai seinämaalaukset ovat erityisiä tilaustöiden muotoja. Etukäteisen ohjeistuksen sekä työn aikana suoritettun johdon ja valvonnan ja työn suorittamisen vapauden määrä vaihtelee tapauskohtaisesti.

Sopimus, jossa toinen osapuoli velvoittautuu tekemään työtä, voi olla muukin kuin työ-sopimus. Tällaisista muista sopimuksista mainittakoon esimerkkeinä urakkasopimus ja toimeksiantosopimus. Kun työsopimuksessa sovitaan työn tekemisestä itsessään, muun-laisissa sopimuksissa on yleensä kyse tietyn työtuloksen aikaansaamisesta. Lisäksi työ-sopimuksen erityispiirteenä muihin sopimustyyppisiin verrattuna on, että työntekijä on siinä alisteisessa asemassa työnantajaan nähden.⁸⁵ Kuvataiteilijoiden kannalta kyseeseen tulevat sopimustyytit lukeutunevat yleisesti ottaen toimeksiantosopimukseen. *Toimek-*

⁸⁴ Engblom 2013, s. 2-3.

⁸⁵ Kaisto & Kallio 2011, s. 7-8.

siantosopimus voidaan määritellä sopimukseksi, jossa työn suorittaja sitoutuu suorittamaan jonkin määrätyn tehtävän tai työsuorituksen työn tilaajalle liittymättä kuitenkaan tämän liikeyritykseen tai alistumatta hänen alaisekseen. Tyypillisesti työn suorittaja saa tällöin toimia itsenäisesti ja valita keinot, joilla hän täyttää sopimusvelvoitteensa.⁸⁶

Ratkaisu siitä, onko oikeussuhteessa kyse työsuhteesta vai toimeksiantosuhteesta, tehdään kokonaisarvostelun perusteella käyttäen työsuhteen tunnusmerkistöä.⁸⁷ Seuraavassa käsittelen perussuhdeteorian ja TSL 1 luvun 1 §:n mukaisten työsuhteen tunnusmerkkien avulla rajanvetoa työsuhteen ja toimeksiantosuhteen välillä. Tilaustyöt tapahtuvat aina omanlaisissaan olosuhteissa, joten arviointi on tapauskohtaista. Suuntaviivoja arvioinnille voidaan kuitenkin esittää.

Työsuhteen perustana on oltava osapuolten välinen velvoiteoikeudellinen *sopimus*, jossa sovitaan vastikkeellisesta työn suorittamisesta työnantajan lukuun tämä johdon ja valvonnan alaisena. Sopimuksen muoto on vapaa, ja sopimus voi kirjallisen tai suullisen sopimuksen lisäksi syntyä myös konkludenttisesti eli hiljaisella sopimuksella.⁸⁸ Tilaustöissä osapuolten välisen oikeussuhteen perusteena on useimmiten jonkinlainen sopimus. Työsuhteessa on oltava myös kysymys *ansiotyön tekemisestä*. Tämä kriteeri täyttyy, kun työllä on taloudellista arvoa.⁸⁹

Työsopimuksessa osapuolet sopivat siitä, että työntekijä tekee työtä *henkilökohtaisesti työnantajan lukuun*. Työsopimuksella työntekijä siis luovuttaa oman henkilökohtaisensa työvoimansa käyttöoikeuden työnantajalle. Yrittäjä tai ammatinharjoittaja ei välttämättä sitoudu tällä tavoin henkilökohtaisesti työn suorittamiseen, vaan ainoastaan toimeksianton mukaiseen työn lopputulokseen. Työn tekeminen työnantajan lukuun tarkoittaa sitä, että työn välitön tulos kuuluu työnantajalle, kun taas työntekijä saa sovitun vastikkeen tekemästään työstä.⁹⁰ Taiteilijoiden tekemille tilaustöille on tunnusomaista, että työsuorituksen henkilökohtaisuus on keskeisessä asemassa. Teos tilataan tietyltä taiteilijalta juuri hänen henkilökohtaisen taiteellisen näkemyksensä ja taitonsa vuoksi. Tilaustöistä voidaan ajatella myös tehtävän ennemminkin tilaajan lukuun kuin taiteilijan lukuun,

⁸⁶ Tiitinen & Kröger 2012, s. 23.

⁸⁷ Tiitinen & Kröger 2012, s. 24.

⁸⁸ Hietala ym. 2008, s. 34.

⁸⁹ Hietala ym. 2008, s. 36.

⁹⁰ Hietala ym. 2008, s. 36-37.

vaikka taiteilijakin saattaa toki välillisesti hyötyä esille pääsevän teoksensa aiheuttamasta näkyvyydestä.

Työsopimuksen tunnusmerkkinä on myös työn teon *vastikkeellisuus*. Yleisin vastike on rahapalkka, mutta myös mikä tahansa muu rahallista arvoa omaava vastike voi täyttää vastikkeellisuuden vaatimuksen. Näin ollen vastikkeiksi tehdystä työstä voidaan katsoa myös työntekijän saama tavara, vastavuoroinen työpanos taikka jopa mahdollisuus rahan ansaitsemiseen tai oppimiseen. Sillä ei ole merkitystä, mikä osapuoli maksaa vastikkeen.⁹¹ Tämä kriteeri on lähes vastaava ansiotyön kriteerin kanssa, ja tilaustöiden osalta lienee yleisintä, että jonkinlaisesta vastikkeesta on sovittu.

Viimeinen ja ehkä työsuhteen ja toimeksiantosuhteen erottamisen kannalta merkittävin kriteeri työsuhteen tunnusmerkistössä on työn tekeminen työnantajan *johdon ja valvonnan* alaisena. Tätä kutsutaan myös työnantajan direktio-oikeudeksi. Työntekijä on työsuhteessa alisteisessa asemassa työnantajaan nähden. Työvoimansa käyttöoikeuden luovutettuaan työntekijä on velvollinen noudattamaan työnantajan toimivaltansa puitteissa antamia ohjeita ja määräyksiä.⁹² Työnantajan direktio-oikeuteen kuuluu oikeus määrätä ainakin jossakin määrin siitä, miten, missä ja milloin sovittu työ tulee suorittaa. Direktio-oikeuteen kuuluu lisäksi oikeus valvoa sekä työntekoa että sen lopputuloksen laatua.⁹³ Työnantajalla on direktio-oikeuden puitteissa myös oikeus tarkastaa työtä sitä tehtäessä ja sen valmistuttua.⁹⁴ Johdon ja valvonnan alaisuuden kriteerin täyttymistä tulee arvioida työskentelyolosuhteiden kokonaisharkinnalla.⁹⁵

Luovan työn tekijöiden osalta juuri johdon ja valvonnan alaisuuden kriteeri on merkittävin arvioitaessa työntekijän ja yrittäjän eli toisin sanoen työsuhteen ja toimeksiantosuhteen rajoja.⁹⁶ Arvioinnissa on käytännössä otettu huomioon muun muassa mahdollisuus valita työskentelyaika ja -paikka, mahdollisuus ottaa vastaan toimeksiantoja myös muilta tahoilta, oikeus kieltäytyä tehtävistä sekä tilaajan mahdollisuus ohjeiden antamiseen ja työn valvomiseen. Jos tilaaja on voinut vain hylätä tai hyväksyä valmiin

⁹¹ Hietala, ym. 2008, s. 38.

⁹² Hietala, ym. 2008, s. 38.

⁹³ HE 157/2000 vp, s. 56.

⁹⁴ Kaisto & Kallio 2011, s. 49.

⁹⁵ Hietala, ym. 2008, s. 38-39.

⁹⁶ Koskinen, Mikkola & Purola 1997, s. 13.

työn, työsuhdetta ei ole katsottu syntyvän.⁹⁷ Kuvataiteilijoita koskevia ratkaisuja ei oikeuskäytännöstämme tietävästi löydy, mutta johtoa rajanvedon oikeudelliseen arviointiin voidaan hakea muita luovilla aloilla työskenteleviä koskeneista ratkaisuista.

TN 1029-77

Kirjailijan, joka toimi sanomalehden kolumnistina saaden korvauksen julkaistuista kirjoituksistaan sekä viikoittaisen korvauksen myös loma-ajalta, ei katsottu olevan työsopimuslain 1 luvun 1 §:n tarkoittamassa työsuhteessa yhtiöön. Perusteena ratkaisulle oli, että kolumnisti oli itse voinut valita kirjoitustensa aiheet ja sisällöt sekä määrätä työskentelyaikansa ja –paikkansa.

TN 1249-89

Aikakauslehden vakituinen avustaja työskenteli pääasiassa kotonaan kirjoittaen artikkeleita, joiden aiheet ja laajuuden lehden päätoimittaja oli ennalta määrännyt. Avustaja kuitenkin suunnitteli artikkeliansa painoasun toimituksen tiloissa. Päätoimittaja valvoi työskentelyn aikataulua ja palkkio maksettiin kirjoitettujen liuskosten määrän mukaan. Avustajan katsottiin olleen työsuhteessa toimeksiantajaan.

TN 1057-79

Toimeksiannosta yhtiöille X ja Y sovitus- ja sävellystyötä ohjelmiin tehneet muusikot eivät olleet työsuhteessa yhtiöihin. Toimeksiantaja oli tilauksen tehdessään ilmoittanut aiheen, työn aikataulun, tilattavan musiikin keston, musiikin tyylin, mahdollisen esittäjän sekä työstä maksettavan korvauksen, joka määräytyi tariffisopimuksen perusteella teoksen keston mukaan. Muusikoilla oli oikeus kieltäytyä yhtiöiden toimeksiannoista sekä ottaa vastaan myös samanaikaisia toimeksiantoja muilta toimeksiantajilta. Yhtiöt eivät olleet määränneet työaikaa tai –paikkaa. Tilaajalla oli oikeus puuttua valmiiseen työhön, mutta käytännössä näin ei yleensä tehty. Valmiista työstä maksettiin korvaus riippumatta siitä, käytettiinkö sitä ohjelmissa. Muusikoiden ei katsottu olevan työsuhteessa yhtiöihin.

TSL 1 luvun 1 §:n 3 momentissa on säädetty, että työsopimuslain soveltamista ”ei estä pelkästään se, että työ tehdään työntekijän kotona tai hänen valitsemassaan paikassa eikä sekään, että työ suoritetaan työntekijän työvälineillä tai –koneilla”. Kotityö tai työntekijän omat työvälineet eivät saa siis olla arvioinnin yksinomainen ratkaisuperuste, mikäli oikeussuhdetta päädytään pitämään toimeksiantosuhteena. Yllä olevissa ratkai-

⁹⁷ Koskinen, Mikkola & Purola 1997, s. 14.

suissa on kuitenkin kiinnitetty suhteellisen paljon huomiota siihen, ovatko luovan työn tekijät tehneet työtään kotona vai toimeksiantajaosapuolen tarjoamissa työtiloissa. Oikeuskirjallisuudessa on korostettu, että tämän säännöksen perusteella kotityötä tai omin työvälinein tehtyä työtä ei pidä automaattisesti pitää työsuhteisena työnä, vaan näissäkin tapauksissa direktio-oikeuden olemassaoloon, työn itsenäisyyteen tai epäitsenäisyyteen sekä kaikkien työsuhteen tunnusmerkkien täyttymiseen perustuva kokonaisarviointi ratkaisee. Esimerkiksi esineiden valmistaminen ammattimaisesti omissa tiloissa useille tilaajille siten, että työn tekemisen tavat ja aikataulut olisivat työn suorittajan vapaasti järjesteltävissä, olisi lähtökohtaisesti työsuhteen käsitteen ulkopuolelle jäävää toimintaa.⁹⁸

Kuvataiteilijoiden osalta tilaustöihin liittyy usein varsin korkea itsenäisen luovuuden aste, eikä tilaajan johto- ja valvontaoikeus välttämättä ulotu juuri muuhun kuin toiveisiin työn lopputuloksesta. Direktiotunnusmerkin täyttymiseksi vaadittava työnjohto- ja valvontavallan taso voi kuitenkin vaihdella erilaisten työtehtävien erityispiirteiden mukaan. Erityisasiantuntemusta vaativissa tehtävissä direktiotunnusmerkin täyttymiseen voi riittää tavallista rajallisempi tosiasiallinen direktio-oikeus.⁹⁹ Näin ollen vaikka direktio-oikeuden olemassaolo lieneekin se työsuhteen tunnusmerkki, joka kuvataiteilijan ja tilaajan välisestä oikeussuhteesta useimmiten jää puuttumaan, on kuitenkin mahdollista, että myös kuvataiteilijan ja tilaajan välisen oikeussuhteen olosuhteet täyttävät kaikki työsuhteen tunnusmerkit. Yleisesti ottaen voitaneen kuitenkin todeta, että direktiotunnusmerkin täytyminen tilaajan ja taiteilijan välisessä oikeussuhteessa vaatisi tilaajan poikkeuksellisen suurta oikeutta puuttua työntekopaikkaan, -tapaan, -aikatauluun sekä työn lopputulokseen.

Työsuhteen tunnusmerkkien edellyttämä kokonaisarviointi on rajatapauksissa haastavaa ja työoikeudellista ammattitaitoa vaativaa. Kuvataiteilijoilla itsellään lieneekin yleensä varsin heikot mahdollisuudet tuomioistuinkäsittelyyn ryhtymättä selvittää, onko tilaustyössä käsillä työsuhde vai toimeksiantosuhde. Tämän vuoksi tarkastelen vielä muita oikeudellisia tulkintatapoja, joiden avulla työsuhteen syntymisen voisi käytännön tilanteissa tunnistaa.

⁹⁸ Hietala, ym. 2008, s. 41-42.

⁹⁹ Tiitinen & Kröger 2012, s. 17.

3.2.3 Arviointia yrittäjyyden näkökulmasta

Kröger on systematisoinut työsuhteen ja toimeksiantosuhteen rajapintaa yrittäjätoiminnan näkökulmasta lähtevällä tunnusmerkistöllä. Tunnusmerkistön avulla voidaan erottaa etenkin työntekijät ja itsenäiset ammatinharjoittajat toisistaan. *Kröger* on jakanut yrittäjätoiminnan tunnusmerkit muodollisiin ja aineellisiin tunnusmerkkeihin. *Aineellisia* tunnusmerkkejä on monia. Esimerkiksi työn suorittaja hankkii itse välineet ja materiaalit, työn suorittajalla on oma myyntivarasto, työ tehdään työn suorittajan omissa työtiloissa, työn suorittajalla on teettäjistä riippumaton oikeus apulaisten tai sijaisten käyttöön ja työn suorittaja saa määrätä itse työaikansa ja työn suorittamistavan. Tilaajalla ei ole oikeutta kiinteästi ohjata työn suorittamista. Korvaus maksetaan työn tuloksen mukaan (esimerkiksi kappalekorvaus tai laskutuksen mukainen korvaus), eikä kuluja korvata erikseen. Vuosiloma- tai ylityökorvauksia ei makseta. Korvauksessa otetaan huomioon eläke- ja tapaturmavakuutusmaksut, mikä tarkoittaa, että korvauksen tulisi olla palkkatuloa huomattavasti suurempi. Työn suorittajalla voi olla samanaikaisesti rajoituksetta muitakin toimeksiantoja, ja hänellä on ollut useita peräkkäisiä toimeksiantoja eri tilaajien kanssa. *Muodollisia* yrittäjätoiminnan tunnusmerkkejä taas ovat esimerkiksi mahdollisesti vaadittavan elinkeinoluvan hankkiminen, kuuluminen etenkin verottajan ennakkoperintärekisteriin mutta myös muihin yrittäjille tarkoitettuihin rekistereihin, yritysmuoto, yrittäjän eläkevakuutuksen hankkiminen sekä aiempi verotuskäytäntö.¹⁰⁰

Työsuhdetyön ja itsenäisenä ammatinharjoittajana suoritettavan työn välisen rajanvedon lähtökohtana on, että työsuhteessa työn suorittaja on epäitsenäisessä ja alisteisessa asemassa työn teettäjään, kun taas itsenäinen yrittäjä ”sitoutuu suorittamaan ottamansa tehtävän itsenäisesti ilman työn teettäjän taholta tulevaa johtoa ja valvontaa”.¹⁰¹ Näin ollen mainituilla tunnusmerkeillä ei liene itsenäistä merkitystä työsuhteen syntymisen arvioinnin kannalta, vaan ne lähinnä täydentävät TSL 1 luvun 1 §:n mukaisiin työsuhteen tunnusmerkkeihin perustuvaa arviointia. *Kaiston & Kallion* mukaan yrittäjyyden näkökulmasta lähteviä tunnusmerkkejä voidaan hyödyntää osana kokonaisarvostelua ainakin siinä mielessä, että yrittäjyyden tunnusmerkkien puuttuessa työn teettäjälle muodostuisi

¹⁰⁰ Kröger 1995, s. 45-46. Samankaltainen tunnusmerkistö on esitelty myös Verohallinnon syventävässä ohjeessa Palkkaa vai työkorvausta, dnro A32/200/2014.

¹⁰¹ Kröger 1995, s. 43.

sellaisia työnantajan asemaan kuuluvia oikeuksia ja velvollisuuksia, joita hänellä muuten ei olisi kyseisessä oikeussuhteessa.¹⁰²

3.2.4 Arviointia verottajan näkökulmasta

Kysymys työsuhteen muodostumisesta on myös vero-oikeudellisesti ja sosiaaliturvan kannalta relevantti. Työsuhteessa maksettu korvaus on *palkkaa* (EPL 13 §), josta työnantajan tulee suorittaa tuloveron ennakonpidätys ja pakolliset sosiaalivakuutusmaksut. Mikä tahansa muunlaisessa oikeussuhteessa maksettu korvaus taas on *työkorvausta* (EPL 25 §), josta maksajan ei tarvitse suorittaa sosiaalivakuutusmaksuja. Työkorvauksesta ei myöskään tarvitse suorittaa veron ennakonpidätystä, mikäli maksun vastaanottaja on ennakoperintärekisterissä. Ennakoperintärekisteriin merkitty yrittäjä voi siis laskuttaa tilaajia työsuorituksistaan. Jos työn suorittaja ei ole ennakoperintärekisterissä, maksajan tulee pidättää maksettavasta työkorvauksesta työn suorittajan tulovero, mutta sosiaalivakuutusmaksuja maksajan ei tarvitse tällöin maksaa, sillä osapuolten välille ei muodostu työsuhdetta.

Ennakoperintälaissa työsuhteen käsite on oma itsenäinen vero-oikeudellinen käsitteensä, joka kuitenkin vastaa läheisesti työlainsäädännössä käytettyä työsuhteen käsitettä. Ratkaistaessa, onko käytännön tilanteessa syntynyt ennakoperintälaissa tarkoitettu työsuhde, huomiota kiinnitetään siis samoihin kriteereihin kuin työoikeuden tulkinnoisakin.¹⁰³ Erottamalla ennakoperintälain työsuhteen käsite omaksi itsenäiseksi vero-oikeudelliseksi käsitteekseen verottajalle lienee varattu mahdollisuus muodostaa omanlaisensa oikeuskäytäntö palkan ja työkorvauksen välisessä rajanvedossa. Verohallinnon tulkintakäytäntö perustuu sen julkaisemaan syventävään ohjeeseen ”Palkka vai työkorvaus verotuksessa”, jonka esittelemät työ- ja toimeksiantosuhteiden tunnusmerkistöt perustuvat yllä esittämiini perussuhdeteorian mukaisiin ja merkittävässä määrin myös yrittäjyyden muodollisiin ja tosiasiallisiin tunnusmerkkeihin perustuviin oppeihin.¹⁰⁴

¹⁰² Kaisto & Kallio 2011, s. 87-88.

¹⁰³ HE 126/1994 vp, s. 8.

¹⁰⁴ Verohallinnon syventävä ohje Palkka vai työkorvaus verotuksessa, dnro A32/200/2014.

Suhteessa perussuhdeteoriaan tämänkaltaisessa tunnusmerkistössä tuntuu esiintyvän sellainen ulottuvuus, että mikäli työn suorittaja on itse tarkoittanut, että hänet katsottaisiin yrittäjäksi ja oikeussuhde toimeksiantosuhteeksi, arvioinnin mukaan myös päädyttäisiin tällaiseen tulokseen. Näin ei kuitenkaan automaattisesti tapahdu, ja itseään selkeästi yrittäjänä pitäneet henkilöt ovat voineet viranomaisten arvioinnissa joutua tahtomattaan työntekijäasemaan. Tästä on esimerkkinä seuraava yhtyemuusikoita koskenut Kouvolan hallinto-oikeuden tapaus:

Kouvolan hallinto-oikeus 20.7.2011 nro 11/0264/1 (KHO 8.10.2012 taltio 2682, ei valituslupaa)

Verotarkastuskertomuksen tarkastushavaintojen mukaan muusikoiden A, B, C ja D esiintyminen K- ja L-yhtyeen keikoilla on tapahtunut ohjelmatoimisto X Oy:n lukuun ja sen johdon ja valvonnan alaisuudessa. A, B, C, ja D ovat laskuttaneet 1.8.2005 - 31.7.2007 esiintymispalkkiot X Oy:ltä toiminimillään. Kolme K- ja L yhtyeiden jäsenistä on saanut esiintymispalkkionsa X Oy:n lukuun tekemästään työstä normaalisti palkkana. Lisäksi B on ennen toiminimen perustamista vuonna 2005 saanut esiintymispalkkionsa yhtiöstä niin ikään palkkana.

Julkista esiintymistä kuten soittamista toisen järjestämässä tilaisuudessa pidetään lähtökohtaisesti työsuhteessa tehtynä työnä, jossa tilaisuuden järjestäjän on tästä esiintymisestä palkkiota esiintyneelle taiteilijalle maksaessaan toimitettava ennakonpidätys, koska suorituksia pidetään ennakoperintälain 13 §:n mukaisena palkkana. Usein kuitenkin esiintymissopimuksen taiteilijan puolesta tekee tilaisuuden järjestäjän kanssa ohjelmatoimisto, jolla on oikeus sopimuksen mukaiseen korvaukseen välittämästään taiteilijasta. Ohjelmatoimisto on tällöin esiintyvän taiteilijan työnantaja ja siten velvollinen toimittamaan esiintyvälle taiteilijalle maksamastaan palkkiosta ennakonpidätyksen ja maksamaan siitä myös työnantajan sosiaaliturvamaksun riippumatta siitä, onko esiintymispalkkion saaja muutoin toiminnassaan ammatinharjoittaja. Vastuu taiteilijalle kuuluvan esiintymispalkkion ennakonpidätyksen toimittamisesta ja sosiaaliturvamaksujen suorittamisesta kuuluu siten ohjelmatoimistolle. Tässä tapauksessa X Oy on kyseisissä tapauksissa ohjelmatoimistona taiteilijoiden työnantaja ja taiteilijat ovat toimineet kyseisen ohjelmatoimiston johdon ja valvonnan alaisina ja taiteilijoiden esiintymispalkkioista olisi siten ollut toimitettava ennakonpidätys ja suoritettava työnantajan sosiaaliturvamaksu.

Verottajan syventävässä ohjeessa otetaan kantaa myös tavarankäytön kauppahinnan ja työkorvauksen väliseen rajanvetoon: ”Tuloverotuksessa ja ennakoperinnässä tavarankäytön

nistä saatu vastike on kauppahintaa, eikä palkkaa tai työkorvausta. Myyjän tavarasta saama vastike on kauppahintaa, vaikka tavaran myyjä on itse valmistanut tai teettänyt tavaran ja suurin osa kauppahinnasta perustuu tämän työpanoksen arvoon. Kauppahintaa ovat esimerkiksi näyttelystä ostetusta taideteoksesta maksettu vastike ja maanviljelijältä ostettujen maataloustuotteiden hinta. -- Myös tilauksesta valmistetun tavaran hankkimisessa voi olla kyse tavaran kaupasta. Jos vastike on kuitenkin tosiasiallisesti maksettu työstä, tehtävästä tai palveluksesta, se on työkorvausta. Esimerkiksi ohjelmistoyhtiöltä tilatusta ostajan tarpeisiin räätälöidystä tietokoneohjelmiston valmistamisesta maksettua suoritusta pidetään työkorvauksena. Samoin taiteilijalta tilatusta muotokuvasta maksettu vastike on työkorvausta.”

Näin ollen ostettaessa vapaan taiteilijan oman taiteellisen näkemyksen mukaisesti ilman toimeksiantoa tehty taideteos, kyseessä on tavaran kauppa, jossa ei muodostu edes toimeksiantosuhdetta. Ohjeen mukaan kuvataiteilijoille tilaustöiden osalta maksettava korvaus olisi aina työkorvausta. Ohje on nähdäkseni siltä osin liian kategorinen, että sen mukaan taiteilijalta tilatun muotokuvan yhteydessä ei koskaan voisi syntyä työsuhdetta. Jos jossakin, olkoonkin suhteellisen harvinaisessa tapauksessa työn teettäjälle on riittävä direktio-oikeus, ja myös muut työsuhteen tunnusmerkit täyttyvät, ei nähdäkseni ole syytä, miksei kyse voisi muotokuvaa tehtäessäkin olla työsuhteesta.

3.2.5 Testikysymysten patteristo työsuhteen tunnistamiseksi tilaustyötilanteissa

Oikeustieteelliset teoriat tai tunnusmerkistöt eivät ole koskaan tosiasioiden tai todellisten tilanteiden täydellisiä deskriptioita. Niiden avulla pyritään kuitenkin systematisoimaan ja selittämään oikeudellisia asiointiloja ja siten ohjaamaan käytännön oikeudellista tulkintaa. Doktriinit ovat siis vain enemmän tai vähemmän selitysvoimaisia totuuden kuvauksia.¹⁰⁵ Vaikka perussuhdeteoria onkin ollut työoikeusjärjestelmässämme vallitsevana oppina ja se kykenee selittämään monelta osin voimassaolevaa oikeustilaa, ennen kaikkea työlainsäädännön soveltamisalakysymys on ongelma, johon perussuhdeteoria ei kykene tarjoamaan tarpeeksi kuvaavaa selitystä.¹⁰⁶ Myöskään sen täydentäminen yrittäjyyden tunnusmerkeillä ei johda selkeään oikeustilaan. Ei liene tyydyttävä

¹⁰⁵ Kairinen 1998, s. 197.

¹⁰⁶ Kairinen 1998, s. 204.

ratkaisu, että tuomarit vain harjoittavat kokonaisarviointia, jonka lopputulos on vallitsevien teorioidemme valossa heikosti ennakoitavissa.¹⁰⁷ Kokonaisarviointi mahdollistaa ääritilanteissa jopa sen, että tapauksen tosiseikkojen perusteella tehdään ensin ratkaisu, jota tämän jälkeen perustellaan työsuhteen tunnusmerkkeihin perustuvalla argumentaatiolla.¹⁰⁸ Tällä tavoin samat kriteerit voivat käytännössä varsinkin rajatapauksien kyseessä ollessa johtaa päinvastaisiin laintulkintoihin.

Kairinen on ehdottanut uudenlaista, realistisempaa lähestymistapaa työoikeuden soveltamisalakysymyksen ratkaisuksi. Uudessa lähestymistavassa epäitsenäisen palkkatyövoiman käyttöä kutsuttaisiin *työntekijäinstituution* käsitteellä. Tällöin välttyttäisiin oikeussystematiikan tiukalta käsitteenmäärittelyltä, ja muodostettaisiin sen sijaan kriteerit työntekijäinstituution tunnistamiseksi lähinnä sillä perusteella, miten tuo instituutio eroaa muista ihmistyön muodoista, eli esimerkiksi yrittäjätystä. Perinteisen tunnusmerkistödoktriinin sijaan kysymys työntekijäinstituutioon kuulumisesta ratkaistaisiin Kairisen *testikysymysten patteristoksi* nimeämällä oikeudellisesti relevanteilla apukysymyksillä. Apukysymykset jaoteltaisiin ensinnäkin *peruskriteereihin*, jotka vastaisivat perussuhdeteorian ja TSL 1 luvun 1 §:n tunnusmerkistöjä. Tämän lisäksi olisi tarvittaessa syytä asettaa *lisäkriteereitä* täydentämään tosiseikkojen oikeudellista arviointia. Lisäkriteereillä voitaisiin erottaa työsuhteisesta työstä muut ihmistyön muodot, kuten esimerkiksi yrittäjätö, virkasuhdetyö, harrastustoiminta ja yhtiöoikeudellisten organien työ. Kairisen ehdottamat kriteerit yrittäjätöön ja työsuhteisen työn erottamiseksi toisistaan ovat samankaltaisia kuin edellä luvussa 3.2.3 esitellyt yrittäjätöön tunnusmerkit.¹⁰⁹

Nähdäkseni Kairisen testikysymysten patteristoa olisi mahdollista myös muokata eri ammattiryhmien ja työalojen tarpeita vastaaviksi. Näin ollen esimerkiksi kuvataiteilijoille voitaisiin työoikeudellisen tutkimuksen keinoin kehittää omanlaisensa testikysymysten patteristo, joka olisi oikeudellisena työkaluna riittävän yksinkertainen, jotta myös kuvataiteilijat itse voisivat sitä hyödyntää käytännön työelämässä vastaan tulevis- sa rajanvetotilanteissa selvittäessään, onko tilaustyössä kyse työsuhteesta vai toimek- siantosuhteesta.

¹⁰⁷ Kairinen 1998, s. 205.

¹⁰⁸ Kaisto & Kallio 2011, s. 71.

¹⁰⁹ Kairinen 1998, s. 206-208.

Testikysymysten patteristo voisi kuvataiteilijoiden kannalta olla seuraavanlainen. Peruskriteerit vastaisivat TSL 1 luvun 1 §:ssä asetettuja tunnusmerkkejä. Testikysymyksillä selvitetäisiin siis ensinnäkin, perustuuko työnteko sopimukseen. Toiseksi selvitetäisiin, onko työtä tehty työn tilaajan lukuun vai taiteilijan omaan lukuun. Tilaustyön ollessa kyseessä työtä useimmiten tehdään tilaajan lukuun. Kolmanneksi selvitetäisiin, onko työnteko ollut vastiketarkoituksessa tehtyä. Vastikkeesta lienee yleensä tilaustöiden osalta sovittu. Neljänneksi selvitetäisiin, ovatko osapuolet sopineet, että työn suorittajan henkilökohtaisesti sitoutumisesta työtehtävän suorittamiseen. Kuvataiteilijoiden tapauksessa voitaneen pitää olettamana, että työn teettäjä haluaa juuri tietyn, sopimuksen toisena osapuolena olevan taiteilijan tekävän työn henkilökohtaisesti tai ainakin olevan työn suorittamisessa olennaisella tavalla mukana. Viidentenä peruskriteerinä selvitetäisiin, onko työnteon tarkoitettu tapahtuvan työn teettäjän johdon ja valvonnan alaisena. Tämä kysymys lienee useimmissa tapauksissa peruskriteereistä merkittävin. Sen ratkaisemiseen vaikuttavat edellä esitetyn mukaisesti kuvataiteilijoiden kohdalla etenkin työn luovuuden aste suhteessa etukäteisen ja työn suorittamisen aikana tapahtuvan valvonnan ja ohjeistuksen määrään, sekä taiteilijan valta määrätä itse työn organisoinnista, aikataulusta ja tekotavasta sekä -paikasta. Sellaisessa tapauksessa, jossa taiteilija olisi huomattavan alisteisessa asemassa työn tilaajaan nähden, voitaisiin tämän kriteerin katsoa täyttyvän. Tällainen tilanne voisi olla käsillä esimerkiksi silloin, jos työn tilaaja olisi hankkinut työhön tarvittavat materiaalit ja työvälineet, taiteilija tekisi työn tilaajan määrittelemässä paikassa, tilaajalla olisi oikeus valvoa, tarkastaa ja ohjata työskentelyä tai työ sisältäisi esimerkiksi paljon palavereja.¹¹⁰

Kuvataiteilijan työoikeudellisen aseman määrittämisen kannalta olennaisia lisäkysymyksiä olisivat nähdäkseen seuraavat kysymykset. Ensinnäkin olisi syytä kysyä, onko työn suorittaja rekisteröinyt itsensä ammatin- ja tai liikkeenharjoittajille tarkoitettuihin rekistereihin. Jos työn suorittajana oleva taiteilija ei olisi hankkinut y-tunnusta ja ilmoittautunut näihin rekistereihin, tätä voitaisiin pitää työsuhteen muodostumista puoltavana seikkana. Toiseksi tulisi selvittää, maksetaanko työn suorittamisesta aiheutuneet kulut erikseen vai kuuluvatko ne sovittuun kokonaiskorvaukseen. Jos työstä maksettavasta korvauksesta sovittaessa taiteilija on ehdottanut kokonaiskorvausta erittelemättä esimerkiksi materiaalien osuutta siitä, tätä voitaisiin pitää toimeksiantosuhteen muodostu-

¹¹⁰ Vrt. Kairinen 1998, s. 206-208.

mista puoltavana seikkana. Kolmanneksi selvitetäisiin, onko vastikkeessa huomioitu pakolliset yrittäjän sosiaalivakuutukset. Jos työsuhdetta ei haluta muodostaa, ja vakuutusvelvollisuus jää työn suorittajan vastuulle, korvauksen pitäisi vastaavasti olla suurempi.¹¹¹

¹¹¹ Vrt. Kairinen 1998, s. 206-208.

4. Kuvataiteilijan asema verotuksessa

4.1 Aluksi

Vero-oikeus on kuvataiteilijalle käytännön kannalta taloudellisesti merkittävä ja ongelmia aiheuttava oikeudenala. Ongelmia muodostuu lähinnä siitä, että kuvataiteilijat hoitavat usein itse verotuksensa, vaikka eivät olisi välttämättä perehtyneet niihin. Toiseksi viranomaiset eivät aina ole perehtyneet taiteilijoiden verotukseen. Tällöin saattaa syntyä virheellisiä verotusratkaisuja, joihin kuvataiteilijan tulee hakea muutosta. Verotuksen kannalta kysymys yrittäjyydestä kulminoituu lähinnä siihen, onko kuvataiteilijan toiminta niin laajaa ja muutoinkin tunnusmerkkien mukaista, että sitä on pidettävä elinkeinotoimintana. Tämä vaikuttaa sovellettavaan verolakiin. Lisäksi kuvataiteilijan vero-oikeudelliseen asemaan liittyy muitakin kysymyksiä, joita käsittelen tässä pääluvussa.

Suomen tuloverojärjestelmä perustuu ensinnäkin tulolajijakoon. Järjestelmässämme on kaksi tulolajia: tuloverolain (TVL, 1535/1992) 32 §:n mukaiset pääomatulot ja 61 §:n mukaiset ansiotulot. Pääomatuloa on sellainen tulo, jota varallisuuden voidaan katsoa kerryttäneen. Ansiotuloa on kaikki sellainen tulo, jota ei katsota pääomatuloksi. Kuvataiteilijan myydessä omia teoksiaan teosmyyntitulot ovat ansiotuloa. Myös kuvataiteilijan omaan toimintaan perustuvat tekijänoikeustulot ovat ansiotuloa.¹¹²

Toiseksi Suomen tuloverojärjestelmä perustuu tulolähdejakoon. Tuloa voidaan verottaa elinkeinotulon verotuksesta annetun lain (EVL, 360/1968), maatalouden tuloverolain (MVL, 543/1967) tai tuloverolain mukaan. Kaikki tulot ja menot on kohdistettava johonkin näistä tulolähteistä. Tulojen jakaminen eri tulolähteisiin tapahtuu verolakien soveltamisalasäännöksiä soveltamalla. Tässä mallissa TVL on jäännös- eli residuaalitulolähde; jos tulot eivät ole elinkeinotuloa taikka maatalouden tuloa, ne sijoitetaan muun toiminnan tulolähteeseen ja verotetaan TVL:n mukaan. Tulolähdejako on sikäli tiukka, että eri tulolähteiden tuloja taikka menoja ei pääsääntöisesti voi yhdistää keskenään, eikä esimerkiksi verovähennyksiä voi kohdistaa yhden tulolähteen menosta toisen tulo-

¹¹² Verohallinnon syventävä ohje Aineettomista oikeuksista saatavien tulojen verotus, dnro A213/200/2015.

lähteen tuloon.¹¹³ Juridisella yritysmuodolla ei ole tulolähdejaossa merkitystä, vaan tulonhankkimistoiminnan luonne ratkaisee sovellettavan verolain.¹¹⁴ Näin ollen raja esimerkiksi tuloverolain ja elinkeinoverolain soveltamisen välillä on häilyvä.

Verotuksessa kuvataiteilijalla voi olla pääpiirteissään kolme erilaista asemaa. Ensimmäkin kuvataiteilija voidaan katsoa harrastelijaksi, jolloin hän voi tehdä tulonhankkimisvähennyksiä ainoastaan mahdollisia teosmyyntejään vastaavan summan edestä. Nuo tulot ja menot verotetaan tällöin TVL:n nojalla. Toiseksi kuvataiteilija voidaan verotuksessa katsoa ammattitaiteilijaksi, jolla on myöhemmin alaluvussa 4.3.2 käsittelemäni TVL 31 § 1 momentin 4 kohdan mukainen oikeus vähentää tulonhankkimiskuluja myös sellaisten teosten tekemisestä, jotka eivät vielä ole tuottaneet tuloa. Tällöin kuvataiteilijaa verotetaan TVL:n nojalla. Kuvataiteilija voi tällaisessa tapauksessa olla joko päätoiminen tai sivutoiminen kuvataiteilija.¹¹⁵ TVL:n nojalla verotettava kuvataiteilija – niin ammattilainen kuin harrastajakin – on muistiinpanovelvollinen taiteellisen toimintansa tuloista ja kuluista. Kolmanneksi kuvataiteilijaa voidaan verottaa EVL:n nojalla yksityisenä elinkeinonharjoittajana. Tällöin hänestä tulee myös kirjanpitovelvollinen. TVL:n ja EVL:n välistä rajanvetoa koskeva oikeuskäytäntö ei ole kuvataiteilijoiden osalta ollut täysin vakiintunutta.¹¹⁶ Käsittelen tuota rajanvetoa tarkemmin alaluvussa 4.4.2.¹¹⁷

Huolimatta TVL 31 § 1 momentin 4 kohdan erityissäännöksestä kuvataiteilijat ovat käytännössä kohdanneet ongelmia veroviranomaisten kanssa asioidessaan. Monesti ammattitaiteilijat on verotusta toimitettaessa katsottu harrastelijoiksi taikka kaikkia heidän tulonhankkimismenojaan ei ole pidetty vähennyskelpoisina. Tämä johtunee käytännössä yleensä siitä, että kuvataiteilijoiden verotuksen erityissäännöksiä tuntemattomat veroviranomaiset eivät ole ottaneet huomioon kuvataiteen epäkaupallisia piirteitä ja

¹¹³ Myrsky 2012, s. 209-211. Samassa artikkelissa s. 222-223 Myrsky kirjoittaa, että eriytetyt tulolähteet ovat ”historiallisia kummajaisia, joista olisi hyvä päästä eroon”. Myrskyn mukaan tämä yksinkertaistaisi huomattavasti verojärjestelmäämme.

¹¹⁴ Myrsky 2012, s. 209.

¹¹⁵ Andersson 2010, s. 244.

¹¹⁶ Andersson 2010, s. 241-242.

¹¹⁷ Periaatteessa on myös mahdollista, että kuvataiteilijan taiteellista toimintaa verotettaisiin maatilatalouden tuloverolain (543/1967, MVL) nojalla MVL 2 §:n mukaisena maatalouteen liittyvänä muuna toimintana. Tässä tapauksessa taiteilijan tulisi harjoittaa taiteellista toimintaa MVL:n sovellusalaan kuuluvan maatalouden ohella. Tällainen tilanne lienee kuitenkin käytännössä niin harvinainen, että en käsittele sitä tässä tutkielmassa.

niille tuloverolain 31 § 1 momentin 4 kohdassa säädettyä asemaa, ja ovat soveltaneet kuvataiteilijoihin verotuksen normijärjestelmän mukaisia säännöksiä ja periaatteita.

Tässä pääluvussa keskityn käsittelemään kuvataiteilijoiden tuloverotuksen pääpiirteitä. Olen rajannut kuvataiteilijoiden arvonlisäverovelvollisuuden käsittelemisen pääosin tämän tutkielman ulkopuolelle. Lisäksi kuvataiteilijoillekin mahdolliset yleiset verosuunnittelun keinot esimerkiksi tulontasauksen taikka tappiollisen tuloksen vähentämiseen verolaeissa annettujen vaihtoehtojen osalta jäävät tässä käsittelemättä.¹¹⁸ Käsittelemän ensin kuvataiteilijoihin sovellettavia verolakeja koskevaa rajanvetoa. Tämän jälkeen käsittelemän taiteen edistämiseen liittyvää veropolitiikkaa ja etenkin verohuojennuksia taiteen edistämisen välineenä. Keskityn etenkin TVL 31 § 1 momentin 4 kohtaan, jonka perusteella ammattitaiteilijat saavat verotuksessa vähentää tuloista riippumatta taiteellisen toimintansa kulut.

4.2 EVL vai TVL kuvataiteilijan verolakina?

4.2.1 EVL ja ammattimainen taiteen harjoittaminen

EVL:n soveltamisala määritellään sen 1 ja 2 §:ssä. EVL 1 §:n mukaan elinkeinotoiminnan tulos vahvistetaan tuloverotusta toimitettaessa EVL:n mukaisesti. Elinkeinotoiminnalla tarkoitetaan liiketoimintaa tai ammattitoimintaa. EVL 2 §:n mukaan verovelvollisen harjoittama liike- ja ammattitoiminta muodostaa elinkeinotoiminnan tulolähteen.

EVL 1 §:n mukaisesti elinkeinotoiminta tarkoittaa liike- tai ammattitoimintaa. Liiketoiminnalle on tyypillistä voiton tavoittelu. Toisen direktio-oikeuden alaisena tehtyä työtä ei voi katsoa liiketoiminnaksi, vaan liiketoimintaa harjoitetaan itsenäisesti, omaan lukuun ja omalla vastuulla. Muita liiketoiminnan tunnusmerkkejä ovat suunnitelmallisuus, jatkuvuus, taloudellinen riski sekä suuntautuminen ulospäin rajoittamattomaan tai laajahkoon henkilökuntaan.¹¹⁹

¹¹⁸ Tällaisia ovat esimerkiksi alijäämähyvitys, erityinen alijäämähyvitys tai pääomatulolajin tappion vähentäminen. Ks. tarkemmin esim. Myrsky & Råbinä 2010, s. 365-370.

¹¹⁹ Myrsky 2012, s. 211.

Elinkeinotoiminnaksi katsottavien liike- ja ammattitoiminnan välisellä rajanvedolla ei ole juuri vero-oikeudellista merkitystä. Ammattitoiminta on pienimuotoisempaa kuin liiketoiminta, mutta muuten samankaltaista. Ammattitoiminnassa katsotaan olevan pienempi riski, ja ammatinharjoittajan henkilökohtaisen ammattitaidon katsotaan olevan toiminnassa keskeisessä asemassa.¹²⁰ Näin ollen kuvataiteilijoita voitaneen yleensä pitää ennemminkin ammatinharjoittajina kuin liikkeenharjoittajina. Merkittävimpänä käytännön erona liike- ja ammattitoiminnan välillä mainittakoon, että ammatinharjoittajat saavat EVL 27 a §:n ja kirjanpitolain (KiPL 1336/1997) 7 luvun 1 §:n mukaisesti pitää maksuperusteista yhdenkertaista kirjanpitoa, kun taas liikkeenharjoittajien on KiPL 1 luvun 1 §:n ja 2 §:n mukaisesti pidettävä kahdenkertaista kirjanpitoa.

Kuten olen aiheen työoikeudellisen tarkastelun yhteydessä todennut, vapaan kuvataiteilijan työ on yrittäjätöyden omaista, sillä työnantajaa ei ole ja taiteilija työskentelee itsenäisesti omaan lukuunsa. Kuvataiteilijan työstä tuntuu kuitenkin useissa tapauksissa puuttuvan olennaisia elinkeinotoiminnan ominaisuuksia, kuten esimerkiksi voiton tavoittelu ja toiminnan laajuus. Vakaa tulonhankkimistarkoitus ei tyypillisesti ensisijaisesti ohjaa toimintaa, vaan taiteelliset tavoitteet ovat yleensä ensisijaisia. Toiminta ei myöskään usein ole päätoimista tai ainakaan kokoaikaista, sillä vain 37 % ammattimaisista kuvataiteilijoista teki ainoastaan taiteellista työtä vuonna 2010.¹²¹

On olemassa myös kuvataiteilijoita, jotka elättävät itsensä menestyksekkäästi pelkästään kuvataidetta harjoittamalla ja joiden toimintaan EVL on aivan sopiva verolaki. Onkin esitetty, että EVL:a sovellettaisiin vasta sellaisissa tapauksissa, joissa taiteilija saa päätoimeentulonsa taiteen harjoittamisesta, ja toiminta on taloudellisesti kannattavaa, laajaa sekä tulojen kertyminen säännöllistä.¹²²

4.2.2 Rajanvetoa EVL:n ja TVL:n välillä

Jos elinkeinotoimintaa harjoittavan verovelvollisen taloudellinen toiminta on useana vuonna peräkkäin tappiollista, verottaja saattaa katsoa toiminnan aidon elinkeinotoi-

¹²⁰ Myrsky 2012, s. 211-212.

¹²¹ Rensu Jeff 2010, s. 144.

¹²² Andersson & Gyllström 1982, s. 16.

minnan sijaan harrastustoiminnaksi. Jos toiminta ei tapahdu vakaassa tulonhankkimistarkoituksessa, se katsotaan yleensä harrastustoiminnaksi. Harrastustoiminta on pieni-
muotoista ja satunnaista, eikä henkilö saa siitä toimeentuloaan. Taloudellisen kannattavuuden lisäksi siis myös toiminnan laajuus ja volyyymi vaikuttavat arviointiin. Tulonhankkimistoiminnan ja harrastustoiminnan välinen raja vedetään tapauskohtaisesti.¹²³
Tämä harrastustoiminnan ja elinkeinotoiminnan välinen rajanveto ei kuitenkaan päde sellaisenaan kuvataiteilijoiden kohdalla.

Kuvataiteilijaa ei välttämättä voida pitää EVL:n mukaisena ammatinharjoittajana, sillä kaikki elinkeinotoiminnan tunnusmerkit eivät usein kuvataiteilijoiden kohdalla täyty. Näistä erityisesti toiminnan laajuuden ja taloudellisen volyymin tunnusmerkit jäävät kuvataiteilijoilla yleensä puuttumaan. Tästä ei voida kuitenkaan vetää sitä johtopäätöstä, että kuvataiteilija, johon ei sovelleta EVL:a, olisi aina harrastelija. Ammattitaiteilijan ja yksityisen ammatinharjoittajan käsitteet onkin kuvataiteilijoiden kyseessä ollessa pidettävä erillään. Ammattitaiteilija merkitsee tällöin vain harrastelijataiteilijan vastakohtaa. Myös tällä ammattitaiteilijan ja harrastelijan välisellä rajanvedolla on kuvataiteilijoiden verotuksessa suuri merkitys.¹²⁴

TVL on verotuksen yleislaki, joten vaikka verovelvollisen harjoittama toiminta muutoin muistuttaisi itsenäistä elinkeinotoimintaa, mutta ei ole sitä laajuudeltaan ja volyyymiltään, voidaan verovelvollista tällöin verottaa TVL:n mukaisesti henkilökohtaisen tulon tulolähteessä. TVL:n soveltumista ammattitaiteilijan verolaiksi puoltaa myös se, että TVL 31 §:n 1 momentin 4 kohdassa on säädetty oikeudesta vähentää taiteen harjoittamisesta johtuneet menot luonnollisina vähennyksinä henkilökohtaisen tulolähteen verotuksessa.¹²⁵ Tosin TVL:n ollessa verotuksen yleislaki tämä säännös tulee sovellettavaksi myös EVL:n nojalla verotettavien kuvataiteilijoiden verotuksessa.

Aiempi oikeuskäytäntö koskien kuvataiteilijoihin sovellettavia verolakeja on ollut kaksijakoista. Vuosikirjassa julkaistussa ratkaisussa KHO 1977 B II 532 kuvataiteilija, jolla ei ollut verovuoden aikana ollut lainkaan tuloja kuvataiteilijan ammatista, oli katsottu aktiivisen taiteellisen toimintansa vuoksi elinkeinonharjoittajaksi.

¹²³ Myrsky 2012, s. 211.

¹²⁴ Andersson & Gyllström 1982, s. 15 ja Andersson 2010, s. 241.

¹²⁵ Andersson 2010, s. 241.

KHO 1977 B II 532

Verovelvollisella oli ollut verovuonna kuluja mutta ei tuloja kuvataiteilijan ammatista. Hän oli ollut vuodesta 1967 lähtien taiteilijaseurojen jäsen ja toiminut niissä lukuisissa luottamustehtävissä. Hän oli pitänyt vuosina 1968 - 1972 neljä yksityisnäyttelyä ja osallistunut vuosina 1967-1974 24 yhteisnäyttelyyn. KHO katsoi äänin 3-1, että hän harjoitti kuvataiteilijan työtä ammattinaan, joten toiminnan tulos oli vahvistettava elinkeinotulon verottamisesta annetun lain mukaan.

Tämä vuosikirjaratkaisu on saanut osakseen kritiikkiä, sillä sen lisäksi, että tapauksen kuvataiteilijalla ei ollut tuloja taiteellisesta toiminnastaan, hän elätti itsensä kuvaamataidonopettajana. Osittaisena syynä ratkaisussa omaksuttuun laintulkintaan saattoi kuitenkin olla se, että taiteilija oli itse valituksessaan vedonnut seikkoihin, jotka puolsivat EVL:n soveltamista.¹²⁶ Kyseinen ennakkoratkaisu ei kuitenkaan jäänyt ohjaamaan oikeuskäytäntöä kovin pitkäksi aikaa.

KHO 7.11.1983 t. 4693

KHO katsoi, että verovelvollista oli verotettava tuloverolain nojalla ja että hänen taideteosten myynnistä saamansa tulot sekä muut tulot kuuluivat samaan tulolähteeseen. Taiteilijan toimintaa ei pidetty harrastustoimintana, mutta ei myöskään elinkeinoverolain mukaisena ammatinharjoittamisena. Verovelvollinen sai siis verotuksessa vähentää taiteellisen toiminnan menot palkkatuloistaan, kun teosmyyntitulot eivät riittäneet kattamaan kaikkia taiteellisen toiminnan menoja.

KHO 7.11.1983 t. 4693 ei ollut vuosikirjaratkaisu, mutta sen mukainen laintulkinta sai lopulta oikeuskäytännössä enemmän painoarvoa kuin sitä edeltänyt KHO 1977 B II 532. Sama periaate vahvistettiin sittemmin useissa lääninoikeuksien antamissa ratkaisuisa; tuloverolain mukaan verotettavien taiteilijoiden sallittiin vähentää taiteellisen toiminnan menonsa muista tuloista myös sellaisina vuosina, jolloin taiteilijalla ei ollut yhtään myyntituloja tai ne olivat vähäiset.¹²⁷

Rajanvetotilanteissa myös verovelvollisen omalla käsityksellä toiminnan luonteesta on oikeuskäytännössä ollut ratkaisevaa merkitystä; mikäli verovelvollinen ei ole pitänyt

¹²⁶ Andersson & Gyllström 1982, s. 16.

¹²⁷ Ks. esimerkiksi Lapin LO 15.6.1993/629, Hämeen LO 14.11.1995/1055/3, Uudenmaan LO 26.3.1996/168/4, Uudenmaan LO 6.8.1996/1700/5 ja Pohjois-Karjalan LO 12.2.1997/71.

toimintaansa elinkeinotoimintana eikä siitä ole pidetty kirjanpitolain (KiPL, 1336/1997) mukaista kirjanpitoa, on toiminta voitu katsoa TVL:n mukaan verotettavaksi. Korkein hallinto-oikeus on ottanut tällaisen kannan kiinteistökauppoja koskeneissa ratkaisuisa KHO 2008:54 ja KHO 2009:59. Rajanvetotilanteissa lienee kuvataiteilijoiden kohdalla varsin todennäköistä, että KiPL:n mukaista kirjanpitoa ei ole pidetty.

Sovellettavan verolain valinta tulee tehdä tapauskohtaisesti, sillä kuvataiteilijoiden toiminnan laajuus ja taloudellinen kannattavuus eroavat toisistaan. Suuri osa taiteilijoista ansaitsee merkittävän osan toimeentulostaan muutoin kuin taiteellisella työllä. Jotkut taas onnistuvat elättämään itsensä kokonaan taiteen harjoittamisella, jolloin heidät voi olla luontevampaa katsoa itsenäisiksi ammatin- tai elinkeinonharjoittajiksi. EVL:a tulisi nähdäkseni kuitenkin soveltaa vain silloin, kun kuvataiteilijan toiminnan luonne on vaikiintunut elinkeinotoiminnan tunnusmerkit täyttäväksi taloudellisesti kannattavaksi toiminnaksi.

Vuoden 2003 alusta lähtien kuvataiteilijat ovat olleet liikevaihdostaan arvonlisäverovelvollisia. Arvonlisäverolain (AVL, 1501/1993) 1 §:n 1 momentin 1 kohdan mukaan arvonlisävero suoritetaan valtiolle liiketoiminnan muodossa Suomessa tapahtuvasta tavaran ja palvelun myynnistä.¹²⁸ AVL 3 §:n (515/2015) mukaan arvonlisäverovelvollisuuden rajana on 10.000 euron liikevaihto 12 kuukauden tilikauden aikana. Ilmeisesti arvonlisäverovelvollisten rekisteriin ilmoittautumiseen liittyen kuvataiteilijoille lähetetään usein tuloverotuksessa EVL:n mukainen veroilmoituslomake (lomake 5). Liiketoiminnan käsitettä tulee kuitenkin arvonlisäverolaissa sen neutraalisuustavoitteen vuoksi tulkita selvästi laajemmin kuin EVL:ssä. Näin ollen arvonlisäverolain liiketoiminnan käsite ei tarkoita samaa kuin EVL:n liiketoiminnan käsite, eikä arvonlisäverovelvollisuuden täytyminen siten automaattisesti merkitse sitä, että toimintaa tulisi ryhtyä verottamaan EVL:n nojalla.¹²⁹

¹²⁸ Ennen vuotta 2003 kuvataiteilijan itse valmistaman taide-esineen ensimyynti oli säädetty arvonlisäverotuksen osalta verovapaaksi. Lainmuutos johtui EYTI:n tuomiosta C-169/00, jossa Euroopan komissio nosti kanteen Suomen valtiota vastaan jäsenvaltion velvollisuuksien rikkomisesta. EYTI katsoi, että Suomi ei ollut noudattanut kuudennen arvonlisäverodirektiivin mukaisia velvoitteitaan pitäessään Euroopan unioniin liittyttyään voimassa lainsäädännön, jolla vapautettiin arvonlisäverosta taide-esineen ensimyynti. Ks. tästä tarkemmin HE 131/2002 ja Verohallinnon syventävä ohje Kuvataiteilijoiden arvonlisäverotuksesta 1.1.2003 alkaen, dnro 2550/40/2002.

¹²⁹ Linnakangas & Juanto 2008, s. 24.

4.3 Kuvataiteilijan tulonhankkimisvähennyksistä

4.3.1 Verohuojennukset taiteen edistämisen välineinä

Verotus on keino toteuttaa yhteiskunnan yhteisiä tavoitteita. Sen vuoksi vero-oikeus on oikeudenala, johon politiikka vaikuttaa erityisen paljon.¹³⁰ Verotuksen ensisijaisena tavoitteena on *fiskaalinen tavoite*: veroja kannetaan julkisyhteisöjen varojen keräämiseksi. Suurin osa julkisen sektorin tuloista onkin verotuloja.¹³¹ Verotuksella itsessään voidaan kuitenkin varsin tehokkaasti edistää myös muita tavoitteita. Ohjaavalla veropolitiikalla voidaan saavuttaa erilaisia *ei-fiskaalisia*, yhteiskuntapoliittisia tavoitteita aina talous- ja ympäristöpoliittisista asioista sosiaali- ja kulttuuripoliittisiin asioihin.¹³² Tässä keskityn veropolitiikkaan taiteen edistämisen välineenä.

Verohuojennukset eli verotuet ovat yksi keino toteuttaa verotuksen ei-fiskaalisia tavoitteita. Ne ovat verotuksen perusrakenteeseen eli normatiiviseen verojärjestelmään tehtyjä poikkeuksia. Normatiivisen verojärjestelmän ensisijaisena tavoitteena on kerätä julkisyhteisöille varoja mahdollisimman pitkälle menevää neutraalisuutta ja oikeudenmukaisuutta noudattaen.¹³³ Verotuksen peruseriaatteista voidaan kuitenkin poiketa, jos on olemassa perusteltu syy tukea tiettyjä toimintoja tai verovelvollisryhmiä. Verotukien toteuttamisen keinoja ovat esimerkiksi normijärjestelmästä poikkeavat oikeudet tehdä verovähennyksiä, verovapaudet, alennetut verokannat ja veronmaksua lykkäävät säännökset.¹³⁴

Verotukia on käytetty muiden yhteiskunnan osa-alueiden ohella myös kulttuuripolitiikan ja taiteen edistämisen välineenä. Verotuksellinen taiteen tukeminen ei kohdistu suoraan julkiseen valtaan menoina vaan epäsuorasti menetettyjen verotulojen määränä.¹³⁵ Tukijärjestelmä on moninainen, joskaan sen aiheuttamat verotulojen menetykset eivät

¹³⁰ Myrsky 2010, s. 648.

¹³¹ Myrsky & Ossa 2008, s. 31. Kirjoittajat toteavat myös, että fiskaalinen tavoite on taloudellisten asetelmien muututtua korostunut, eikä verotusta enää käytetä yhtä paljon yhteiskuntapoliittisten tavoitteiden saavuttamiseen.

¹³² Myrsky 2013, s. 105- 109.

¹³³ Myrsky 2013, s. 81-83 ja 86-87.

¹³⁴ Myrsky 2013, s. 111-112.

¹³⁵ Rautiainen 2012, s. 195.

kuvataiteilijoiden pienten tulojen vuoksi ole kovin suuria. Verohuojennukset ovatkin taloudellisesti varsin edullinen keino tukea taidetta.¹³⁶

Taidetta on tuettu niin verovapauksin kuin vähennysoikeuksinkin. Esimerkiksi stipendin ja apurahojen osalta on säädetty erityinen verovapaus (TVL 82 § 1 momentin 1 kohta). Lisäksi ammattimaisille taiteen harjoittajille on säädetty oikeus tehdä luonnollisia vähennyksiä suurempia verovähennyksiä. Näin on säädetty taiteen harjoittamisesta muodostuvien tulonhankkimiskulujen osalta, jotka saa vähentää niiden muodostumisvuotena saman tulolähteen muista tuloista, vaikka ne eivät olisi tuottaneet tuloa kyseisenä verovuonna (TVL 31 § 1 momentin 4 kohta)^{137 138}.

Suoraan taiteen julkiseen tukemiseen verrattuna välillinen verotuki on mutkikkaampi mekanismi. Ensinnäkin verovelvollinen hyötyy tuesta sitä enemmän, mitä suuremmat hänen tulonsa ovat – tämä on seurausta verotuksen progressiivisuudesta. Toiseksi verovelvollinen ei pääse lainkaan tällaisen tuen piiriin, jos verovuoden tulot jäävät alle verotettavien tulojen alarajan. On myös syytä huomata, että välillisen verotuen piiriin päästäkseen verovelvollisen pitää olla selvillä vero-oikeuden perusteista ja verotuskäytännöstä. Järjestelmän hallitseminen vaatii siis suhteellisen paljon perehtymistä, ja veroilmoituksen täyttäminen vaatii runsaasti aikaa. Lisäksi asiaa käsittelevät veroviranomaisetkaan eivät käytännössä aina ole perillä kuvataiteilijoita koskevista verojärjestelmän poikkeuksista, jolloin verohuojennusten toteutuminen saattaa vaatia verovelvolliselta vastineiden, oikaisuvaatimusten ja muutoksenhaun tekemistä sekä usein jopa lainopillista apua.

Verotukia kohtaan on ylipäänsä esitetty jonkin verran yleisen tason kritiikkiä. Suoraan julkiseen tukeen verrattuna verotuki on vaikeammin valvottavissa ja saattaa aiheuttaa verovelvollisten toiminnassa epäasiallista verojen välttämistä. Verotukien vaikutusten seuranta on myös puutteellista.¹³⁹

¹³⁶ Niskakangas 2011, s. 49.

¹³⁷ TVL 31 § 1 momentin 4 kohdan luonteesta verohuojennuksena esiintyy kuitenkin poikkeavia luonnehintoja oikeuskirjallisuudessa. *Rautiainen* pitää säännöstä välillisenä verotukena (ks. *Rautiainen* 2012, s. 195), kun taas *Anderssonin* mukaan tällä säännöksellä kuvataiteilijoille vain vahvistetaan samat oikeudet tulonhankkimisvähennysten tekemiseen kuin muillekin (ks. *Andersson* 2010, s. 237).

¹³⁸ *Rautiainen* 2012, s. 195.

¹³⁹ *Määttä* 2007, s. 97-98.

4.3.2 TVL 31 §:n 1 momentin 4 kohdan taustaa

Tuloverolain 29 §:n 1 momentin mukaan verovelvollisella on oikeus vähentää tuloistaan niiden hankkimisesta tai säilyttämisestä johtuneet menot. Näitä menoja kutsutaan *luonnollisiksi vähennyksiksi*. Verovähennyksissä on yleisesti ottaen kyse siitä, että jokainen verovelvollinen maksaisi veroja mahdollisimman tarkasti oman veronmaksukykynsä mukaisesti. Tällöin verovelvollinen saa vähentää verotettavasta tulostaan sellaisia menoja, jotka ovat aiheutuneet tuon tulon hankkimisesta.¹⁴⁰ Suomen verojärjestelmä perustuu nettotulon verotukseen; tuloveron määrä lasketaan vasta siitä ansiotulon määrästä, josta on vähennetty tulon hankkimisesta johtuneet menot eli luonnolliset vähennykset.¹⁴¹

TVL:ssä on erityissäännöksiä joidenkin tulonhankkimismenojen vähennyskelpoisuudesta. Taiteen harjoittamisesta johtuneita menoja koskeva erityissäännös löytyy TVL 31 §:stä. TVL 31 § 1 momentin 4 kohdan mukaan tulon hankkimisesta johtuvia menoja ovat ”ammattikirjallisuuden sekä tutkimusvälineiden ja tieteellisen kirjallisuuden hankkimisesta sekä tieteellisestä työstä ja taiteen harjoittamisesta muutoin johtuneet menot, jos niitä ei ole suoritettu 82 §:n 1 momentin 1 kohdassa tarkoitetulla stipendillä tai apurahalla”. TVL 82 §:n 1 momentin 1 kohdassa tarkoitetut stipendit tai apurahat ovat lainkohdan mukaan ”stipendejä tai muita apurahoja, jotka on saatu opintoja tai tieteellistä tutkimusta tahi taiteellista toimintaa varten”.

Taiteen harjoittamisesta johtuneiden menojen vähentämisestä on ollut erityissäännös tuloverolaissamme jo ainakin vuoden 1943 tulo- ja omaisuusverolaista (888/1943) lähtien. Säännöksen sanamuoto on tuon jälkeen pysynyt varsin samanlaisena. Sanamuotoon ja sisältöön on tullut ainoastaan yksi olennainen muutos. Vuoden 1988 TVL:sta (1240/1988) lähtien menojen vähennyskelpoisuus ei ole enää rajoittunut kohtuullisiin kustannuksiin. Aiemmin taiteellisen toiminnan tulonhankkimiskulujen vähennysoikeus koski vain *kohtuullisia* kustannuksia, mistä seurasi viranomaisille kohtuullisuusarvioinnissa laaja harkintavalta, jonka rajoja ei ollut laissa säädetty. Voidaankin sanoa, että sanamuodon muutoksen myötä taiteilijoiden menot saivat tältä osin saman aseman mui-

¹⁴⁰ Myrsky 2013, s. 130.

¹⁴¹ Myrsky & Ossa 2008, s. 80.

den alojen harjoittajien tulonhankkimismenojen kanssa, verovähennysoikeuden riippumatta taidealalle tyypillisestä vähennyksiin oikeuttavien tulojen syntymisen epävarmuudesta.¹⁴²

Tuloverolain (1240/1988) esitöissä on selvennetty periaatetta, jonka mukaan TVL 31 § 1 momentin 4 kohdan mukaisina taiteen harjoittamisesta johtuneina kuluina voidaan pitää muutakin kuin taloudellisesti tuottoisaan toimintaan kohdistuneita kuluja: ” – taiteellinen toiminta on pääsääntöisesti epäkaupallista. Jotta sitä voitaisiin verotuksessa pitää ammatteisena, toiminnan pitää kuitenkin olla sellaista, että se tuottaa tai sen voidaan olettaa vastedes tuottavan veronalaisia tuloja. Toiminnan voidaan yleensä olettaa tuottavan veronalaisia tuloja esimerkiksi silloin, kun muusikko soittaa julkisesti konsertissa, kun kuvataiteilijan teokset ovat periaatteessa myytävänä, kun kirjailijan käsikirjoitus on tarkoitettu julkaistavaksi ja kun säveltäjän teos on tarkoitettu esitettäväksi julkisesti. Ammatteisuus ei sen sijaan olisi riippuvainen toiminnan taloudellisesta tuloksesta.”¹⁴³

Miksi taiteen harjoittamisesta on annettu erityissäännös eikä asiaa ole jätetty vain TVL 29 §:n yleissäännöksen varaan? *Myrskyn & Ossan* mukaan pääsääntönä on, että luonnollisia vähennyksiä saa tehdä menoista, jotka ovat syntyneet tuloa hankittaessa. Vähennyskelpoisia ovat myös menot, joiden on ollut tarkoitus kerryttää tuloa ja jotka suorittamishetkellä olisivat voineet vaikuttaa tulon hankkimiseen, mutta eivät lopulta ole tuloa kerryttäneet. Rajanveto tulonhankkimismenojen ja elantomenojen välillä voi kuitenkin rajatapauksissa olla hankalaa.¹⁴⁴

Anderssonin mukaan erityissäännös perustuu siihen, että lainsäätäjät on ymmärtänyt taiteen harjoittamisen ”poikkeavan muiden verovelvollisten toiminnasta siinä, että menon ja tulon välinen ajallinen etäisyys on suurempi ja tulon syntyminen epävarmempaa kuin esim. normaalia palkkatyötä tekevän kohdalla”. Lainsäätäjät onkin ilmeisesti halunnut estää sen, että menot katsottaisiin vähennyskelpoiksi tulonhankkimiskuluiksi vasta silloin, kun tuloa osoitettaisiin syntyneen, tai että menoja ei vähennettäisi ollen-

¹⁴² Andersson 2010, s. 236-237. Vanhan lain mukaista ammatitaiteilijan tulonhankkimisvähennysten kohtuullisuutta arvioitiin muun muassa muulla työllä pääasiallisesti työllistyneen ammatitaiteilijaksi katsottavan kuvataiteilijan taiteellisen toiminnan verovähennyksiä koskeneessa tapauksessa KHO 1990 T 2023, joka koski verovuotta 1987.

¹⁴³ Valtiovarainministeriön työryhmämuistio 1985:VM 5, s. 30.

¹⁴⁴ Myrsky & Ossa 2008, s. 80.

kaan, jos tuloa ei olisi syntynyt. Lainsäätäjä olisikin näin halunnut turvata taiteenharjoittajille yhtä laajan tulonhankkimismenojen vähennysoikeuden kuin muille verovelvollisille.¹⁴⁵ Tätä taustaa vasten säännöstä ei välttämättä tulekaan pitää erityisenä verohuojennuksena, vaan ainoastaan vahvistuksena sille, että myös ammattitaiteilijat ovat oikeutettuja tulonhankkimisvähennyksiin, vaikka taiteellinen työ ei aina taloudellisesti olisikaan kovin tuottoisaa tai tulonsaanti varmaa. Toisaalta Andersson toteaa itsekin, että TVL 31 § 1 momentin 4 kohtaa voidaan myös pitää eräänlaisena välillisenä taiteen tukimuotona¹⁴⁶.

Rautiainen taas luokittelee TVL 31 § 1 momentin 4 kohdan nimenomaan verohuojennukseksi, ja tulkitsee säännöksen oikeuttavan taiteilijan jopa vähentämään kaikki taiteellisen toimintansa menot, vaikka niillä ei olisikaan suoraa yhteyttä tulon hankkimiseen tai säilyttämiseen. Rautiaisen mukaan tämä tarkoittaa käytännössä sitä, ettei ”ammattitaiteilijan tarvitse näyttää luonnollisen vähennyksen perustana olevan menon yhteyttä johonkin syntyneeseen tai edes potentiaalisesti syntyvään tuloon”.

Itse en katsoisi säännöksen antavan ammattitaiteilijoille aivan niin pitkälle käyviä verovähennysoikeuksia kuin Rautiainen on esittänyt. Taiteilijan ei tarvitse näyttää, että tuloja olisi konkreettisesti syntynyt, mutta taiteilijan tulee nähdäkseni pystyä näyttämään, että tulonhankkimiskuluihin liittyviä tuloja voi kuitenkin potentiaalisesti tulevaisuudessa syntyä. Omasta mielestäni kyseessä on kuitenkin selkeästi verohuojennus, sillä verotuksen normijärjestelmää soveltamalla monien kuvataiteilijoiden osalta päädyttäisiin erilaiseen verotukselliseen ratkaisuun kuin erityissäännöstä ja siitä muodostunutta tulkintakäytäntöä soveltamalla. Tämä on kuitenkin perusteltua taiteen edistämisen näkökulmasta, sillä taiteen harjoittaminen ammattina poikkeaa normaalista ansiotoiminnasta epävarmuutensa ja epäkaupallisuutensa vuoksi. Onkin lopulta varsin loogista, että taiteilija saa vähentää tulonhankkimiskulunsa ilman, että tulon syntymisestä olisi varmuutta; vapaa taiteilijahan ei voi koskaan tietää, tullaanko jokin hänen teoksensa ostamaan vai ei. Monesti taiteilijan työ saattaa myös saada tunnustusta ja rahallista arvoa vasta vuosikausia tekemisensä jälkeen.

¹⁴⁵ Andersson 2010, s. 237.

¹⁴⁶ Andersson 2010, s. 242.

4.3.3 Harrastelija vai ammattitaiteilija?

TVL 31 § 1 momentin 4 kohtaa sovelletaan vain ammattimaisesti taidetta harjoittaviin henkilöihin. Tämä perustuu siihen, että elantomenot on säädetty TVL 31 § 4 momentissa vähennyskelvottomiksi. Elantomenot ovat menoja, jotka syntyvät tulonhankkimistoiminnasta riippumatta.¹⁴⁷ TVL 31 § 4 momentissa vähennyskelvottomina elantomenoina mainitaan asunnon vuokra sekä lasten ja kodin hoitamisesta aiheutuneet menot. Myös harrastustoiminnan menot katsotaan verotuksessa vähennyskelvottomiksi elantomenoiksi.

Näin ollen verotuksessa on voitava erottaa ammattitaiteilijat harrastelijataiteilijoista. Harrastelijat voivat vähentää verotuksessa ainoastaan tuloihin kohdistuvat kulut eli toisin sanoen teosmyyntejään vastaavan määrän kuluja. Ammattitaiteilija taas saa vähentää verotuksessaan myös kulut, jotka ylittävät teosmyyntitulot. Vähennyksen voi tällöin tehdä koko henkilökohtaisen tulolähteen tulosta, sillä henkilökohtaisen tulon tulolähde on TVL 30 § 3 momentin mukaisesti yhtenäinen, eikä sitä voida verotuksessa jakaa erillisiin yksiköihin sen mukaan, mistä toiminnasta tulot ovat kertyneet.¹⁴⁸ Tästä syystä ammattimaisen kuvataiteilijan kannattaa pysyä TVL:n piirissä etenkin, jos hänellä on enemmän kuluja kuin tuloja taiteellisesta toiminnasta, ja jos hänellä muita TVL:n nojalla verotettavia tuloja kuin taiteen harjoittamisesta saadut tulot.

KHO on antanut kuvataiteilijan verotusta koskevan ratkaisun KHO 2009:106. Ratkaisu oli yksimielinen jaostoratkaisu ja se julkaistiin KHO:n vuosikirjassa, joten se on ilmeisesti tarkoitettu linjaratkaisuksi. KHO nimittäin julkaisee sellaiset ratkaisut, joilla on sen näkemyksen mukaan merkitystä tulevissa vastaavanlaisissa ratkaisuissa.¹⁴⁹ Ratkaisua edeltänyt verotuskäytäntö oli ollut hajanaista, eikä ammattimaisen taiteen harjoittamisen kriteereitä ollut aiemmin KHO:n tasolla käsitelty näin perusteellisesti.¹⁵⁰ Ennakkoratkaisu on selkeyttänyt kuvataiteilijoiden oikeudellista asemaa verotuksessa, sillä sen jälkeen tuomioistuimiin saakka päätyntä oikeuskäytäntöä kuvataiteilijoihin sovelletta-

¹⁴⁷ Myrsky & Ossa 2008, s. 80.

¹⁴⁸ Ks. esim. Myrsky & Rabinä 2010, s. 53-55.

¹⁴⁹ Myrsky 2002, s. 88-89.

¹⁵⁰ Andersson 2010, s. 236.

vasta verolaista ja ammattitaiteilijan ja harrastelijan välisestä rajanvedosta on ollut erittäin vähän.¹⁵¹

KHO 2009:106

Kun otettiin huomioon S:n taiteellinen peruskoulutus, usean ammattitaiteilijoille tarkoitettun järjestön jäsenyys sekä monivuotinen taiteellinen toiminta, johon oli kuulunut taiteellisten töiden tuottaminen ja taiteelliselta kannalta kansainvälisestikin menestyksekkäs ja laaja näyttelytoiminta, se seikka, että S:n taiteellinen toiminta oli ollut tappiollista ja hänen ansiotulonsa oli kyseisenä verovuonna koostunut lähes yksinomaan työeläketulosta, ei ollut este S:n taiteen harjoittamisen pitämiseksi tuloverolain 31 §:n 1 momentin 4 kohdassa tarkoitettuna taiteellisenä toimintana, josta aiheutuneet menot oli luonnollisina vähennyksinä vähennettävä S:n kyseisestä ansiotulosta. Verovuosi 2004.

Ratkaisu on merkittävä siinä suhteessa, että siinä vahvistettiin henkilökohtaisen tulolähteen eli TVL:n nojalla verotettavien tulojen yhtenäisyys myös taiteilijoiden osalta. Ratkaisu selvensi oikeustosisäköjensä puolesta tilannetta etenkin työeläkettä saavien kuvataiteilijoiden verovähennysten kohdistamisen kannalta. Sen perusteella myös eläkkeellä oleva henkilö voidaan katsoa ammattitaiteilijaksi, ja eläkkeellä oleva ammattitaiteilija voi siis vähentää taiteellisen toiminnan kulunsa työeläketuloistaan, vaikka taiteellisesta toiminnasta ei olisi ollut lainkaan tuloja. Saman periaatteen on katsottava soveltuvan mihin tahansa muihinkin henkilökohtaisen tulolähteen tuloihin.¹⁵²

Ratkaisu on myös siitä syystä erityisen merkittävä, että siinä on selkeän esimerkinomaisesti sovellettu niitä kriteereitä, joiden perusteella taiteilijan ammattimaisuus ratkaistaan verotuksessa. Ensinnäkin tapauksessa ammattitaiteilijuuden kriteerinä pidettiin *taiteellista peruskoulutusta*. Ennakkopäätöksen kuvataiteilija oli opiskellut useissa kuvataiteilijan ammattiin valmistavissa oppilaitoksissa. Ratkaisussa ei ole tarkemmin otettu kantaa siihen, minkä tasoinen taiteellinen peruskoulutus voitaisiin katsoa riittäväksi osoitukseksi taiteen harjoittamisen ammattimaisuudesta. Kuten olen edellä todennut, taiteen alalla on monia eritasoisia koulutusvaihtoehtoja sekä jonkin verran myös yksityisiä op-

¹⁵¹ Ennakkoratkaisun jälkeisestä oikeuskäytännöstä mainittakoon Kuopion hallinto-oikeuden päätös 13.4.2012/0143/1, jossa sovellettiin tapauksen KHO 2009:106 mukaisia kriteereitä ja katsottiin tapauksen taiteilija ammattitaiteilijaksi. Vielä juuri ennen ennakkoratkaisun antamista Helsingin hallinto-oikeus ei ratkaisussaan 10.12.2009/1312/6 soveltanut ennakkoratkaisussa esiteltyjä kriteereitä vaan piti taiteilijaeläkettä saavaa taiteilijaa harrastelijana tulojen vähäisyyden vuoksi.

¹⁵² Andersson 2010, s. 244.

pilaitoksia. Taiteellisen peruskoulutuksen merkitystä kuvataiteilijan ammattimaisuuteen arvioitaneen siis tapauskohtaisesti.

Toisena ammattitaiteilijuuden kriteerinä pidettiin tapauksessa *ammattitaiteilijoille tarkoitetun järjestön jäsenyyttä*. Tällaisiksi järjestöiksi katsotaan kuvataiteen alalla ainakin alan keskusjärjestön Suomen Taiteilijaseuran jäsenjärjestöt Taidemaalari liitto ry, Suomen Taidegraafikot ry, Suomen Kuvanveistäjäliitto, Muu ry sekä Valokuvataiteilijoiden liitto ry. Nämä liitot ottavat uusia jäseniä vain kerran tai kaksi kertaa vuodessa järjestettävien jäsenhakujen kautta. Esimerkiksi Suomen Taiteilijaseuran jäsenjärjestöistä suurimman, Taidemaalari liiton jäsenhaku järjestetään kerran vuodessa. Liiton kokelasjäseneksi voidaan valita kuvataiteilijan ammattipätevyuden hankkinut henkilö. Kokelasjäsenyys on voimassa 10 vuotta. Varsinaiseksi jäseneksi taas voidaan valita kuvataiteilijana ansioitunut henkilö – tällöin arvioidaan siis ammattipätevyuden lisäksi myös teosten taiteellista tasoa.¹⁵³

Kolmantena taiteen harjoittamisen ammattimaisuuden kriteerinä ratkaisussa on mainittu monivuotinen *taiteellinen toiminta*, johon on kuulunut taiteellisten töiden tuottaminen ja taiteelliselta kannalta kansainvälisestikin menestyksekkäs ja laaja näyttelytoiminta. Tämä kriteeri on tulkinnanvaraisempi kuin edellä mainitut kriteerit. Sitä eivät täyttäne aivan minkäläinen tahansa teosten julkinen esittäminen, vaan näyttelytoiminnan on oltava riittävän edustavaa ja korkeatasoista.¹⁵⁴ Kriteerin täyttämiseen riittänee se, että taiteilija on esittänyt töitään säännöllisesti ammattitaiteilijoille tarkoitetuissa julkisissa näyttelyissä. Uraansa aloittelevien taiteilijoiden aseman turvaaminen edellyttää, että tulkinta ei ole liian tiukka.¹⁵⁵

Näiden ratkaisussa KHO 2009:106 käytettyjen kriteereiden lisäksi olisi mahdollista käyttää muitakin kriteereitä, jotka ilmentäisivät ammattitaiteilijan ammattimaisuutta. Ensinnäkin kuvataiteilijan ammattimaisuudesta kertoisi paljon se, onko hänen töitään hankittu julkisiin kokoelmiin. Tällaiset hankinnat tehdään useimmiten taidealan asiantuntijoiden toimesta.¹⁵⁶ Toiseksi kuvataiteilijan ammattimaisuudesta kertoisi myös se, onko hänelle myönnetty apurahoja taiteelliseen työskentelyyn taikka taidehankkeisiin.

¹⁵³ <http://www.painters.fi/taidemaalari liitto/jaseneksi-hakeminen/> (luettu 12.2.2016).

¹⁵⁴ Andersson 2010, s. 244.

¹⁵⁵ Andersson & Linnakangas 2006, s. 384.

¹⁵⁶ Andersson 2010, s. 244.

Apuraha myönnetään nimittäin lähtökohtaisesti aina ammattimaiseen taiteen harjoittamiseen.¹⁵⁷ On toki mahdollista, että näitä kriteerejä ei ole tapauksessa mainittu sen oikeustositseikkojen vuoksi.

Verohallinnon julkaisemassa Henkilöverotuksen käsikirjassa ammattitaiteilijuuden kriteerit on määritetty seuraavasti: ”Jos henkilö saa toimeentulonsa taiteellisesta työstä tai taiteelliseen työhön tarkoitettusta apurahasta, häntä voidaan pitää ammattitaiteilijana. Jollei toimeentulo kokonaisuudessaan kerry taideammattista, voidaan ammattitaiteilijana kuitenkin pitää henkilöä, joka osoittaa toimivansa säännöllisesti ja ammattimaisesti jollakin taiteen alalla. Tällainen osoitus on myös aikaisempien vuosien kuin verovuoden aktiivinen taiteellinen toiminta. Taiteellista toimintaa on se, että henkilöllä on työsuhde taiteilijana johonkin taidelaitokseen, on tehty esityksiä tai pidetty näyttelyitä ammattimaisesti, teoksia on julkaistu tai myyty jne. Epävarmoissa tapauksissa voidaan kiinnittää huomiota siihen, onko henkilö saanut koulutuksen taidealan oppilaitoksessa tai onko henkilö ammatillisen taiteilijajärjestön jäsen.”¹⁵⁸ Henkilöverotuksen käsikirjan ohjeistuksen mukaan ensisijaisesti kiinnitetään siis huomiota siihen, saako henkilö toimeentulonsa taiteen harjoittamisesta. Tämän jälkeen kiinnitetään huomiota aktiiviseen taiteelliseen toimintaan, minkä jälkeen epävarmoissa tilanteissa voidaan arviointi perustaa vielä taidealan koulutukseen ja taiteilijoiden ammattijärjestöjen jäsenyyteen. Käsikirjan mukaan myös apurahalla työskentelevät henkilöt tulisi katsoa ammattitaiteilijoiksi.

Taiteen harjoittamisen ammattimaisuuden arvioinnissa on lienee syytä soveltaa perusoikeusmyönteistä tulkintatapaa. Taiteen vapaus on turvattu perustuslain 16 §:n 3 momentissa. Taiteen edistämisen periaate on vaikuttanut myös tuloverolakiimme.¹⁵⁹ Vaikka fiskaalinen tavoite ja verovelvollisten yhdenvertainen kohtelu ovatkin verotuksen ensisijaisia tavoitteita, taiteilijoita koskevaa TVL 31 § 1 momentin 4 kohtaa tulisi kuitenkin nähdäkseni soveltaa ennemminkin taiteen vapautta edistävällä tavalla kuin verotuksen fiskaalista tavoitetta tukevalla tavalla. Tämä on perusteltua etenkin siksi, että taiteen harjoittamiselle myönnettyjen verohuojennusten aiheuttamat taloudelliset menetykset lienevät lopulta varsin pieniä taiteilijoiden vähäisen määrän ja heidän keskimäärin pie-

¹⁵⁷ Rensujeff 2010, s. 19-20.

¹⁵⁸ Henkilöverotuksen käsikirja 2012, s. 618.

¹⁵⁹ Rautiainen 2012, s. 195.

nekköjen tulojensa vuoksi. Kuten edellä olen todennut, verohuojennukset ovatkin varsin edullinen tapa tukea taidetta.

Käytännössä on varsin yleistä, että huolimatta KHO:n ennakkotapauksesta ja Henkilöverotuksen käsikirjan varsin selkeästä ohjeistuksesta veroviranomainen katsoo taloudellista voittoa tekemättömän kuvataiteilijan harrastelijaksi. Tätä tapahtuu, vaikka kuvataiteilijat useimmiten lähettävät veroilmoituksen liitteenä verottajalle ansioluettelonsa, josta ilmenee ammattitaiteilijan kriteerien täytyminen. Usein tämä veroviranomaisen alkuperäinen tulkinta perustuu kuitenkin virhearviointiin tai puutteelliseen tietämykseen kuvataiteilijoiden verotuksesta, ja asia korjaantuu verovelvollisen laatimalla vastineella taikka myöhemmässä vaiheessa oikaisuvaatimuksella.

On syytä vielä huomata, että taiteen harjoittamisen ammattimaisuuden kriteerien lisäksi tapauksessa KHO 2009:106 on lisäksi vahvistettu, että ammattimaista taiteen harjoittamista voidaan verottaa TVL:n nojalla. Tapauksessa ei käsitelty EVL:n ja TVL:n välistä rajanvetoa, mutta sen perusteella voidaan vähintäänkin todeta, että ainakin kuvataiteilijoita, joiden taiteellinen toiminta ei tuota taloudellista tulosta ja jotka saavat toimeentulonsa siten muusta ansiotoiminnasta kuin taiteen harjoittamisesta, voidaan verottaa TVL:n nojalla.

4.3.4 Vähennyskelpoisista menoista ja niiden kohdistamisesta

Tuloverojärjestelmämme on nettotulon verotusta. Tämä tarkoittaa sitä, että verovelvollisella on verotettavaa tuloa laskettaessa oikeus vähentää tuloistaan niiden hankkimisesta tai säilyttämisestä johtuneet menot eli niin sanotut *luonnolliset vähennykset*.¹⁶⁰

Edellä olen käsitellyt kuvataiteilijan verotukseen liittyvää rajanvetoa yhtäältä EVL:n ja TVL:n välillä ja toisaalta taiteen harrastamisen ja ammattimaisen taiteenharjoittamisen välillä. Kun nämä rajanvetokysymykset on verotuksessa ratkaistu, verottaja voi vielä arvioida, hyväksyykö se kaikki kuvataiteilijan vähentämät menot vähennyskelpoisiksi tulonhankkimismenoiksi. Kun TVL 31 § 1 momentin 4 kohta soveltuu, taiteilija on oi-

¹⁶⁰ Myrsky & Rabinä 2010, s. 61.

keutettu vähentämään taiteellisen toimintansa kulut. Siitä voidaan kuitenkin verottajan kanssa olla vielä eri mieltä, mitkä kulut ovat lainkohdan mukaisia ”taiteen harjoittamisesta johtuneita menoja”.¹⁶¹

TVL 31 § 4 momentin mukaan tavalliset elantomenot eivät ole vähennyskelpoisia. Useimmiten kyse onkin kuvataiteilijoiden kohdalla rajanvedosta taiteen harjoittamisesta johtuneiden menojen ja tavallisten elantomenojen välillä.¹⁶² Pääsäännön mukaan tulonhankkimismeno on vähennyskelpoinen, jos sen tarkoituksena on tulon hankkiminen tai säilyttäminen. Elantomenot taas syntyvät tulonhankkimistoiminnasta riippumatta. Ratkaistaessa menon vähennyskelpoisuutta verovelvollisen omalla tarkoituksella menon luonteesta tulonhankkimiskuluna on ensisijainen merkitys. Veroviranomaisella on kuitenkin luonnollisesti toimivalta vaatia lisäselvitystä menon luonteesta ja arvioida verovelvollisen perusteluiden uskottavuutta. Rajanvetotapaukset jäävätkin viime kädessä veroviranomaisten sekä muutoksenhakutilanteissa lainkäyttöelinten päätettäväksi.¹⁶³

Vaikka tavalliset elantomenot on suljettu sallittujen luonnollisten vähennysten ulkopuolelle, ovat kuitenkin työ- ja opintomatkoilla syntyneet *lisääntyneet elantomenot* vähennyskelpoisia tulonhankkimiskuluja. Esimerkiksi vieraalla paikkakunnalla taiteellisen työn, esimerkiksi näyttelyn vuoksi oleskelusta aiheutuneet lisääntyneet elantomenot voidaan vähentää verotuksessa. Myös kuvataiteilijan työskennellessä ulkomailla esimerkiksi residenssissä hän saa vähentää ulkomailla työskentelystä aiheutuneet lisääntyneet elantokustannukset. Myös työmatkakulut ovat vähennyskelpoisia tulonhankkimiskuluja.¹⁶⁴

Kiistatta ammattitaiteilijoille sallittuja tulonhankkimiskuluja ovat taideteosten valmistamiseen tarvittavien materiaalien ja työvälineiden hankkimisesta aiheutuneet kulut. Lisäksi kuvataiteilijat voivat tehdä verovähennyksen esimerkiksi työhuonekuluistaan, ja onkin tavallista, että kuvataiteilijoilla on erilliset työhuoneet joko asuntonsa yhteydessä taikka asunnosta erillisissä tiloissa. Työhuone on tarpeellinen, sillä monet kuvataiteilijoiden käyttämät materiaalit saattavat olla sotkuisia sekä jopa terveydelle haitallisia. Lisäksi vähennyskelpoisia taiteen harjoittamisesta johtuvia kuluja ovat esimerkiksi pu-

¹⁶¹ Andersson 2010, s. 244.

¹⁶² Andersson & Linnakangas 2006, s. 384.

¹⁶³ Myrsky & Ossa 2008, s. 80.

¹⁶⁴ Andersson & Linnakangas 2006, s. 384.

helin- ja tietoliikennekulut, ammattikirjallisuuden hankkiminen sekä ammattijärjestöjen jäsenmaksut. Yksittäisten kulujen vähentämiskelpoisuuden arviointi jää viime kädessä verottajan tai hallintotuomioistuimen tehtäväksi.¹⁶⁵

Taiteellisen toiminnan menot tulee ensisijaisesti kohdistaa taiteellisen toiminnan tuloihin. TVL:n nojalla verotettava taiteilija voi lisäksi kohdistaa menojaan mahdollisiin muihin henkilökohtaisen tulolähteensä tuloihin, jos teosmyynnit eivät riitä kattamaan kaikkia menoja.

Oma erityiskysymyksensä on tulonhankkimismenojen kohdistaminen apurahatuloihin. TVL 82 §:n mukaisesti apurahat ovat pääsääntöisesti verovapaata tuloa. Saman lainkohdan perusteella ainoastaan muualta kuin valtiolta, kunnalta, julkisyhteisöltä tai Pohjoismaiden neuvostolta eli toisin sanoen yksityisiltä tahoilta saadut apurahat ovat veronalaisia ylitettyään vuotuisen valtion taiteilija-apurahan määrän, joka vuonna 2016 on 20.117,40 euroa. Apurahojen osalta menojen kohdistaminen riippuu siitä, onko kyseessä kohdeapuraha vai työskentelyapuraha. Niin sanotut kohdeapurahat myönnetään tiettyä hanketta, esimerkiksi työmatkaa tai näyttelyn järjestämistä varten. Kohdeapurahaan tulee verotuksessa kohdistaa ne menot, joita varten kohdeapuraha on myönnetty. Niin sanotut työskentelyapurahat eli elatusapurahat myönnetään taiteelliseen työskentelyyn. Niihin taiteilijan ei tule kohdistaa menoja, sillä ne ovat tarkoitettu elinkustannusten rahoittamiseen eivätkä taiteen harjoittamisen kulujen kattamiseen.¹⁶⁶ Tämä olisi myös kannattamatonta, sillä tulojen ollessa verovapaita niihin kohdistetuista menoista ei luonnollisestikaan voi saada verovähennystä. Jos taiteilijalla ei ole muita tuloja, hänelle vahvistetaan tappio, jonka hän voi esimerkiksi vähentää tulevien vuosien verotuksessa.¹⁶⁷ Apurahojen verokohtelua on käsitelty korkeimman hallinto-oikeuden vuosikirjaratkaisussa KHO 2010:4. Ratkaisussa on selkeästi vahvistettu se sääntö, että työskentelyapurahaan ei kohdisteta siihen liittyvän toiminnan kuluja, vaikka verovelvollinen tosiasiassa saisi muitakin tuloja elinkustannustensa kattamiseen.

KHO 2010:4

A:lla oli vuonna 2002 eläketuloa 44 573 euroa ja vuonna 2003 45 343 euroa. Lisäksi A:lla oli vähäisiä muita ansiotuloja. Säätö oli myöntänyt A:lle väitöskirjatutkimusta var-

¹⁶⁵ Myrsky & Ossa 2008, s. 80.

¹⁶⁶ <http://portal.vero.fi/public/default.aspx?nodeid=9850&culture=fi-FI&contentlan=1> (luettu 12.2.2016).

¹⁶⁷ Myrsky & Rabinä 2010, s. 266.

ten tutkija-apurahan 13 000 euroa ja tutkimuskuluihin 2 000 euroa. Apurahasta 10 000 euroa maksettiin kahdessa erässä vuonna 2002 ja apurahan kolmas erä 5 000 euroa maksettiin vuonna 2003, kun väitöskirjan painatuslupa oli saatu. A vaati vähennettäväksi ansiotuloistaan vuodelta 2002 tutkimuskulut siltä osin kuin 2 000 euron tutkimuskulukorvaus ei niitä kattanut eli 6 945 euroa ja vuodelta 2003 5 000 euroa. Verotuksessa määrät oli jätetty vähentämättä ensisijassa sillä perusteella, että ne oli katsottava tulleen katetuiksi apurahalla.

Korkein hallinto-oikeus katsoi, että vaikka A oli saanut eläketuloa, säätiön myöntämä apuraha oli 13 000 euron osalta tarkoitettu työskentelyapurahaksi, eikä A:n tutkimusmenoja voitu siten katsoa tältä osin suoritetun saadulla apurahalla. A:lla oli näin ollen oikeus vähentää tieteellisestä työstä aiheutuneet vähennyskelpoiset menot tuloistaan. Kun väitöskirjaan johtanutta työtä voitiin pitää tuloverolain 31 §:n 1 momentin 4 kohdassa tarkoitettuna tieteellisenä työnä, menojen vähentämisen esteenä ei ollut se seikka, että A:n ansiotulot olivat verovuosina muodostuneet lähes yksinomaan eläketulosta. Verovuodet 2002 ja 2003.

4.4 Yhteenveto kuvataiteilijan asemasta verotuksessa

Ennakkoratkaisun KHO 2009:106 myötä kuvataiteilijoiden asema verotuksessa on selkeytynyt huomattavasti. Ratkaisu vahvisti kriteerit, joiden perusteella kuvataiteilija katsotaan verotuksessa joko ammattilaiseksi tai harrastelijaksi. Näitä kriteerejä ovat taidealan ammatillinen koulutus, ammattikuvataiteilijoille tarkoitettujen järjestöjen jäsenyys sekä aktiivinen näyttelytoiminta. Ratkaisussa vahvistettiin myös se, että kuvataiteilijoiden taiteellista toimintaa voidaan verottaa TVL:n nojalla. Lisäksi ratkaisu KHO 2010:4 on selkeyttänyt kulujen kohdistamista apurahatuloihin. Kun verottaja on katsonut kuvataiteilijan ammattitaiteilijaksi, ja verottaja ja verovelvollinen ovat yhtä mieltä sovellettavasta verolaista, epäselvyyksiä voi syntyä enää lähinnä yksittäisten menojen vähentämiskelpoisuudesta eli siitä, ovatko menot tulonhankkimismenoja vai elanto-menoja.

Käytännössä kuvataiteilijat kohtaavat edelleen tilanteita, joissa heidän verotustaan käsittelevät Verohallinnon virkailijat eivät ole selvillä kuvataiteilijoiden verotusta koskevista erityissäännöksistä ja oikeuskäytännöstä. Ennakkoratkaisun KHO 2009:106 antamisen

jälkeen kuvataiteilijoiden verotusta koskevien asioiden eteneminen hallinto-oikeuteen on kuitenkin vähentynyt huomattavasti. Kuvataiteilijat saavat siis nykyisin useimmiten verotuksensa oikaistua viimeistään verotuksen oikaisuvaatimuksella verotuksen oikaisulautakunnan käsittelyssä.

Kuvataiteilijoiden vero-oikeudellisen aseman kannalta epäselvää on edelleen se, milloin kuvataiteilijan tulisi siirtyä TVL:n piiristä EVL:n nojalla verotettavaksi. Asiasta on muun muassa korkeimman hallinto-oikeuden ratkaisu KHO 7.11.1983 t. 4693, mutta se ei ollut vuosikirjaratkaisu eikä siinä esitetty tarkkoja kriteereitä sovellettavaa verolakia koskevan arvioinnin suorittamiseen. Kriteereinä on siis sovellettava varsin yleispiirteiksi jääviä EVL:n yleisiä soveltamisalasääntöjä, joista kuvataiteilijoiden kohdalla arviotaviksi tulevat näkemykseni mukaan erityisesti toiminnan laajuus ja voitontavoittelun tarkoitus. Jotta kuvataiteilijan tulisi siirtyä EVL:n piiriin, hänen pääasiallisena toimeentulon lähteenään tulisi nähdäkseni tällöin olla taiteen harjoittaminen. Tämä on mielestäni perusteltua siksi, että jos esimerkiksi päätoimisesti kuvataiteopettajan työtä tekevän ammattitaiteilijan taiteen harjoittamisen kulut siirretään EVL:n piiriin, jää huomioimatta se, että hänen taiteenharjoittamisensa tulonhankkimiskulut ovat yhtäläillä taideopetuksen ja sen vaativan asiantuntemuksen kehittämisen kuin taiteenharjoittamisen tulonhankkimiskuluja. Jotta kuvataiteilijan tulisi siirtyä EVL:n piiriin, hänen toimintansa tulisi lisäksi olla useamman vuoden ajan voitollista. Kuvataiteilijoiden tulot saattavat nimittäin vaihdella huomattavasti vuodesta toiseen riippuen esimerkiksi yksityisnäyttelyistä ja niiden suosiosta. Verovelvollisen omalla käsityksellä on sovellettavassa verolaissa myös merkitystä, ja tällä perusteella vapaaehtoinen siirtyminen EVL:n piiriin lie-nee mahdollista kenelle tahansa. Käytännössä joitakin taiteilijoita, joiden toiminta ei täytä elinkeinotoiminnan tunnusmerkkejä, on ajautunut EVL:n piiriin lähinnä sen vuoksi, että verottaja lähettää ilmeisesti automaattisesti arvonlisäverovelvollisten rekisteriin liittyneille henkilöille EVL:n mukaisen verolomakkeen veroilmoitusta varten.

5. Kuvataiteilijan asema työttömyysturvassa

5.1 Aluksi

Kuten työoikeuden ja vero-oikeudenkin kannalta, myös työttömyysturvassa kuvataiteilijoiden oikeudellisen aseman määrittelyyn liittyy ongelmia. Työttömyysturvajärjestelmämme perustuu kahtiajakoon yrittäjien ja työntekijöiden välillä. Lisäksi laissa on edellisten väliin sijoittuva omassa työssä työllistyvien kategoria, joka nykyisellään käsittää apurahansaajat sekä henkilöt, jotka tekevät työtä työsuhteen ulkopuolella ilman ansio-tarkoitusta.¹⁶⁸ Työttömyysturvaa saadakseen henkilö on velvollinen aktiivisesti hake-
maan työtä, hakeutumaan työllistämistään edistäviin toimenpiteisiin sekä antamaan työ-
voimaviranomaisille tiedot osaamisestaan, työkokemuksestaan, koulutuksestaan ja työ-
kyvystään.¹⁶⁹ Kyse ei siis ole toimeentuloturvasta, joten pelkkä tulojen puuttuminen ei
oikeuta työttömyysetuuteen.

Suomessa taiteilijoiden työmarkkina-asemasta ja työttömyysturvasta on tehty suhteelli-
sen paljon viranomais selvityksiä¹⁷⁰, mutta toistaiseksi kuvataiteilijoiden asema työttö-
myysturvassa on varsin heikko ja epäselvä työsuhteisten työskentelymuotojen puuttues-
sa sekä tehdystä työstä saatavien tulojen ollessa epävarmoja. Myös kuvataiteilijoiden
tulolähteiden pirstaleisuus vaikeuttaa heidän sijoittamistaan vallitsevaan työttömyystur-
vajärjestelmään. Lisäksi voidaan ajatella, että taiteilijat eivät tavallaan ole koskaan työt-
tömiä, sillä vapaata taiteellista työskentelyä voi tietenkin harjoittaa milloin vain.¹⁷¹ Pe-
rustavanlaatuisia ongelmia muodostuukin tällöin siitä, että työttömyysturvajärjestel-
mämme ei ole toimeentuloturvaa vaan turvaa työttömyyden varalle, eikä sillä ole halut-
tu tukea taloudellisesti kannattamatonta yritystoimintaa.¹⁷²

Seuraavaksi esittelen ensin lyhyesti Suomen työttömyysturvajärjestelmän yleispiirteitä,
jonka jälkeen keskityn kuvataiteilijoiden aseman määräytymiseen työttömyysturvassa.

¹⁶⁸ HE 94/2015 vp, s. 8.

¹⁶⁹ Aarnio, ym. 2003, s. 11.

¹⁷⁰ Näistä selvityksistä mainittakoon esimerkiksi Taiteilijoiden työllistämisedellytyksiä ja sosiaaliturvaa selvittävän toimikunnan raportit TAISTO I (OPM 10:1995) ja TAISTO II (OPM 22:2000), selvittäjä Tarja Cronbergin raportti Luova kasvu ja toimeentulo (OKM 2010:6), sekä Luovilla aloilla työskentelevien ja muiden itsensä työllistävien sosiaaliturvatyöryhmän raportti (STM 2013:34).

¹⁷¹ OKM 2010:6, s. 31.

¹⁷² HE 94/2015 vp, s. 16.

Vuoden 2016 alussa tuli voimaan yrittäjämääritelmän muutos, jonka vaikutuksia kuva-
taiteilijan työttömyysturvastatukseen ja työttömyysturvaan itsessään käsittelen myös.

5.2 Yleistä Suomen työttömyysturvajärjestelmästä

PL 19 §:ssä säädetään perusoikeudesta sosiaaliturvaan. PL 19 § 1 momentin mukaan jokaisella, joka ei kykene hankkimaan ihmisarvoisen elämän edellyttämää turvaa, on oikeus välttämättömään toimeentuloon ja huolenpitoon. PL 19 §:n 2 momentin mukaan lailla taataan jokaiselle oikeus perustoimeentulon turvaan työttömyyden, sairauden, työkyvyttömyyden ja vanhuuden aikana sekä lapsen syntymän ja huoltajan menetyksen perusteella. Säännökset on ilmaistu yksilöllisen oikeuden muodossa, toisin kuin muut taloudelliset ja sosiaaliset perusoikeussäännökset. Näin ollen ne ovat ehdottomia säännöksiä, joiden tulisi koskea kaikkia perusoikeusjärjestelmämme piirissä olevia.¹⁷³ Perustuslain vaatimukset täyttääkseen toimeentuloturvajärjestelmän onkin oltava sellainen, ettei sen ulkopuolelle jää väliinpuotoajaryhmiä.

Lainsäädännössä työttömyysetuuksille on niitä koskevista ehdottomista perusoikeussäännöksistä huolimatta ollut tarpeen asettaa ehtoja eli työvoimapolitiittisia edellytyksiä. Tällöin on aina kyse punninnasta toisaalta rajoituksen hyväksyttävyyden ja toimeentuloturvan perusoikeuden välillä.¹⁷⁴ Työttömyysturvan ehdoista säädetään työttömyysturvalaissa (TTL, 1290/2002). Työttömyysturvajärjestelmämme perustuu niin sanottuihin statuksiin, joiden mukaisesti työttömyysetuutta hakeva henkilö luokitellaan joko työntekijä- tai yrittäjästatukseen taikka näiden kategorioiden väliin jäävään omassa työssä työllistyvien kategoriaan.¹⁷⁵ Yrittäjänä tai sitä vastaavalla tavalla omassa työssään päätoimisesti työllistyvillä henkilöillä ei ole oikeutta työttömyysturvaetuuteen (TTL 2 luvun 5 § 1 momentti).

Työttömyysetuuden suuruus riippuu työttömän työnhakijan aiemmasta työssäolosta, työttömyyskassan jäsenyydestä sekä työttömyysajan pituudesta. Työttömyysturvalain 5

¹⁷³ Arajärvi 2002, s. 212.

¹⁷⁴ Ks. ehtojen arvioinnista perustuslakivaliokunnassa esim. Aarnio, ym. 2003, s. 11-13.

¹⁷⁵ Omassa työssä työllistyvien kategoria on vuoden 2016 alussa voimaan tulleella työttömyysturvalain muutoksella (1654/2015) kaventunut huomattavasti. Ennen lakimuutosta vapaat taiteilijat ja freelancerit sijoittuivat usein omassa työssä työllistyvien kategoriaan, kun taas lainmuutoksen jälkeen he tulevat todennäköisesti useimmiten sijoittumaan yrittäjästatukseen.

luvussa säädetyn työssäoloehdon täyttävä ja työttömyyskassan jäsenenä määrätyn ajan ollut henkilö saa suurempaa, aiempiin ansioihinsa perustuvaa työttömyysetuutta eli ansiopäivärahaa (TTL 5 luvun 2 §:n 1 momentti). Henkilö, joka täyttää työssäoloehdon olematta työttömyyskassan jäsen on oikeutettu peruspäivärahaan (TTL 5 luvun 2 §:n 2 momentti). Työttömyyspäivärahan enimmäisaika on 500 vuorokautta (TTL 6 luvun 7 §), jonka täytyttyä työttömälle työnhakijalle voidaan vielä tarveharkintaisesti myöntää työmarkkinatuki (TTL 7 luvun 1 §).

Työttömyysturvalain 1 luvun 4 §:n 1 momentin mukaan työttömyysturvan toimeenpanoa johtaa, ohjaa ja kehittää ylimpänä viranomaisena toimeentuloturvaan liittyvien asioiden osalta sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö ja työvoimapolitiikan osalta työministeriö. Työttömyysturvan toimeenpano on peruspäivärahan ja työmarkkinatuen osalta osoitettu Kansaneläkelaitoksen tehtäväksi ja ansiosidonnaista työttömyysturvaa hoitavat työttömyyskassat (TTL 1 luvun 4 § 2 momentti). Työ- ja elinkeinotoimistojen (TE-toimistot) tehtävänä taas on antaa Kansaneläkelaitosta ja työttömyyskassoja sitovia lausuntoja työttömyysetuuden saamisen työvoimapolitiikasta edellytyksistä. Näiden lausuntojen lainmukaisuutta ja yhdenmukaisuutta valvoo elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskuksen virassa toimiva työttömyysturva-asiamies (TTL 1 luvun 4 § 3 momentti).

TE-toimiston sitova lausunto on useimmiten se seikka, jonka perusteella haettu työttömyysetuus evätään. TE-toimiston sitovaan lausuntoon itsessään ei voi hakea muutosta, mutta kielteisen päätöksen Kansaneläkelaitoksesta tai työttömyyskassasta saatuaan työttömyysetuuden hakija voi hakea päätökseen muutosta työttömyysturvan muutoksenhakulautakunnasta. Ylimpänä lainkäyttöelimenä työttömyysturva-asioissa toimii vakuutusosasto, joka on toimeentuloturva-asioden erityistuomioistuin. Vakuutusosastosta säädetään vakuutusosastolaissa (132/2003).

5.3 Työssäoloehdosta

Työssäoloehdon täyttävällä ja työttömyyskassan jäsenenä määrätyn ajan olleella työttömällä työnhakijalla on oikeus suurempaan, aiempiin ansioihin perustuvaan työttömyysetuuteen eli ansiopäivärahaan (TTL 5 luvun 2 §:n 1 momentti). Työssäoloehdon

täytyminen riippuu siitä, onko henkilö työskennellyt palkansaajana, yrittäjänä vai omassa työssä.

TTL 2 luvun 1 §:n mukaan työttömyysetuuteen on oikeus kokoaikatyötä hakevalla työttömällä työnhakijalla. Henkilö on oikeutettu palkansaajan työttömyysturvaan, kun hän ei ole työsuhteessa eikä päätoimisesti työllistyy yrittäjänä tai omassa työssä. Pääsääntönä on, että jos henkilö on työskennellyt työsuhteessa 26 kalenteriviikkoa edeltävien 28 kuukauden (*tarkastelujakso*) aikana ollen tuon ajan työttömyyskassan jäsenenä, hän on oikeutettu peruspäivärahaa suurempaan ansiosidonnaiseen päivärahaan (TTL 5 luvun 3 § 1 momentti). TTL 5 luvun 4 §:n mukaan työssäoloehtoon luetaan työ, joka on ollut vakuutuksenalaista, jota on tehty pääsäännön mukaan vähintään 18 viikkotuntia¹⁷⁶ ja jonka palkka on ollut työehtosopimuksen mukainen tai vähintään 1173 euroa kuukaudessa (vuonna 2016).¹⁷⁷

Yrittäjälläkin on mahdollisuus kartuttaa ansiosidonnaista päivärahaa siltä varalta, että hänen yritystoimintansa päättyy ja hän jää työttömäksi. Jos yrittäjä on vakuuttanut itsensä yrittäjien työttömyyskassassa ja työskennellyt vähintään 15 kuukautta edellisten 48 kuukauden tarkastelujakson aikana (TTL 5 luvun 7 §), hänellä on yritystoimintansa lopettamisen jälkeen oikeus ansiosidonnaiseen päivärahaan. Yrittäjän työssäoloehdon täyttymiseen vaaditaan siis huomattavasti pidempi työskentelyjakso kuin palkansaajan työssäoloehdon täyttymiseen. Perusteena tälle on se työttömyysturvan peruseriaate, jonka mukaan yrittäjätoimintaan katsotaan kuuluvan tietoinen taloudellinen riski, jota ei ole tarkoitus tukea työttömyysturvalla.¹⁷⁸ Lisäksi YEL-vakuutusmaksujen suuruutta määrittävä työtulo tulee olla 12 420 euroa vuodessa (vuoden 2016 tasolla), jotta ansiosidonnaista työttömyysturvaa kertyy.¹⁷⁹ Työttömyysturvan piiriin päästäkseen yrittäjän on lopetettava yritystoimintansa.

Perinteisen palkansaaja-yrittäjä –jaottelun lisäksi työttömyysturvalaissa on näiden väliin sijoittuva omassa työssä työllistyvien kategoria, jota ei ole tarkemmin työttömyysturva-

¹⁷⁶ TTL 5 luvun 4 §:n 5 momentissa säädetään poikkeuksista 18 viikkotunnin vaatimukseen. Kuvataiteilijoiden kannalta tärkein näistä on opettajia koskeva poikkeus, josta on säädetty tarkemmin valtioneuvoston asetuksella työttömyysturvalain toimeenpanosta (1330/2002). Asetuksen 2 luvun 4 §:n mukaan oppilaitoksessa tapahtuvan opetustyön osalta 8 viikkotuntia riittää työssäoloehdon kartuttamiseksi.

¹⁷⁷ http://www.kela.fi/kenelle_tyossaoloehto (luettu 13.1.2016).

¹⁷⁸ Aarnio, ym. 2003, s. 243.

¹⁷⁹ http://www.kela.fi/kenelle_tyossaoloehto (luettu 12.2.2016). Näin ollen pienituloisimmille YEL-velvollisille ei tosiasiassa kerry YEL-maksuista ansiosidonnaista työttömyysturvaa.

laissa määritelty. Omassa työssä työllistyvä pääsee palkansaajastatukseen ja siten työttömyysetuuden piiriin oman luotettavana pidettävän toiminnan loppumista koskevan ilmoituksensa perusteella, tai jos muuten on ilmeistä, ettei toimintaa enää jatketa (TTL 2 luvun 9 §). Omassa työssä työllistyvät voivat kerryttää työssäoloehdot ainoastaan työsuhteessa työskentelemällä. Vaikka henkilö olisi maksanut saamastaan palkkiosta kaikki asianmukaiset sosiaalivakuutusmaksut ja muut palkan sivukulut, palkansaajan työssäoloehto ei kerry, jos työ ei ole työsuhteista. Näin ollen esimerkiksi työosuuskuntien tai laskutusosuuskuntien¹⁸⁰ kautta laskutettu työ ei kerrytä työssäoloehdot, vaikka palkkiosta pidätetäänkin kaikki samat sivukulut kuin työsuhteisesta työstä palkkaa maksettaessa. Vakuutusosoikeus on päätöksessään Dnro 1243/2015/3234 vahvistanut tämän.

VakO 10.9.2015, Dnro 1243/2015/3234

X oli työskennellyt työosuuskunnan kautta sähköalalla osuuskunnan hoitaessa sosiaalivakuutusten maksamisen. Osuuskunta oli katsonut toimivansa X:n työnantajana. Työn ei katsottu täyttäneen työssäoloehdot. Osuuskunnan ei katsottu olevan työsopimuslain mukaisessa työnantaja-asemassa, sillä se ei harjoittanut sitä liiketoimintaa, jota työn suorittavat henkilöt harjoittavat, vaan tuotti ainoastaan tukipalveluja. Näin ollen X:ltä evättiin oikeus ansiopäivärahaan.

Työ- tai laskutusosuuskunnan kautta palkkioita maksettaessa sosiaalivakuutusmaksut eivät siis kartuta ansiosidonnaista työttömyysturvaa. Eläketurvaa maksut kuitenkin kartuttavat. Ratkaisun ilmentämää tulkintalinjaa voi kritisoida siitä, että korvauksesta maksetuille sosiaalivakuutusmaksuille ei tosiasiallisesti ole näin työttömyysturvassa vastinetta. Asiaa voidaan tarkastella myös yhdenvertaisuuden näkökulmasta. Monet työ- tai laskutusosuuskuntien kautta palkkiot saavat tekisivät mielellään työsuhteista työtä, mutta työn teettäjät pyrkivät nykytilanteessa välttämään työsuhteiden solmimista. Kun epätyypilliset työnteon muodot yleistyvät entisestään, nykyinen työttömyysturvajärjestelmämme eriytyy vain työsuhteeseen päässeiden ihmisten oikeudeksi. Järjestelmä, joka ei tosiasiallisesti palkitse työn suorittajaa sosiaalivakuutusmaksujen maksamisesta, saattaa kannustaa myös harmaan talouden suosimiseen.

¹⁸⁰ Työosuuskuntana voidaan pitää sellaista osuuskuntaa, jolla ei itsellään ole liiketoimintaa vaan joka ennemminkin toimii apuvälineenä jäsentensä työpaikkojen järjestämisessä. Laskutusosuuskunta taas toimii ainoastaan apuvälineenä tehdyn ei-tösuhteisen työn laskuttamisessa. Laskutusosuuskunnat tarjoavat usein palveluitaan myös henkilöille, jotka eivät ole niiden jäseniä. Ks. tarkemmin esimerkiksi Koskinen 2013, s. 3-4 ja Penttilä & Vahtera 2015, s. 473 sekä <https://www.ukko.fi/tyoosuuskunta-vai-laskutusosuuskunta/?gclid=COyz0L6y78oCFYXbcgodenYGXg> (luettu 11.2.2016).

Myöskään taiteilijoille tyypillinen apurahalla työskentely ei kerrytä työssäoloehtoaa. Vuoden 2015 loppuun saakka TTL 1 luvun 6 §:ssä (1290/2002) oli nimenomaisesti mainittu, että apurahansaajia ei pidetä yrittäjinä. Ilmeisesti tämän kanssa linjassa oli se ratkaisu, että säädettäessä apurahat maatalousyrittäjien eläkevakuutuksenottovelvollisuuden alaisiksi vuoden 2008 maatalousyrittäjien eläkelain (MYEL, 1280/2006) muutoksella (990/2008) päätettiin samalla, että apurahakaudesta maksetut MYEL-maksut eivät kerrytä yrittäjän työssäoloehtoaa.¹⁸¹ Hallituksen esityksessä tätä perusteltiin seuraavasti: ”Koska apurahalla tehtyä työtä ei yleensä tehdä työ- tai virkasuhteessa eikä apurahoista makseta työttömyysvakuutusmaksua, apurahalla työskentelyä ei voida ottaa huomioon palkansaajan työssäoloehdossa. Apurahalla työskentelevät eivät yleensä ole myöskään yrittäjätyöttömyyskassan jäseniä, joten apurahalla työskentelyä ei voida ottaa huomioon myöskään yrittäjän työssäoloehdossa. Tästä seuraa myös, ettei apurahaa voida ottaa huomioon työttömyyspäivärahan perusteena olevaa palkkaa määrättäessä.”¹⁸² Perustelu on sikäli ontuva, että siinä ei ilmeisesti ollut otettu huomioon sitä mahdollisuutta, että joku apuraha saava taiteilija olisikin yrittäjäkassassa vakuutettu. Lisäksi vaikuttaa varsin epäyhdenvertaiselta, että samansuuruisia MYEL-vakuutusmaksuja maksamalla MYEL 2 luvun 1 §:n mukaiset maatalousyrittäjät voivat kerryttää yrittäjän työssäoloehtoaa, kun taas saman vakuutuksen ottamiseen MYEL 1 luvun 1 a §:ssä velvoitetut apurahansaajat eivät voi.

5.4 Yrittäjämääritelmän muutos vuoden 2016 alusta lähtien

5.4.1 Aiempi lainsäädäntö

Vuoden 2015 loppuun asti työttömyysturvalain 1 luvun 6 §:ssä *yrittäjäksi* katsottiin henkilö, joka päätointaan varten oli yrittäjän eläkelain tai maatalousyrittäjän eläkelain mukaisesti velvollinen ottamaan näiden lakien mukaisen vakuutuksen. Yrittäjänä ei kuitenkaan tällä perusteella pidetty maatalousyrittäjän eläkelain 1 a §:n 2 momentissa tarkoitettua apurahansaajaa, joten MYEL-vakuutusvelvollisia kuvataiteilijoita yrittäjä-

¹⁸¹ Vakuutusvelvollisuus koskee MYEL 10 a §:n (990/2008) mukaan vähintään 4 kuukauden mittaisia yhtäjaksoisia työskentelyapurahoja. Kohdeapurahat eivät kuulu MYEL-vakuutusvelvollisuuden piiriin.

¹⁸² HE 92/2008 vp, s. 16.

määritelmä ei koskenut.

Yrittäjän eläkelain 4 §:n 4 kohdan mukaisesti yrittäjän tulee ottaa yrittäjän eläkevakuutus, jos hänen vuosittainen *työtulonsa* on vähintään 7 557,18 euroa (vuonna 2016).¹⁸³ Työtulo on se palkka, joka olisi maksettava jos työn tekisi joku toinen yhtä ammattitaitoinen henkilö yrittäjän sijasta tai joka keskimäärin vastaa kyseisestä työstä maksettavaa korvausta (YEL 112 §). Työtulon käsite ei siis tarkoita liikevaihtoa tai esimerkiksi kuvataiteilijoiden kohdalla teosmyyntiä. Eläketurvakeskuksen ja yrittäjien toimialajärjestöjen yhdessä laatiman Yrittäjän työtulo-oppaan ohjeistuksen mukaan kuvataiteilijoiden kohdalla vakuutusvelvollisuus täytyisi, kun vuosimyynti, josta on vähennetty taiteellisen toiminnan kustannukset nousisi noin 11 000 euroon.¹⁸⁴ Jos taiteilija on arvonlisäverovelvollinen, vuosimyynnissä ja kustannusten laskemisessa käytetään arvonlisäverottomia summia. Kun taiteellisen toiminnan kustannukset usein ovat suuret, todellisen vuosimyynnin on siis oltava tätä vielä huomattavasti suurempi. Jos taiteilijalle on myönnetty työskentelyapuraha, johon liittyy eläketurva tai jonka perusteella taiteilijan tulee järjestää itselleen eläketurva, tämä otetaan YEL:n mukaista työtuloa laskettaessa vähentävänä tekijänä huomioon.¹⁸⁵ Yrittäjän työtulo-opas on luonteeltaan ohjeellinen, ja yrittäjän työtulo arvioidaankin yksilöllisesti.^{186 187}

Päätoimiseksi yrittäjäksi katsottu henkilö pääsi palkansaajien työttömyysturvan piiriin ainoastaan, jos hänen tuotannollinen ja taloudellinen toimintansa päättyi, hän luopui YEL-vakuutuksestaan ja irtisanoutui Verohallinnon rekistereistä (arvonlisäverovelvollisten rekisteri, ennakkoperintärekisteri ja kaupparekisteri) ja poisti y-tunnuksensa (TTL 2 luvun 8 § 1 momentti). *Sivutoimiseksi* yrittäjäksi katsotulla taiteilijalla taas saattoi olla oikeus soviteltuun työttömyyspäivärahaan (TTL 4 luvun 1 § ja TTL 2 luvun 5 §).

¹⁸³ https://www.tyoelakelakipalvelu.fi/telp-publishing/vepa/document.faces?document_id=307525 (luettu 12.2.2016).

¹⁸⁴ https://www.tyoelakelakipalvelu.fi/telp-publishing/vepa/compilation.faces?folder_id=200649 > Kuva-taiteilijat (luettu 12.2.2016).

¹⁸⁵ https://www.tyoelakelakipalvelu.fi/telp-publishing/vepa/compilation.faces?folder_id=200649 > Kuva-taiteilijat (luettu 12.2.2016).

¹⁸⁶ https://www.tyoelakelakipalvelu.fi/telp-publishing/vepa/compilation.faces?folder_id=200649 > Yrittäjän työtulon määrittäminen toimialakohtaisten työtulo-ohjeiden perusteella (luettu 12.2.2016).

¹⁸⁷ Määritelmän ollessa sidottu YEL-vakuutuksenottovelvollisuuteen pienituloisten taiteilijoiden oli helpoa välttää yrittäjästatus työttömyysturvassa. Työttömyysturvan heikentymisen lisäksi YEL-vakuutuksen ottamisesta teki ja tekee edelleen kannattamatonta suuret kustannukset sekä se, että alimmilla tasoilla YEL-maksut eivät kartuta ansiosidonnaista työttömyysturvaa. Yrittäjän vuosittaisen työtulon on nimittäin oltava 12 420 euroa (vuoden 2016 tasossa), jotta ansiosidonnaista työttömyysturvaa kertyisi.

Vuoden 2015 loppuun asti suuri osa taiteilijoista lukeutui *omassa työssä työllistyvien* kategoriaan. Omana työnä pidettiin työ- ja elinkeinoministeriön TE-toimistoille antamien viranomaisohjeiden mukaan ”sellaisia työnteon muotoja, joissa ei synny työ- tai virkasuhdetta eikä toiminnan tavoitteena välttämättä ole ainakaan välittömän liikevoiton saaminen”.¹⁸⁸ Omassa työssä työllistyviksi katsottiin kaikki yrittäjätoimintaa vastaavalla tavalla omassa työssään työllistyvät henkilöt, joilla ei ollut YEL-vakuutusta. Päätoimisesti omassa työssä työllistynyt taiteilija pääsi palkansaajan työttömyysturvaan omalla luotettavana pidettävällä ilmoituksellaan taloudellisen ja tuotannollisen toiminnan lopettamisesta. Verottajan rekistereistä ei tarvinnut irtisanoutua ja ammattitaidon ylläpitäminen työttömyysaikana oli sallittua, mikä oli merkittävin ero yrittäjäksi luokitellun taiteilijan työttömyysturvaan nähden. Sivutoimisesti omassa työssään työllistyvillä saattoi olla oikeus soviteltuun työttömyyspäivärahaan (TTL 4 luvun 1 § ja TTL 2 luvun 5 §).

Yritystoiminta tai omassa työssä työllistyminen katsottiin sivutoimiseksi, jos TE-toimisto katsoi, että taiteilijalla oli taiteellisen työskentelyn määrän vuoksi mahdollisuus ottaa vastaan kokoaikatyötä (TTL 2 luvun 5 § 2 momentti). Yritystoiminta tai omassa työssä työllistyminen katsottiin sivutoimiseksi ainakin silloin, jos henkilö katsottiin päätoimiseksi palkansaajaksi.

5.4.2 Hallituksen esitys 94/2015 ja uusi yrittäjämääritelmä

Juha Sipilän hallituksen antaman hallituksen esityksen 94/2015 pohjalta työttömyysturvalain 1 luvun 6 §:n (1654/2015) yrittäjämääritelmää muutettiin siten, että yrittäjäksi katsotaan yrittäjän eläkelain 3§:ssä tai maatalousyrittäjän eläkelain 3-5 §:ssä tarkoitettu henkilö.¹⁸⁹ YEL 3 §:n 1 momentin mukaan yrittäjällä tarkoitetaan henkilöä, joka tekee ansiotyötä olematta työsuhteessa tai virka- tai muussa julkisoikeudellisessa toimituksessa. Näin ollen YEL- tai MYEL-vakuutuksenottovelvollisuudella ei olisi ollut enää vaikutusta työttömyysturvan yrittäjämääritelmään. Hallituksen esitys annettiin

¹⁸⁸ TEM/2192/03.01.04/2014, s. 58.

¹⁸⁹ HE 94/2015 vp, s. 15.

22.10.2015, ja se hyväksyttiin eduskunnassa 15.12.2015. Lainmuutos astui voimaan varsin nopealla aikataululla jo 1.1.2016.¹⁹⁰

Vuoden 2016 alussa voimaan tulleen uuden määritelmän mukaan *yrittäjiksi* siis katsotaan työttömyysturvassa lähtökohtaisesti kaikki henkilöt, jotka tekevät ansiotyötä olematta työ- tai virkasuhteessa. Uudesta yrittäjämääritelmästä seuraa, että aiemmin omassa työssä työllistyviksi katsotut henkilöt luokitellaan nyt työttömyysturvassa yrittäjiksi. Hallituksen esityksessä tosin todetaan, että apurahansaajien työttömyysturvaan muutos ei vaikuta.¹⁹¹ Lisäksi omassa työssä työllistymiseksi katsotaan apurahatyöskentelyn lisäksi hallituksen esityksen mukaan lähinnä sellainen työ, jota ei tehdä ansiotarkoituksessa.¹⁹²

Toinen HE 94/2015:n tuoma uudistus työttömyysturvalakiin on uusi 2 luvun 8 § 2 momentti (1654/2015), jossa säädetään yksityisen elinkeinonharjoittajan oikeudesta työttömyysetuuteen työn päätyttyä. Lainkohdan mukaan yksityisen elinkeinonharjoittajan yritystoiminta voidaan katsoa lopetetuksi, kun tuotannollinen ja taloudellinen toiminta on työnhakijan luotettavana pidettävän ilmoituksen mukaan päättynyt tai muuten on ilmeistä, ettei toimintaa enää jatketa, ja henkilö on luopunut mahdollisesta yrittäjän eläkelain tai maatalousyrittäjän eläkelain mukaisesta eläkevakuutuksesta. Uudistus merkitsee parannusta yksityisten elinkeinonharjoittajien työttömyysturvaan sikäli, että uuden lainkohdan myötä heidän ei enää tarvitse työttömyysetuuden piiriin päästäkseen poistaa yritystään verottajan rekistereistä. Näin ollen elinkeinotoiminnan jatkaminen mahdollisten uusien työtilaisuuksien ilmaantuessa käy helpommin. Lähtökohtaisesti elinkeinonharjoittajan oma luotettavana pidettävä ilmoitus toiminnan päättymisestä sekä mahdolli-

¹⁹⁰ Lainvalmistelussa ei ollut kuultu lainkaan tyypillisesti omassa työssä työllistyvien järjestöjä, kuten luovien alojen järjestöjä. Lainmuutoksesta nousikin kiihkeä ja tunteikas julkinen keskustelu, ja lukuisat luovien alojen järjestöt ottivat uudistuksesta huolestuneina omatoimisesti kantaa lainmuutokseen. Keskustelussa nousi esiin TE-toimistojen ratkaisukäytännön hajanaisuus, jonka korjaamiseksi luvattiin käynnistää työ- ja elinkeinoministeriössä toimenpiteitä.

¹⁹¹ HE 94/2015 vp, s. 8.

¹⁹² HE 94/2015 vp, s. 8. Hallituksen esityksessä ei kuitenkaan tarkemmin määritellä, mitä ei-ansiotarkoituksessa tehtävällä työllä käytännössä tarkoitettaisiin. Työ- ja elinkeinoministeriön TE-toimistoille antamassa sovellosohjeessa tällaisiksi mainitaan au pair –työtä tekevät ja omaishoitajat, sekä työskentelyapurahalla työskentelevät taiteilijat ja post doc –tutkijat (ks. TEM/2435/03.01.04/2015, s. 27 ja 63). Ohjetta voi pitää ongelmallisena, että ilman apurahaa työskentelevän kuvataiteilijan työskentely ei välttämättä poikkea lainkaan apurahan turvin työskentelevän taiteilijan työskentelystä. Tässä mielessä ilman apurahaa taikka apurahan turvin työskentelevien taiteilijoiden asettaminen eri kategorioihin onkin hieman epälooginen ratkaisu.

sen YEL- tai MYEL-vakuutuksen irtisanominen siis riittää.¹⁹³ Lain sanamuodolla on kuitenkin tarkoituksellisesti varattu työvoimaviranomaisille mahdollisuus arvioida henkilön antaman ilmoituksen luotettavuutta.¹⁹⁴ Lainmuutoksen jälkeen työttömyysturvaan pääsemisen ehdot ovat nyt siis samankaltaiset kuin omassa työssä työllistyvillä (TTL 2 luvun 9 §, 1374/2014). Näin ollen yrittäjämääritelmän muutoksella ei liene vaikutusta aiemmin omassa työssä työllistyviksi luokiteltujen henkilöiden työttömyysturvaan.

Yrittäjämääritelmän muutoksella ei ole vaikutusta sellaisten taiteilijoiden työttömyysturvaan, joiden katsotaan päätoimisesti kuuluvan palkansaajastatukseen. Sivutoimisesti omassa työssä työllistyvän sijaan sivutoimiseksi yrittäjäksi katsominen ei heikennä taiteilijan työttömyysturvaa, sillä aiemminkin sivutoimisesti omassa työssä työllistyviksi ja sivutoimiseksi yrittäjiksi luokitellut ovat päässeet sovitellun päivärahan piiriin samalla tavalla. Palkansaajiksi katsotut taiteilijat pääsevät siis edelleen työttömyysturvan piiriin, vaikka olisivat sivutoimisia yrittäjiä.

5.5 Ongelmana yrittäjyyden pää- tai sivutoimisuuden arviointi

Uutta yrittäjämääritelmää merkittävämpi ja ongelmallisempi seikka taiteilijan työttömyysturvassa on taiteellisen toiminnan määrittelemisen joko päätoimiseksi tai sivutoimiseksi. Niin kauan kuin työttömäksi työnhakijaksi ilmoittautuneen katsotaan työllistyvän päätoimisesti yrittäjänä tai omassa työssä, hänellä ei ole oikeutta työttömyysetuuteen tuona aikana (TTL 2 luvun 5 §). TE-toimistojen suorittama omassa työssä työllistymisen tai yrittäjyyden pää- tai sivutoimisuuden arviointi on ollut käytännössä hajanaista ja osittain ennalta arvaamatonta.

TTL 2 luvun 5 §:n 2 momentin mukaan henkilön katsotaan työllistyvän yrittäjänä tai sitä vastaavalla tavalla omassa työssään päätoimisesti, *jos toiminnan vaatima työmäärä on niin suuri, että se on esteenä kokoaikatyön vastaanottamiselle*. Lainkohdan mukaan ellei muuhun arvioon ole aihetta, työllistyminen katsotaan sivutoimiseksi ainakin silloin, kun henkilö on samanaikaisesti yritystoiminnan tai oman työn kanssa ollut vähintään kuusi kuukautta kyseiseen yritystoimintaan tai omaan työhön liittymättömässä kokoai-

¹⁹³ HE 94/2015 vp, s. 16.

¹⁹⁴ HE 94/2015 vp, s. 16.

katyössä. Sivutoiminen yrittäjä voi saada soviteltua työttömyyspäivärahaa, jossa yritystoiminnan tulot vähentävät peruspäivärahaa siten, että jokainen itsenäisessä työssä ansaittu euro vähentää työttömyyspäivärahaa 50 sentillä (TTL 4 luvun 5 § 1 momentti). Työttömyyspäivärahaa saava henkilö saa kuitenkin ansaita 300 euroa kuukaudessa tulon pienentämättä hänen työttömyysetuuttaan (TTL 4 luvun 5 § 2 momentti).

Työ- ja elinkeinoministeriön TE-toimistoille antaman ohjeen mukaan myös palkansaajan työssäoloehdon täyttävä työ voi riittää perusteeksi sille, että samanaikainen taiteellinen toiminta katsotaan sivutoimiseksi.¹⁹⁵ Näin ollen taiteilijat, jotka ovat edellisten 28 kuukauden aikana tehneet vähintään 26 viikkoa palkkatyötä kokoaikaisesti tai vähintään 18 tuntia viikossa, katsottaisiin palkansaajiksi ja sivutoimisiksi yrittäjiksi. Ohjeen mukaan myös samanaikainen opiskelu voi osoittaa yritystoiminnan tai omassa työssä työllistymisen sivutoimiseksi.¹⁹⁶ Ohjeen sanamuoto antaa tällaisiin tulkintoihin kuitenkin vain mahdollisuuden, eikä työssäoloehdon täyttäminen tai opiskeleminen siten yksiselitteisesti johda yritystoiminnan katsomiseen sivutoimiseksi.¹⁹⁷

Moni kuvataiteilija toimii taiteellisen työskentelyn lisäksi kuvataideopettajana. TTL 5 luvun 4 §:n 5 momentissa on säädetty, että valtioneuvoston asetuksella säädetään tarkemmin opetusalan työssäoloehdosta. Valtioneuvoston asetuksen työttömyysturvalain toimeenpanosta 2 luvun 4 §:ssä säädetään, että opetuslalla työssäoloehtoon voidaan laskea jokainen viikko, jona työaika on ollut vähintään puolet kyseisen opetusalan päätoimisen tuntiopettajan alimmasta viikoittaisesta tuntimäärästä. Jos kyseisellä opetuslalla ei ole päätoimisia tuntiopettajia, 8 viikkotuntin työmäärä täyttää työssäoloehdon. 8 viikkotyötuntin opetusalan työtä ei kuitenkaan välttämättä katsota riittäväksi todisteeksi siitä, että sen ohessa tehty taiteellinen toiminta olisi sivutoimista.¹⁹⁸ Toisaalta myöskään yleisen 18 viikkotuntin työssäoloehto ei oikeuskäytännössä välttämättä ole vaadittu, kuten seuraava työttömyysturvan muutoksenhakulautakunnan ratkaisu todistaa.

¹⁹⁵ TEM/2435/03.01.04/2015, s. 64.

¹⁹⁶ TEM/2435/03.01.04/2015, s. 64.

¹⁹⁷ TEM/2435/03.01.04/2015, s. 64.

¹⁹⁸ Tällaiseen tulkintaan viittaavat myös TEM:n TE-toimistoille antaman sovellusohjeen esimerkit, ks. TEM/2435/03.01.04/2015, s. 64.

TTLK 23.10.2004, asianumero 4467/3/A.

Kuvataiteilijan ammattitutkinnon suorittanut X oli toiminut usean vuoden ajan kuvataideopettajana kansalaisopistossa ja kaupungin kulttuurikeskuksen taidekerhossa. Lähinnä edeltävän kevään aikana hänen opetustuntimääränsä oli ollut 15 tuntia viikossa. Omaan taiteellista työskentelyään varten X:llä oli työhuone ja hän oli taiteilijoiden osuuskunnan jäsen. Työttömyysturvan muutoksenhakulautakunta katsoi, että X:n päätoimi oli edelleen opetustyön päätyttyä kuvataideopettajan työ, ja kuvataiteilijan toimi oli sivutoimi. Näin ollen X oli oikeutettu ansiosidonnaiseen työttömyyspäivärahaan.

Jos henkilöllä ei ole esittää todisteita kokoaikaisesta työskentelystä, ratkaisevaa on TE-toimiston *kokonaisharkintaan* perustuva arvio siitä, estääkö yritystoiminnan tai oman työn vaatima työ määrä kokoaikatyön vastaanottamisen. Kokonaisharkintaan vaikuttavat kaikki toiminnan työllistävyydestä saadut tiedot.¹⁹⁹ Kokonaisharkintaan perustuvaa arviointia voi kritisoida siitä, että sen kriteerit ovat niin avoimia, että ne jättävät TE-toimistojen virkailijoille käytännössä todella laajan harkintavallan.²⁰⁰ Tästä voi joissain tapauksissa seurata ratkaisujen ennalta arvaamattomuutta sekä keskinäistä ristiriitaisuutta. Toisaalta viranomaistaholta on esitetty, että vaikka kokonaisharkinta onkin ongelmallista, olisi täysin mahdotonta yksiselitteisesti laissa määritellä päätoimisuuden ja sivutoimisuuden rajaa.²⁰¹

VakO 23.4.2014, D:nro 2217/2014/1742.

Freelance-journalisti X oli työskennellyt omassa työssään kolme tuntia kuukauden aikana suorittaen tuossa ajassa yhden toimeksiannon (kolumnin kirjoittaminen). Vakuutusosoikeus katsoi X:n päätoimittajaksi yrittäjäksi, vaikka X:llä ei ollut yritysmuotoa tai itsenäisestä toiminnasta saatuja tuloja. Ratkaisun perusteena oli se, että X oli pyrkinyt aktiivisesti työllistymään omassa työssään toimeksiantosuhteisiin.

Yllä olevan ratkaisun mukainen tulkintaperiaate on sisällytetty myös viranomaisohjeisiin. Vallitsevan tulkinnan mukaan yritystoiminnan markkinoiminen taikka toimeksiantoperusteisten työtilaisuuksien aktiivinen etsiminen katsotaan yritystoiminnaksi, jota

¹⁹⁹ TEM/2435/03.01.04/2015, s. 30.

²⁰⁰ Koskinen 2004, s. 3.

²⁰¹ Ks. http://yle.fi/uutiset/patkatyontekijat_pelkaavat_toimeentulonsa_puolesta_moni_ihminen_on_tahan_pyorittamiseen_tosi_vasynyt/8517545 (luettu 12.2.106), jossa haastateltiin vuoden 2016 alussa voimaan tulleen työttömyysturvalain muutoksen valmistellutta virkamiestä.

työttömyysetuuksin ei ole tarkoitus tukea.²⁰² Itse pidän tätä tulkintalinjaa kyseenalaisena. Monilla sellaisilla aloilla, joilla ei välttämättä ole työsuhteista työtä tarjolla, oman ammattitaidon markkinointi ja työtilaisuuksien aktiivinen etsintä ovat työllistymisen kannalta keskeisiä toimenpiteitä. Jos työtä etsivää henkilöä rangaistaan omasta aktiivisuudesta, ei järjestelmää voida pitää työntekoon kannustavana.

Työ- ja elinkeinoministeriön TE-toimistoille antaman sovellusohjeen mukaan ammattitaidon ylläpitäminen on luovan alan työntekijöille sallittua työttömyysaikana ilman, että sitä katsottaisiin päätoimiseksi yritystoiminnaksi tai omassa työssä työllistymiseksi. Ohjeen mukaan ammattitaidon ylläpitämisenä voidaan pitää lähtökohtaisesti ainakin ”ennen työttömyyttä valmistuneiden kirjallisten töiden ja artikkeleiden julkaisemista tai teosten julkista esittämistä, satunnaisesti tapahtuvaa esiintymistä tai omasta työstä kertomista yleisölle sekä aiempaan tieteelliseen tutkimustyöhön perustuvien pienimuotoisten lehtiartikkeleiden kirjoittamista”.²⁰³ Näin ollen myös ennen työttömyysaikaa valmistuneiden teosten julkista esittämistä näyttelyssä voitaisiin ohjeen mukaan pitää sallittavana ammattitaidon ylläpitämisenä ilman, että taiteilijan oikeus työttömyysetuuteen näyttelyn aikana lakkaa.²⁰⁴ Jos taiteilija on päässyt työttömyysturvan piiriin työtömäksi jouduttuaan, mutta myy työttömyysaikanaan ennen työttömyysaikaa valmistuneen teoksen taikka saa tekijänoikeustuloja ennen työttömyysaikaa valmistuneista teoksista, nämä tulot otetaan huomioon sovitellun päivärahan laskemisessa.²⁰⁵

Taiteilijan ei työttömyysturvan piiriin päästäkseen tarvitse myöskään luopua työhuoneestaan, työvälineistään taikka teosvarastostaan.²⁰⁶ Ammattitaidon ylläpitämisen oikeus on perua Tarja Cronbergin työministerikaudelta.²⁰⁷ Tätä ennen taiteilijat olivat oikeutettuja työttömyysturvaan vasta luovuttuaan työhuoneestaan, työvälineistään sekä mahdollisista merkinnöistä verottajan rekistereissä. Tämä tulkinnan muutos on ollut taiteilijoiden kannalta merkittävä, ja aiempaa laintulkintaa voisi jopa luonnehtia kuvataiteilijoiden koulutukseen käytettyjen julkisten varojen hukkaan heittämiseksi. On kuitenkin

²⁰² TEM/2435/03.01.04/2015 s. 31.

²⁰³ TEM/2435/03.01.04/2015, s. 40.

²⁰⁴ Käytännössä tällä ei kuitenkaan tarkoitettane yksityisnäyttelyitä, joissa on esillä pelkästään yhden taiteilijan teoksia, ainakaan niiden päivien osalta, jolloin taiteilija pystyttää tai purkaa näyttelyä tai muuten työskentelee sen parissa. Ohjeessa voitaisiin kuitenkin tarkoittaa esimerkiksi ryhmänäyttelyitä, joissa on mukana teoksia useammilta taiteilijoilta.

²⁰⁵ STM 2013:34, s. 41.

²⁰⁶ TEM/2435/03.01.04/2015, s. 65.

²⁰⁷ OKM 2010:6, s. 32.

jossain määrin tulkinnanvaraista, milloin taiteilijan voidaan katsoa ainoastaan ylläpitävän ammattitaitoaan, ja milloin hänen taiteenharjoittamisensa taas katsotaan työksi, joka estää kokoaikatyön vastaanottamisen. TE-toimistoille annetun viranomaisohjeen mukaan ammattitaidon ylläpitämisenä ei pidetä esimerkiksi ennalta sovittuun produktion valmistautumista eikä toimintaa, jolla on taloudellinen tavoite. Viime kädessä jää työvoimaviranomaisen arvioitavaksi, onko taiteellista toimintaa pidettävä ammattitaidon ylläpitämisenä vai tosiasiaa työllistävänä toimintana.²⁰⁸

Erikseen arvioidaan vielä sitä, pidetäänkö työttömäksi työnhakijaksi ilmoittautuneen taiteilijan taiteenharjoittamista TTL 2 luvun 4 §:n mukaisena tavanomaisena yleishyödyllisenä vapaaehtoistyönä tai tavanomaisena talkootyönä, eli harrastustoimintana. Jos toiminta katsotaan harrastustoiminnaksi, taiteellinen toiminta ei tee taiteilijasta omassa työssä työllistyvää ja hän on siten oikeutettu työttömyysturvaetuuteen. Tässä mielessä työttömyysturvan piiriin pääsemisen kannalta onkin kannattavaa tulla katsotuksi harrastelijaksi, toisin kuin verotuksessa.

VakO 11.4.2013 Dnro 1260/2012/1175.

X oli valmistunut kuvataiteilijaksi 10.6.2011 ja ilmoittautunut työttömäksi työnhakijaksi 11.6.2011 alkaen. X oli kertonut, että taiteilijan työ on kokopäiväistä työtä ja että hän työskenteli taiteen parissa kokopäiväisesti, ja että hän oli aikeissa hakea apurahoja ja pitää taidenäyttelyitä. Myöhemmin hän kertoi selvityksensä olleen väärinkäsitys, ja hän kertoi ettei hän aikonut harjoittaa taidetta kokopäiväisesti, koska hänellä ei ollut apurahaa eikä omaa yritystä eikä myöskään aikomusta ryhtyä yrittäjäksi. Tuloja taiteesta ei ollut, eikä X kuulunut mihinkään taiteilijoiden ammattijärjestöön. X:llä ei ollut myöskään työhuonetta. X kertoi että hän harjoittaisi taidetta harrastusluontoisesti työajan ulkopuolella, ja että se olisi vain sivutoimista. Vakuutusosoikeus kumosi työttömyysturvan muutoksenhakulautakunnan päätöksen pitäen X:n kertomusta uskottavana ja katsoi, että X ei työllistynyt omassa työssään taiteilijana.

²⁰⁸ On ehdotettu, että kuvataiteilijat saisivat työskennellä työttömyysaikanaan normaalisti ilman, että työskentelyn tulisi säilyä ammattitaidon ylläpitämisen rajoissa. Tämä olisikin sikäli järkevää, että taiteilijoiden työllistymisedellytykset paranevat käytännössä parhaiten taiteellista työtä tekemällä (ks. OKM 2010:6, s. 30 ja 33). Taiteilijoiden työttömyysturvan muuttaminen työllisyysapurahan kaltaiseksi etuudeksi voisikin olla varteenotettava ratkaisu taiteilijoiden tämänhetkiseen hankalaan asemaan työttömyysturvassa ainakin siinä tapauksessa, että taiteilijoiden koulutuspaikkamäärät pidettäisiin matalina.

5.6 Taiteilijoiden työttömyysturvasta Tanskassa, Ruotsissa, Irlannissa ja Saksassa

Taiteilijoiden työttömyysturva on järjestetty EU:n sisällä vaihtelevasti. Joissain valtioissa taiteilijat luokitellaan yrittäjiksi (Ruotsi), joissain valtioissa he ovat yrittäjien ja palkansaajien välimaastossa olevia omassa työssä työllistyviä (Tanska) ja joissain valtioissa heidät ennemminkin rinnastetaan palkansaajiin (Saksa). Taiteilijapolitiikka ja taiteilijoiden työttömyysturva heijastelee ensinnäkin taiteen arvostusta yhteiskunnassa ja kulttuurissa²⁰⁹, sekä toisaalta myös käytössä olevia taloudellisia resursseja. Tässä esittelen lyhyesti ensinnäkin Pohjoismaista Ruotsin ja Tanskan oikeusjärjestelmiä verraten niitä Suomen järjestelmään. Oikeusvertailu muihin Pohjoismaihin on yleensä kaikkein hedelmällisintä, sillä pohjoismaiset oikeusjärjestelmät ovat rakenteiltaan keskenään varsin samankaltaisia.²¹⁰ Lisäksi esittelen lyhyesti taiteilijoiden työttömyysturvaa Irlannissa, joka common law –oikeusjärjestelmän vuoksi poikkeaa suomalaisesta oikeus- ja työttömyysturvajärjestelmästä sekä viimeiseksi Saksassa, jossa taiteilijapolitiikka ja taiteilijoita koskevat lait ovat varsin edistyneitä.

Tanskassa työttömyysturvajärjestelmä perustuu yrittäjä-työntekijä –jaotteluun. Lisäksi Tanskassa on tunnustettu ”työmarkkinoiden kolmas ryhmä”, jolla viitataan taloudellisesti riippuvaisiin työntekijöihin, freelancereihin ja sellaisiin yksinyrittäjiin, joilla on vain muutamia asiakkaita. Taiteilijat lukeutuvat tähän ryhmään. Tanskassa yksinyrittäjät ja sivutoimiset yrittäjät voivat saada täydentävää työttömyysturvaa, jonka ehtona on, että yrittäjän on pystyttävä olemaan töissä normaalina työaikana yhden päivän varoitusajalla. Täydentävä työttömyysturva on taiteilijoille olennainen sosiaaliturvan muoto, mutta sen karsimisesta tai tiukentamisesta on käyty Tanskassa jatkuvaa keskustelua. Toistaiseksi itsensä työllistäjien sosiaaliturva on kuitenkin varsin korkealla tasolla muuhun Eurooppaan nähden.²¹¹ Myös taiteilijoiden omaa erityistä sosiaaliturvajärjestelmää on ehdotettu ja siitä on keskusteltu pitkään. Järjestelmä olisi ottanut huomioon sen taiteilijoiden erityispiirteen, että heillä on aina työtä, mutta heillä ei aina ole tuloja.²¹² Järjestelmää ei kuitenkaan lopulta otettu käyttöön.²¹³ Tanskassa itsensä työllistävät sekä näihin sisältyvät luovan alan työntekijät ovat edustettuina kollektiivisessa sopimisessa,

²⁰⁹ Heikkinen 2003, s. 7.

²¹⁰ Siltala 2010, s. 162.

²¹¹ TEM 8/2013, s. 16-17 ja 19.

²¹² Heikkinen 2003, s. 19, Suomen osalta näin myös OKM 2010:6, s. 33.

²¹³ Heikkinen 2003, s. 19.

toisin kuin Suomessa.²¹⁴ Tämän parantane heidän asemaansa työmarkkinoilla sekä työttömyysturvassa.²¹⁵

Ruotsissa työmarkkinoiden kahtiajako on selvä; henkilö määritellään virallisesti joko yrittäjäksi tai palkansaajaksi. Kaikki itsensä työllistävät katsotaan virallisessa jaottelussa yrittäjiksi, mukaan lukien taiteilijat. Yrittäjäksi määrittelemisen tapahtuu verolainsäädännön ja verokortin perusteella, ja tämä verotuksessa saatu status pätee myös työttömyysturvassa. Ruotsissa sosiaaliturvajärjestelmä on erittäin kattava ja erot palkansaa- jien ja yksityisyrittäjien välillä ovat varsin vähäiset, joten kysymys taiteilijoiden sosiaa- liturvasta ei ole yhtä merkittävä kuin esimerkiksi Suomessa.²¹⁶ Vuonna 2010 Ruotsissa uudistettiin yrittäjien työttömyysturvaa muun muassa säätämällä, että yrityksen perusta- nut henkilö on tarvittaessa oikeutettu aiempiin tuloihinsa perustuvaan työttömyyskorva-ukseen yrityksen kahden ensimmäisen toimintavuoden aikana.²¹⁷ Työttömyysturvan piiriin päästäkseen henkilöllä on oltava mahdollisuus tehdä töitä vähintään 3 tuntia päi- vässä tai 17 tuntia viikossa, mikä on Suomessa vaadittua kokoaikatyön vastaanottami- sen mahdollisuutta huomattavasti lievempi ehto.²¹⁸ Suomalaisessa keskustelussa argu- mentoidaan aika ajoin, että Ruotsissakaan ei ole tunnustettu niin kutsuttua omassa työs- sä työllistyvien välikategoriaa, mutta Suomen sosiaaliturvanjärjestelmän ollessa yrittäji- en kannalta heikommalla tasolla tämä argumentti menettää merkitystään. Toisaalta tai- teilijoiden asema Ruotsinkaan työttömyysturvajärjestelmässä ei ole ongelmaton. Ruot- sin hallitus valmistelikin kaikille itsensä työllistäville taiteilijoille suunnattua suoraa taiteilijatu-kea, mutta taloudellisten resurssien puute esti tämän uudistuksen toimeenpa- non.²¹⁹

Irlannissa yrittäjäyys määritellään erityisen, varsin laajan tunnusmerkistön perusteella. Kaikki kriteerit täyttyessään henkilö katsotaan yrittäjäksi.²²⁰ Yrittäjille on oma eläkeva- kuutuksensa, mutta siihen ei sisälly työttömyysturva, joten yrittäjillä ei ole oikeutta

²¹⁴ TEM 8/2013, s. 21.

²¹⁵ TEM 8/2013, s. 49.

²¹⁶ Työttömyyttä kuitenkin esiintyy Ruotsissakin taiteilijoilla enemmän kuin väestöllä keskimäärin, ks. <http://www.konstnarsnamnden.se/Sve/Informationssidor/PDFer/Artists.pdf> (luettu 12.2.2016).

²¹⁷ TEM 8/2013, s. 23 ja 25.

²¹⁸ http://www.konstnarsnamnden.se/konstnarsguiden/arbetsokande/villkor_for_ersattning (luettu 15.1.2016).

²¹⁹ Heikkinen 2003, s. 107.

²²⁰ TEM 8/2013, s. 6.

työttömyysturvaan.²²¹ Taiteilijoiden oikeus työttömyysturvaan on ollut joustava. Jos taiteilijan tulot laskevat alle työttömyysetuuden minimimäärän, hänellä on oikeus työttömyysetuuteen. Työttömyysetuutta saadakseen taiteilijan on näytettävä, että hänellä on mahdollisuus ottaa vastaan työtä ja että hän etsii työtä aktiivisesti.²²² Taiteilijat tunnustetaan työttömyysturvassa omassa erityisryhmäkseen. Pitkään työttöminä olleilla taiteilijoilla on myös oikeus pitkäaikaistyöttömien työllistymistä tukevaan työllistämishohjelmaan, jossa työllistymistä tuetaan taloudellisesti kahden vuoden ajan.²²³

Saksassa on vuodesta 1983 lähtien ollut voimassa erityinen taiteilijoiden sosiaaliturvavakuutus, jossa vapaat taiteilijat, freelancerit ja journalistit rinnastetaan palkansaajiin.²²⁴ Ammattitaiteilijat ovat velvollisia ottamaan laissa säädetyn vakuutuksen.²²⁵ Sosiaaliturvavakuutus kattaa työttömyys-, sairaus- ja eläkevakuutuksen. Taiteilijat ja toimittajat maksavat puolet tuloista riippuvasta vakuutusmaksusta, toisin kuin muut itsensä työllistävät. Toisen puolen maksaa osittain valtio ja osittain tietyt taiteen hyödyntäjät, jotka on erikseen määritelty maksuvelvollisiksi.²²⁷ Suomessa yhtäältä taiteen tilaajien halu säästää työnantajakustannuksissa sekä toisaalta YEL-vakuutuksen korkeat kustannukset pieniin tuloihin nähden ovat taiteilijoiden kannalta ongelmallisia asioita, jolloin tämän kaltainen ratkaisu, jossa taiteilijat ja taiteen tilaajat puolittaisivat sosiaaliturvavakuutuksen kustannukset, voisi olla toimiva. Saksassa on käytössä kattava keinovalikoima työttömyydestä lähtöisin olevan yrittäjyyden tukemiseen sisältäen muun muassa yrityksen perustamiseen myönnettävän tuen sekä markkinoille pääsyyn myönnettävän tuen.²²⁸

5.7 Yhteenveto kuvataiteilijan työttömyysturvasta

Varmimmin kuvataiteilija säilyttää oikeutensa työttömyysturvaan, jos hän tekee riittävästi palkkatyötä taiteellisen toiminnan rinnalla siten, että taiteellinen toiminta katsotaan

²²¹ TEM 8/2013, s. 54.

²²² Aaltonen 2000, s. 42-43.

²²³ Guide to Social Welfare Services 2012, s. 127.

²²⁴ Dribbusch & Vogel 2009, s. 6.

²²⁵ Taiteilijoiden ja julkaisutoimintaa harjoittavien sosiaaliturvaa säätelee vuonna 1981 säädetty laki *Gesetz über die Sozialversicherung der selbständigen Künstler und Publizisten*.

²²⁶ TEM 8/2013, s. 30.

²²⁷ Cronberg, s. 30.

²²⁸ TEM 8/2013, s. 31-32.

sivutoimiseksi. Kuvataidealan tulojen ollessa keskimäärin varsin pienet tämä onkin yleinen toimintatapa kuvataiteilijoiden keskuudessa.²²⁹ Kuvataiteen harjoittaminen vain sivutoimisesti ei kuitenkaan voi olla vaikuttamatta taiteen laatuun tai taiteilijauran edistymiseen. Yrittäjyys vaatii aina riskinottoa, jota työttömyysturvalla ei ole tarkoitus kompensoida, mutta tuo riski on moninkertainen kuvataidemarkkinoilla, jotka muutenkin ovat pienet ja suhdannevaihteluille alttiit.

Jos taiteilija ei tee muuta työtä taiteellisen toiminnan ohella, hänen on varauduttava siihen, että työttömyysturvan piiriin päästäkseen hänen täytyy lopettaa taiteellinen toimintansa. Ammattitaidon ylläpitäminen on taiteilijalle kuitenkin työttömyysaikana sallittu. Käytännössä työvoimaviranomaisilla on kuitenkin vaihtelevia tulkintoja ensinnäkin siitä, milloin toiminta katsotaan päättyneeksi ja toisaalta siitä, mitä voidaan pitää ammattitaidon ylläpitämisenä. Työvoimaviranomaisille tosin on työttömyysturvalain 2 luvun 8 §:n 2 momentissa ja 2 luvun 9 §:ssä suotu valta arvioida, onko työttömän työnhakijan ilmoitusta toiminnan loppumisesta pidettävä luotettavana.

Työttömyysturvaa ei ole tukimuotona tarkoitettu kompensoimaan tulojen puutetta vaan työn puutetta. On sinänsä ymmärrettävää, että kannattamatonta yritystoimintaa ei haluta tukea työttömyysetuudella. Pidän silti epäloogisena sitä vakuutusosoikeuden ratkaisussa 2217/2014/1742 ja myös TE-toimistoille annetuissa viranomaisohjeissa omaksuttua tulkintaa, että työttömyysturvaa saadakseen työnhakija ei voi välttämättä itse pyrkiä aktiivisesti työllistämään itseään.²³⁰ Käytännössä jopa kuvataiteilijoiden internetsivut on joissain tapauksissa katsottu sellaiseksi osoitukseksi taiteellisessa toiminnassa työllistymisestä, että työttömyysetuus on evätty. Miksi työtön työnhakija ei voisi työn löytymistä odottaessaan tehdä jotain hyödyllistä ja työllistymistään edistävää?

Tähän liittyen on ehdotettu, että vapaat taiteilijat saisivat jatkaa taiteellista työskentelyään työttömyysaikanaan menettämättä oikeutta työttömyysturvaan.²³¹ Ero tämänhetkiseen ammattitaidon ylläpitämisen sallimiseen ei olisi suuri, ja muutoksen myötä taiteilijoiden työllistymisedellytykset paranisivat. Jos tämä työttömyysaikainen työskentely tuottaisi tuloja esimerkiksi teosmyyntien muodossa, ne tietenkin vaikuttaisivat työttö-

²²⁹ Rensujeff 2014, s. 143.

²³⁰ Ks. edellä käsitelty VakO:n ratkaisu d:nro 2217/2014/1742 ja TEM/2435/03.01.04/2015, s. 31.

²³¹ OKM 2010:6, s. 30 ja 33.

myysetuuden määrään soviteltua päivärahaa koskevien sääntöjen mukaisesti. Itse pidän tätä ehdotusta järkevänä, sillä tällä hetkelläkin ammattitaidon ylläpitämisen ja työttömyysaikana kielletyn työskentelyn välinen rajanveto on hankalaa ja jopa keinotekoisia. Saamalla oikeuden taiteelliseen työskentelyyn työttömyysaikana kuvataiteilijat voisivat oma-aloitteisesti parantaa työllistymismahdollisuuksiaan ilman pelkoa työttömyysturvan menettämisestä.

Kun epätyypilliset työskentelymuodot yleistyvät työmarkkinoillamme koko ajan, olisi myös työttömyysturvajärjestelmämme uudistuksen tarpeessa. Niin sanottua perustuloa tai kansalaispalkkaa on viime vuosina esitetty enenevässä määrin vaihtoehdoksi byrokraattiselle ja monimutkaiselle työttömyysturvajärjestelmällemme. Suomen poliittisista puoleista vihreät on kenties voimakkaimmin kampanjoinut perustulon puolesta. Vihreiden mallissa perustulo olisi 560 euron suuruinen kuukausittainen verovapaa etuus, joka maksettaisiin kaikille Suomessa asuville täysi-ikäisille. Perustulon lisäksi voitaisiin tarvittaessa myöntää myös esimerkiksi asumistukea. Järjestelmä rahoitettaisiin byrokratian vähenemisestä koituvilla säästöillä ja sekä nostamalla keski- ja suurituloisten verotusta siten, että heidän tulotasonsa ei lopulta juuri muuttuisi.²³² Pääministeri Juha Sipilän hallituksen ohjelmaan on kirjattu perustulokokeilun toteuttaminen, mutta konkreettisia päätöksiä sen toteuttamiseksi ei ole vielä tätä kirjoittaessa tehty.²³³ Nähdäkseni perustulo parantaisi kuvataiteilijoiden sosiaaliturvaa selvästi ja kannustaisi heitä niin taiteellisen työn tekemiseen kuin myös mahdollisten muiden töiden tekemiseen taiteellisen työn ohessa. Se vapauttaisi taiteilijoiden voimavaroja perustoimeentulon ja tulevaisuuden murehtimisesta itse taiteelliseen työskentelyyn. Perustulo toisi myös taiteilijoiden elämään luottamusta yhteiskunnan turvaverkkoon. Tällainen luottamus voisi uskoakseni helpottaa myös menestystarinoiden syntymistä.

Vaikka TE-toimistoissa yksittäisiä päätöksiä tehtäessä tai ministeriöissä ja eduskunnassa työttömyysturvalain muutoksia valmisteltaessa asiaa ei aina ajatellakaan, viime kädessä taiteilijapolitiikassa ei ole kyse rahasta vaan siitä, paljonko yhteiskuntamme arvostaa taidetta. Suomen oikeusjärjestelmässä taiteen vapaus on turvattu perustuslain tasolla. Tässä mielessä myös yksittäisen TE-toimistojen lausuntojen kohdalla voitaisiin

²³² <https://www.vihreat.fi/asiat/vihrea-politiikka/teemat/koyhyys/perustulo/vihreiden-perustulomallin-abc> (luettu 12.2.2016).

²³³ Hallituksen julkaisusarja 10/2015, s. 21.

noudattaa perusoikeusmyönteistä tulkintaa, jossa esimerkiksi kokoaikatyön vastaanottamisen mahdollisuutta voitaisiin arvioida taiteen vapauden näkökulmasta. Tällä tarkoitetaan sitä, että jos työttömäksi työnhakijaksi ilmoittautunut taiteilija työttömyysaikana tekee mihinkään tiettyyn produktioon taikka taloudelliseen voittoon tähtäämätöntä vapaata taiteellista työtä esimerkiksi valmistamalla uusia taideteoksia, tuota vapaata taiteellista työskentelyä ei tuolloin tulisi katsoa esteeksi kokoaikatyössä työllistymiselle. Jos taiteilija on valmis ja halukas ottamaan vastaan kokoaikatyötä, tämän voidaan katsoa tarkoittavan sitä, oma taiteellinen työskentely ei ole esteenä kokoaikatyön vastaanottamiselle. Henkilöä, jolle ei löydy työtä, ei ole nähdäkseni loogista rankaista toimettoimuudella.

Lopuksi on syytä vielä nostaa esiin kysymys siitä, miksi työttömyysturva ylipäänsä on kuvataiteilijoille niin merkittävä asia. Työttömyysturvan suuri merkitys kuvataiteilijoille saattaa osittain olla vain sivuoire muista ongelmista. Miksi kuvataiteilijoiden työttömyysaste on niin korkea? Nähdäkseni kuvataiteen oppilaitosten määrää sekä aloituspaikkojen määrää olisi mahdollisesti syytä arvioida uudelleen siten, että kuvataiteilijoiksi valmistuvilla henkilöillä olisi tosiasiasa parempi mahdollisuus saada oman alansa työtilaisuuksia.

6. Päätelmät

6.1 Keskeiset tutkimustulokset

Tutkielmani tavoitteena oli selvittää kuvataiteilijoiden asemaa oikeusjärjestelmässämme työoikeuden, vero-oikeuden ja työttömyysturvan aloilla. Oikeudellisen aseman tarkastelussa kiinnitin huomiota etenkin oikeusjärjestelmässämme esiintyvään työntekijöiden ja yrittäjien väliseen jaotteluun. Tavoitteena olikin selvittää, mihin kuvataiteilijat asettuvat tuossa jaottelussa. Samalla tavoitteena oli tarkastella edellä mainituilla oikeudenaloilla taiteelliselle työskentelylle asetettuja vaatimuksia tai reunaehtoja ja tällä tavoin tunnistaa mahdollisia rakenteita, jotka estävät tai vaikeuttavat taiteellista työskentelyä.

Taustoitin oikeudellisten tutkimuskysymysteni käsittelyä kuvataiteilijoihin liittyvillä tilastotiedoilla. Niistä selvisi, että suurin osa kuvataiteilijoista työskentelee niin sanotusti vapaina taiteilijoina, eli toteuttaen omaa taiteellista näkemystään ilman työnantajaa tai toimeksiantajaa. Vapaat taiteilijat eivät ole myöskään järjestäneet toimintaansa yhtiön tai toiminimen muotoon, vaikkakin heillä saattaa käytännön syistä johtuen olla y-tunnus. Kuvataiteilijoilla on keskimäärin varsin pienet tulot, ja työttömyyttä esiintyy paljon (vuonna 2010 32 % taiteilijoista oli työttömyysjaksoja). Suuri osa kuvataiteilijoista tekee oman taiteellisen työskentelynsä ohella muuta ansiotyötä. Kuvataiteilijoiden koulutusmääriä voisi olla syytä korkeasta työttömyysasteesta johtuen arvioida uudestaan.

Työoikeuden näkökulmasta vapaa kuvataiteilija katsotaan lähtökohtaisesti yrittäjäksi, sillä työnantajaosapuolta ei vapaan kuvataiteilijan tyypillisessä itsenäisessä työskentelyssä ole. Yleensä tilaustöiden parissa työskennellessäänkin kuvataiteilijat työskentelevät hyvin itsenäisesti. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, etteikö myös kuvataiteilijoille voisi tulla vastaan tilanteita, joissa muodostuva oikeussuhde olisi katsottava työsuhteeksi. Käytännössä työsuhteen syntymiseen liittyviä rajanvetotilanteita syntyy kuvataiteilijoiden taiteellisessa työskentelyssä lähinnä tilaustöissä, joissa työsuhteen tunnusmerkkien täytyessä työn tilaaja voidaan katsoa työnantajaksi. Työsuhteen tunnusmerkkien täyttymisen arviointi perustuu hankalaan ja ajoittain ennalta arvaamattomaan kokonaisarviointiin, jota olen pyrkinyt tässä tutkielmassa konkretisoimaan Kairisen testikysymysten patteriston pohjalta kehittämäni apukysymysten avulla. Kuvataiteilijoille räätä-

löidyillä apukysymyksillä olisikin helpompaa tunnistaa sellaiset tilanteet, joissa työsuhteen voidaan katsoa muodostuneen. Näissä apukysymyksissä huomiota kiinnitettäisiin TSL 1 luvun 1 §:n mukaisten työsuhteen tunnusmerkkien ja niistä erityisesti työn teettäjän johdon ja valvonnan alaisuuden lisäksi siihen, onko taiteilija järjestänyt toimintansa yksityisen elinkeinonharjoittajan yritysmuotoon, sisältyvätkö työn materiaali- ynnä muut kulut maksettavaan korvaukseen sekä onko korvauksen määrässä huomioitu se, että yrittäjän asemassa ollessaan taiteilijan tulee itse maksaa sosiaalivakuutusmaksunsa. Osapuolten omalla käsityksellä on käytännössä tietysti useimmiten ratkaiseva merkitys. Siinä tapauksessa, että kuvataiteilija on järjestänyt toimintansa yritystoiminnan muotoon – erityishuomiota kiinnitettäneen ennakkoperintärekisteriin ilmoittautumisella – ja on nimenomaan tarkoittanut tehdä tilaustyön yrittäjäsessa, voitaneen tilaajan ja taiteilijan välinen oikeussuhde katsoa toimeksiantosuhteeksi. Työsopimuslain 1 luvun 1 § on kuitenkin pakottavaa oikeutta, joten jos työsuhteen tunnusmerkit jossakin poikkeuksellisessa tapauksessa selkeästi täyttyvät, ei yrittäjänä toimiva taiteilijakaan voi tällöin tehdä tilaustyötä toimeksiantosuhteessa.

Vero-oikeuden näkökulmasta kuvataiteilija voi olla joko EVL:n nojalla verotettava yksityinen elinkeinonharjoittaja, TVL:n nojalla verotettava ammattikuvataiteilija tai TVL:n nojalla verotettava harrastelija. Rajanveto sen suhteen, milloin kuvataiteilijan täytyy ryhtyä EVL:n nojalla verotettavaksi yksityiseksi elinkeinonharjoittajaksi, on tulokinnanvaraista. Nähdäkseni EVL:n nojalla tulisi verottaa ainakin sellaisia useana peräkkäisenä voitolliseen taloudelliseen tulokseen päätyneitä taiteilijoita, jotka elättävät itsensä omalla taiteellisella toiminnallaan. Verolain määrittämisessä myös verovelvollisen omalla käsityksellä oikeasta verolaista on rajatapauksissa merkitystä. Kuvataiteilijan täytyy ilmoittautua arvonlisäverovelvollisten rekisteriin, kun hänen vuosittainen myyntinsä nousee 10 000 euroon vuodessa. Arvonlisäverovelvollisuus ei kuitenkaan vaikuta siihen, minkä verolain mukaan kuvataiteilijan tuloverotus määräytyy.

Tulonhankkimiskulujen vähennysoikeudella on kuvataiteilijoille suuri merkitys pienten tulojen ja toisaalta taiteellisen toiminnan suurten kulujen vuoksi. Ammattitaiteilijat saavat TVL 31 §:n 1 momentin 4 kohdan mukaisesti vähentää kaikki taiteellisen toimintansa kulut tuloistaan, vaikka teosmyynnit eivät riittäisikään kattamaan menoja. Harrastelijoiksi katsotut taiteilijat voivat sen sijaan vähentää ainoastaan teosmyyntejä vastaavan osan kuluistaan. Verotuksessa ammattitaiteilijoiksi katsotaan ennakkoratkaisussa KHO

2009:106 vahvistetuina perusteina taiteilijat, joilla on ammatillinen peruskoulutus, jotka ovat ammattitaiteilijoille tarkoitettujen järjestöjen jäseniä ja jotka ovat aktiivisesti toimineet kuvataiteen kentällä erityisesti näyttelyiden saralla. Taiteen harjoittamisen ammattimaisuuden arvioinnissa voitaisiin nähdäkseni kiinnittää huomiota myös taiteilijalle mahdollisesti myönnettyihin apurahoihin sekä siihen, onko taiteilijan teoksia hankittu kokoelmiin.

Verotuksessa kuvataiteilijoihin sovellettava kokonaisarviointi on saanut oikeuskäytännön myötä varsin selkeät kriteerit, ja tässä mielessä ammattitaiteilijan ja harrastelijan rajanvetoa koskeva ennakkoratkaisu KHO 2009:106 onkin ollut kuvataiteilijoiden verotuksen kannalta erittäin merkittävä ratkaisu. Rajanveto sen suhteen, milloin kuvataiteilijaan sovelletaan EVL:a ja milloin TVL:a, on tällä hetkellä vailla ajantasaista ennakkoratkaisua, mutta ratkaisuissa KHO 2008:54 ja KHO 2009:59 vahvistettu periaate siitä, että rajatapauksissa myös verovelvollisen omalla käsityksellä on merkitystä, helpottaa verovelvollisen asemaa. Kaiken kaikkiaan kuvataiteilijoiden asema verotuksessa on nähdäkseni nykyisellään kuitenkin varsin hyvä ja TVL:n ja EVL:n välisiä rajanvetotilanteita lukuun ottamatta selkeä.

Työttömyysturvassa vapaa kuvataiteilija katsotaan vuoden 2016 työttömyysturvalain yrittäjämääritelmän muutoksen myötä pääsääntöisesti yrittäjäksi. Samalla yksityisten elinkeinonharjoittajien pääsyä työttömyysturvan piiriin on helpotettu uudella TTL 2 luvun 8 § 2 momentilla. Työttömyysturvan myöntämisen kannalta olennaista on se, katsotaanko taiteellinen toiminta päätoimiseksi vai sivutoimiseksi. Tämän arvioinnin keskiössä on TTL 2 luvun 5 §:n mukaisesti kysymys siitä, onko työttömällä työnhakijalla mahdollisuus ottaa vastaan kokoaikatyötä. Ratkaisu perustuu työttömyysturvaviranomaisen kokonaisarviointiin. Työttömyysturvajärjestelmämme ei tunnista kuvataiteilijoille tyypillistä moniulotteista työmarkkina-asemaa, jolle on tyypillistä tulojen sirpaleisuus ja epävarmuus sekä jatkuvat työmarkkina-aseman muutokset. Nykyiselle työttömyysturvajärjestelmällemme esitän vaihtoehdoksi ensinnäkin itsenäisen taiteellisen työskentelyn sallimista työttömyysaikana. Tällä tarkoitan lähinnä uusien taideteosten valmistamisen sallimista. Uudistus helpottaisi taiteilijan työllistymistä. Toiseksi apurahansaajien sekä osuuskuntien kautta palkkansa saavien henkilöiden työssäoloehdon karsuttamista koskevat lainsäädännökset ja oikeuskäytännössä esitetyt tulkinnat tulisi korjata. Kolmanneksi pitäisin hyvänä uudistuksena perustulomallia, joka nähdäkseni nykyistä

järjestelmää paremmin kannustaisi työttömiä työnhakijoita – myös muita kuin taiteilijoita – tarttumaan kaikenlaisiin tarjolla oleviin työtilaisuuksiin. Progressiivinen verotus mahdollistaisi perustulon taloudellisen toimeenpanon yhteiskunnassa.

Kaikilla tässä tutkielmassa käsitellyillä oikeudenaloilla tulee kuvataiteilijoiden kannalta usein vastaan tilanteita, joissa heitä koskevat ratkaisut perustuvat yksittäistapaukselliseen kokonaisharkintaan. Näitä ovat muun muassa työoikeudessa työsuhteen muodostuminen, verotuksessa sovellettavan tuloverolain valinta sekä etenkin työttömyysturvas- sa yritystoiminnan pää- tai sivutoimisuuden arviointi. Kokonaisarvioinnin lopputulok- sen ennakointi sekä siihen vaikuttavien oikeustositseikkojen tunnistaminen on käytän- nössä hankalaa, ja välillä vaikuttaakin siltä, että kuvataiteilijoiden tulisi itse olla asian- tuntevia juristeja voidakseen hoitaa omia asioitaan ja pitää kiinni omista oikeuksistaan. Viranomaisetkaan eivät nimittäin välttämättä käytännössä tiedä, kuinka taiteilijoiden oikeudellinen asema tulisi ratkaista. Tässä mielessä kuvataiteilijoiden ammatilliset jär- jestöt toteuttavat tärkeää tehtävää kuvataiteilijoiden edunvalvonnassa ja oikeudellisessa neuvonnassa.

En pidä tyydyttävänä sellaista kuvataiteilijan oikeudellista asemaa, jossa harjoitetaan oikeudellisesti rajoittamatonta ja heikosti ennakoitavissa olevaa kokonaisarviointia. Etenkään se ei liene oikeudenmukainen ratkaisu, että lainopillista koulutusta vailla ole- vat viranomaiset vastaisivat tällaisesta oikeudellisesti haastavasta ja yksilön perusoike- uksiin vaikuttavasta kokonaisarvioinnista. Kokonaisarviointi voi pahimmillaan tarkoittaa sitä, että tosiseikkojen perusteella tehdään ensin ratkaisu, jota tämän jälkeen perus- tellaan lainsäädäntöön perustuvalla argumentaatiolla. Kuvataiteilijan verotusta koskenut KHO 2009:106 on hyvä esimerkki siitä, kuinka kokonaisarvioinnista on korkeimman hallinto-oikeuden linjaratkaisun avulla saatu tehtyä varsin selkeää ja ennakoitavaa.

6.2 Ehdotuksia kuvataiteilijan oikeudellisen aseman kehittämiseksi

On selvää, että oikeusjärjestelmämme on kuvataiteilijoiden kannalta ongelmallinen, sillä vapaana taiteilijana toimiminen on tässä tutkielmassa käsiteltyjen oikeudenalojen valossa selkeästi itsenäistä työskentelyä, mutta taiteilijat eivät silti halua ryhtyä yrittä- jiksi. Nähdäkseni tähän on kolme mahdollista syytä. Ensinnäkin yritystoimintaan liittyy

tyypillisesti taloudellisen voiton tavoittelu, jonka katsotaan olevan ristiriidassa taiteellisten tavoitteiden kanssa. Toiseksi yritystoiminnan vaatimukset lähinnä kirjanpitovelvollisuuden ja verotuksen ja niissä tarvittavan tietotaidon muodossa ovat varsin korkeita. Nämä toiminnot voi toki ulkoistaa ostamalla palveluita kirjanpitäjältä tai laskutusosustokunnalta, mutta tästä saattaa seurata lisää kuluja jo valmiiksi pienehköihin tuloihin nähden. Kolmas ja nähdäkseni olennaisin syy on se, että työttömyysturvajärjestelmämme ei turvaa yrittäjien toimeentuloa. Alalla, jonka markkinat on pienet ja yleensä taloudellisesti varsin tuottamattomat, yrittäjäksi ryhtyminen ja samalla vapaaehtoinen työttömyysturvan menettäminen ei vaikuta houkuttavalta ajatukselta. Katsonkin, että ensisijaisesti työttömyysturvamme tehostaminen ja selkeyttäminen voisivat toimia ratkaisuinä sekä kuvataiteilijoiden että myös laajemman itsensä työllistävän ihmisryhmän oikeudellisiin ongelmiin. Mielestäni olisi syytä pohtia sellaistaakin vaihtoehtoa, että taiteilijoita ei yritettäisi sijoittaa yrittäjien ja työntekijöiden väliseen jaotteluun, vaan heitä varten luotaisiin oma järjestelmänsä esimerkiksi verotuksessa, työttömyysturvassa ja eläkevakuutuksissa. Eläkevakuutusten osalta tähän voitaisiin ottaa mallia esimerkiksi Saksan taiteilijaeläkevakuutusmallista.

Katson, että kuvataiteilijoiden oikeudellisen aseman ongelmat kulminoituvat lopulta työttömyysturvaan. Jos yrittäjyys ei olisi työttömyysturvan kannalta ongelma, kuvataiteilija voisi aina järjestää toimintansa yritystoiminnan, esimerkiksi toiminimen muotoon ja näin ollen laskuttaa esimerkiksi tilaustyönsä. Työsuhteen muodostumista tilaustöiden yhteydessä hänen tarvitsisi pohtia ainoastaan poikkeuksellisissa tilanteissa. Vapaat taiteilijat työskentelevät yrittäjää vastaavalla tavalla, ja toiminnan järjestäminen yritysmuotoon tekisi kuvataiteilijan asemasta selkeän myös lainsäädännön näkökulmasta. Yritystoiminnan ollessa pienimuotoista yritystoiminnan muotoon toimintansa järjestänyttä taiteilijaa verotettaisiin TVL:n nojalla, kuten nykyisinkin tehdään. Jos taiteilija taas ansaitsisi toimeentulonsa pääasiassa taiteellisella toiminnallaan tehden vuosittain voittoa taiteellaan, hän voisi siirtyä EVL:n piiriin. Toki yrittäjyydestä koituisi taiteilijoille tässäkin tapauksessa ylimääräistä vaivaa muun muassa kirjanpitovelvollisuuden muodossa. Jos kuitenkin työttömyysturvan menettämistä ei tarvitsisi pelätä, eivät muillakaan oikeudenaloilla esiintyvät rajanveto-ongelmat näyttäytyisi taiteilijoiden kannalta niin merkittävänä ongelmina. Nykyisellään kuvataiteilijan on työttömyysturvansa säilymisen kannalta parasta olla korkeintaan sivutoiminen kuvataiteilija taikka

tekeytyä työttömyysturvassa harrastelijataiteilijaksi tai ainoastaan ammattitaitoaan ylläpitäväksi taiteilijaksi.

Vähintä, mitä taiteilijoiden työttömyysturvan kehittämisessä voitaisiin tehdä, olisi se, että itseään ja ammattitaitoaan aktiivisesti markkinoivia henkilöitä ei katsottaisi estyneiksi ottamasta vastaan kokoaikatyötä. Samoin nykyistä taiteilijoiden ammattitaidon ylläpitämisen oikeutta työttömyysaikana voitaisiin laajentaa oikeudeksi harjoittaa taidetta ilman, että oikeus työttömyysturvaan menetetään. Muutos ammattitaidon ylläpitämisen sallimisesta taiteellisen työskentelyn sallimiseksi ei olisi suuri. Saamalla oikeuden tehdä taidetta työttömyysaikana kuvataiteilijat saisivat mahdollisuuden parantaa aktiivisesti työllistymismahdollisuuksiaan. Kun töitä löytyisi tai taideteoksia menisi kaupaksi, tämä tietenkin vaikuttaisi työttömyysetuuden määrään taikka parhaissa tapauksissa tekisi työttömyysetuuden työllistymisen myötä tarpeettomaksi. Tätä ehdotusta laajempi ja työttömyysturvajärjestelmän kehittämisen kannalta kokonaisvaltaisempi ratkaisu olisi perustulo, jolla olisi nähdäkseni positiivisia vaikutuksia myös muihin väestönosiin kuin pelkästään taiteilijoihin tai itsensä työllistäviin henkilöihin. Perustulo voisi olla tehokas ratkaisu työttömyysturvan menettämisen pelon aiheuttamiin kannustinloukkuihin.

Mielestäni on ristiriitaista, että yhteiskunnallamme on varaa kouluttaa taiteilijoita aina ylempiä korkeakoulututkintoja myöden, mutta heidän työelämänsä tukemiseen tai työttömyysturvansa edistämiseen varat eivät kuitenkaan enää riitä. Herääkin kysymys siitä, koulutetaanko kuvataiteilijoita tällä hetkellä liikaa todellisten työtilaisuuksien määrään nähden. On myös puhuttu siitä, että kuvataiteen tutkintokoulutuksessa pitäisi opettaa enemmän yrittäjyyttä, verotusta, kirjanpitoa, markkinointia ja muita työelämän taitoja. Ainakin veroluentoja on tosin kuulunut aiemminkin taidekoulutukseen, mutta koulutus on luonnollisestikin fokusoitunut vahvasti itse taiteeseen. Jos yrittäjyyteen kannustavalle tielle halutaan lähteä, yrittäjyyteen liittyvien asenteiden pitäisi myös kuvataiteilijoiden piirissä muuttua. Tämä tarkoittaisi kuitenkin jonkinasteista suunnanmuutosta epäkaupallisuutta korostavalle arvomaailmalle, joka taidekentällämme vallitsee. Epäkaupallisuus onkin taiteen keskeinen ominaisuus, jonka katoamista taidealalta jotkut pelkäävät. Toisaalta ainakin itse pidän mahdollisena myös taiteellisen itseisarvon ja taloudellisen toimeentulon näkökulmien rinnakkaista olemassaoloa kuvataiteilijan työskentelyssä.

Nykyisellään Suomessa on melko harvoja kuvataiteilijoita jotka menestyvät tai ylipäänsä ansaitsevat elantonsa pelkällä taiteen harjoittamisella. Jos haluamme edelleen säilyttää kuvataiteen vakavasti otettavana osana yhteiskuntamme kulttuuria, tulee punnita myös täysin uudenlaisia mahdollisuuksia taiteen edistämiseksi. Helppoa olisi esittää apurahojen lisäämistä ratkaisuksi kuvataiteilijoiden heikolle asemalle. Nykytilanteessa taiteen edistämisen määrärahat tuskin tulevat kuitenkaan nousemaan. Taiteen markkinoiden elävöittämiseksi olisi kuitenkin mahdollista esimerkiksi säätää taiteen ensiostot yrityksille ja miksei myös yksityisille tahoille verovähennyskelpoisiksi. Tällainen järjestelmä on käytössä muun muassa Tanskassa, ja sillä on ollut positiivinen vaikutus maan taidemarkkinoihin.²³⁴ Suomen taidemarkkinat ovat muutenkin suhteellisen pienet, joten tällaiset verovähennysoikeudet eivät todennäköisesti johtaisi valtion kannalta merkittäviin veromenetyksiin.

Kuvataiteilijoiden hankala asema liittyy osaltaan myös kuvataidekentän rakenteessa esiintyviin ongelmiin. Esimerkiksi galleriassa järjestettävässä muutaman viikon mittaisessa taidenäyttelyssä kuvataiteilijan pitää maksaa jopa tuhansien eurojen suuruinen galleriavuokra. Ongelma on taidemaailmassa yleinen; jos yksi taiteilija ei suostu pelissäntöihin, korvauksetta työskenteleviä tai jopa taiteensa esille pääsemisestä maksamaan valmiita olevia taiteilijoita löytyy aina. Yhdeksi ratkaisuksi on esitetty valtakunnallista näyttelypalkkiosopimusta, jolla taattaisiin taiteilijoille palkkio museoissa pidetyistä taidenäyttelyistä.²³⁵ Opetus- ja kulttuuriministeriön asettama työryhmä onkin hiljattain laatinut suositukset asioista, joissa taidenäyttelyn osapuolten tulisi sopia näyttelyitä järjestettäessä. Suositusten lähtökohtana on, että näyttelyyn osallistumisesta ei aiheutuisi taiteilijalle kustannuksia, vaan hän saisi ennemminkin korvauksen näyttelynteen tekemästään työstä.²³⁶ Aika näyttää, muuttavatko suositukset taidealan käytäntöjä.

Kuvataiteilijoiden asemasta puhuttaessa kyse on myös arvovalinnasta; haluammeko jatkossa nähdä kuvataidetta osana yhteiskuntaamme? Onkin tarpeen huomauttaa, että vielä lainsäätäjää ja lainkäyttäjiä merkittävämmässä asemassa taiteen edistämässä on taideyleisö eli maksavat asiakkaat. Olemme tottuneet nauttimaan taiteesta ilmaiseksi tai korkeintaan muutaman euron museon pääsymaksun maksamalla, miettimättä sitä, kuka

²³⁴ Ks. lisätietoa Tanskan mallista esimerkiksi kansanedustaja Perkiön tekemästä lakialoitteesta LA 71/2008 vp.

²³⁵ Ks. esimerkiksi <http://artists.fi/taiteilijalle/nayttelypalkkiosopimus/> (luettu 31.1.2016)

²³⁶ Ks. OKM 2016:4.

tosiasiassa on maksanut hinnan sen syntyisestä. Kuka tahansa voi kuitenkin tukea taidetta esimerkiksi ostamalla taideteoksen.

Taide on kutsumusammatti. Taiteilijoita tulee aina olemaan, vaikka heidän työskentelyolosuhteensa olisivat kuinka vaikeat tahansa. Vaikka puhtaasti markkinatalouden kannalta ajateltuna kuvataidetta voisikin pitää kannattamattomana liiketoiminnan muotona, tällöin kuitenkin unohdetaan ensinnäkin sen yhteiskunnallinen ja kansanterveydellinen arvo sekä toiseksi se itseisarvo, joka taiteella on ollut ihmisyyhteisöissä jo tuhansien vuosien ajan. Sitä toivoisi, että taiteilijoihin vaikuttavassa politiikassa ja lainsäädännössä ei aina olisi kyse vain rahasta, tehokkuudesta ja tuottavuudesta. Ihmiset tarvitsevat elämänsä myös kauneutta.

”Boheemielämä on äärettömän rasittavaa – lopulta siihen pystyvät vain boheemit.”

– Per Oscarsson